

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA RESTAUROVÁNÍ

Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

Komplexní restaurování starého tisku

Bible kralická, druhé vydání nového zákona, 1601

Vypracovala: Diana Valková

Vedoucí práce: MgA. Ivan Kopáček, Dis

Bakalářská práce

Litomyšl 2023

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování
Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Diana Valková**
Osobní číslo: **R18014**
Studijní program: **B8206 Výtvarná umění**
Studijní obor: **Restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů**
Téma práce: **Komplexní restaurování Bible kralické.**
Zadávající katedra: **Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů**

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce bude spočívat v provedení komplexního restaurátorského zásahu na starém tisku Bible kralická šestidílná, 6. díl, Kralice 1593., ze sbírek Muzea Komenského v Přerově. Kniha se nachází ve velice špatném stavu. Jak v případě knižní vazby, tak samotného knižního bloku došlo k rozsáhlému mechanickému poškození. Knižní blok je rozvolněný, samovolně z něj vypadávají strany. Studentka provede průzkum tisku (neinvazivní, invazivní) a zdokumentuje stav díla před restaurováním. Dále stanoví koncept zásahu a navrhne jednotlivé restaurátorské kroky, které bude konzultovat s vedoucím práce. Celý proces samotného restaurátorského zákroku podrobně písemně a fotograficky zdokumentuje, dle platných organizačních pokynů pro psaní bakalářských prací na FR UPCE. Fotografická dokumentace bude obsahovat celkové pohledy a detaily díla před a po jeho zrestaurování, spolu s dokumentací jednotlivých zásahů z průběhu samotného restaurování. Zrestaurovaný objekt bude vložen v na míru vyhotovené ochranné krabici s přiloženými fragmenty a odevzdaný nejpozději do 26. 10. 2022 vedoucímu práce. Nedílnou součástí předání díla bude vypracovaná restaurátorská dokumentace.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

ŽUROVIČ, Michal a kol. Restaurování a konzervování archiválií a knih. Praha 2002.
ZELINGER, Jiří et al. Chemie v práci konzervátora a restaurátora. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: Academia, 1987. 253 s.
Kol.: Sborníky ze Seminářů restaurátorů a historiků
VOIT, P. Encyklopedie knihy. Praha 2006.
Kol.: Sborníky ze Seminářů restaurátorů a historiků
SLOVIK, R. Didaktické návody. FR UPa, 2015.
HAMANOVÁ, Pavlína. Z dějin knižní vazby: Od nejstarších dob do konce XIX. stol. Praha: Orbis, 1959.
HORÁK, František. Pět století českého knihtisku. 1. vyd. Praha: Odeon, 1968. 250, [2] s.

Vedoucí bakalářské práce: **MgA. Ivan Kopáček**
Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

Datum zadání bakalářské práce: **21. prosince 2022**

Termín odevzdání bakalářské práce: **8. srpna 2023**

L.S.

Mgr. BcA. Radomír Slovík
děkan

MgA. Ivan Kopáček
vedoucí ateliéru

V Litomyšli dne 27. července 2023

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a zdroje informací, jež jsem k práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Beru na vědomí, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím se zveřejněním této práce prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků.

V Litomyšli dne 8. 8. 2023

Diana Valková

Poděkování

Tímto bych se ráda poděkovala těm, díky kterým mohla tato práce vzniknout. Děkuji vedoucímu práce a Ateliéru restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů, MgA. Ivanu Kopáčikovi DiS. a asistence MgA. Lucii Ulbríkové za ochotu, podporu a trpělivost. Dále děkuji doc. Ing. Marcele Pejchalové, Ph.D., Ing. Magdě Součkové a Ing. Aleně Hurtové za provedení technologických analýz.

Anotace

Hlavním předmětem bakalářské práce je komplexní restaurátorský zásah provedený na Bibli kralické, která je součástí šestidílného vydání bible. Konkrétně se jedná o novozákonní text - šestý díl vydaný v roce 1601 jako druhé, revidované vydání. Kniha byla vytištěna v ilegálně pracující tiskárně jednoty bratrské - reformační církve. Původní text byl přeložen jednou z nejvýznamnějších osobností této církve - Janem Blahoslavem, který dílo přeložil z původních jazyků. Dílo je významné pro dnešní podobu spisovné češtiny. Objekt restaurování nebyl soudržný. Bakalářská práce tento stav podrobně dokumentuje, stejně jako komplexní proces restaurování a stav tisku po zrestaurování. Součástí jsou textové, grafické a fotografické přílohy, které textovou část doplňují a rozšiřují.

Klíčová slova

Jednota bratrská, Bible kralická, Nový zákon, starý tisk, restaurování

Title

Complex restoration of old print,

Bible of Kralice, second edition of the New Testament, 1601

Annotation

The main topic of the bachelor thesis is a complex restoration intervention carried out on the Bible of Kralice, which is part of a six-volume edition of the Bible. Specifically, it is a New Testament text - the sixth volume published in 1601 as a second, revised edition. The book was printed in the illegally operated printing press of the Reformed Church of the Unity of the Brethren. The original text was translated from the original languages by one of the most prominent leaders of this church, John Blahoslav. The work is significant for the current form of written Czech. The subject of the restoration was not at all consistent. The bachelor's thesis documents this condition in detail, as well as the complex restoration process and the condition of the print after restoration. It contains textual, graphic and photographic appendices that complement and expand the text sect

Obsah

Obsah	8
1 Úvod	10
2 Identifikace restaurovaného díla.....	11
3 Historický kontext	13
3.1 Jednota bratrská	13
3.2 Tiskárna Jednoty bratrské	14
3.3 Kralický Nový zákon z roku 1601	17
3.3.1 Jeho význam.....	17
3.3.2 Errata a rodokmen Ježíše Krista, vyskytující se v tomhle vydání.....	19
3.3.3 Čtenářská obec	19
3.4 Bratrská knižní vazba.....	20
4 Typologický popis	23
4.1 Typologický popis knižní vazby	23
4.2 Typologický popis knižního bloku	24
4.3 Typografický popis	25
4.4 Grafická výzdoba	27
5 Popis poškození	29
5.1 Poškození knižní vazby	29
5.2 Poškození knižního bloku	29
6 Restaurátorský záměr	31
7 Postup restaurátorských prací.....	33
7.1 Fotodokumentace.....	33
7.2 Mikrobiologické stěry	33
7.3 Průzkum fyzického stavu objektu.....	33
7.4 Restaurování knižního bloku	34
7.4.1 Rozebrání knižního bloku	34
7.4.2 Mechanické čištění suchou cestou	34
7.4.3 Mokré čištění.....	34
7.4.4 Doplnění ztrát papírové podložky a vyspravení trhlin	35
7.4.5 Doplnění chybějících stran.....	37
7.4.6 Šití, klížení a zakulacení knižního bloku	37

7.5	Restaurování knižní vazby	38
7.5.1	Pokryv	38
7.5.2	Řemínek	38
7.5.3	Kovové prvky a deska	38
7.5.4	Doplnění ztrát usňového pokryvu	39
7.6	Nasazení knižní vazby na knižní blok	39
7.7	Dolepení záložek a založení hlavic.....	40
7.8	Vylepení přideští.....	40
7.9	Vyhotovení ochranné krabice a kompletace fragmentů	40
7.10	Fotodokumentace stavu po restaurování.....	41
8	Podmínky a způsob uložení.....	42
9	Závěr.....	43
10	Seznam použitých materiálů a chemikálií	44
10.1	Použité materiály	44
10.2	Použité chemikálie	44
10.3	Pomocné materiály	45
10.4	Materiály použité na adjustování fragmentů a výrobu ochranné krabice	45
11	Zdroje	46
12	Textová příloha.....	48
13	Grafická a obrazová příloha, fotodokumentace.....	60

1 Úvod

Zadáním a cílem této bakalářské práce bylo komplexní zrestaurování Nového zákona Bible kralické, vydané roku 1601 Jednotou bratrskou v tiskárně v Kralicích nad Oslavou, kde jednota pracovala v utajení. Překladačem novozákonního biblického textu je Jan Blahoslav, který ho přeložil z původní řečtiny. Vydání z roku 1601 bylo revidováno Zachariášem Aristonem. Tiskaři tohoto vydání jsou Samuel Sylvestr a Václav Elam, který tvořil také jeho výzdobu. Jedná se o starý tisk svázaný v celousňové nasazované knižní vazbě s dřevěnými deskami a kovovými prvky. Místem uložení a majitelem tisku je Muzeum Komenského v Přerově.

Kniha byla poškozena častým používáním, protože byla určena zejména k naplnění potřeb bratrských kněží a sborů. Jelikož se zřejmě již v minulosti ocitla ve velmi špatném stavu, byly na ní provedeny různé dobové opravy a byla převázána. Vzhledem k tomu, že tyto opravy objekt zachránily, považují je za jeho nedílnou součást. I z tohoto důvodu byla při restaurování snaha o zachování těchto zásahů. V případě vysprávek z ručního papíru v knižním bloku k nim ani nebylo možné přistupovat jinak, protože knižní vazba byla provedena pro blok v této jeho podobě. Kvůli vysprávkám je totiž hřbet bloku silnější a blok bez vysprávek by byl pro vazbu příliš tenký.

Bakalářskou práci tvoří dvě hlavní části. Nejprve je to historický kontext vzniku díla, a tedy snaha co nejvíce přiblížit Jednotu bratrskou a její tiskárnu – především jejich význam a fungování. Předmětem této části je i významnost konkrétního vydání Nového zákona z roku 1601 a popis jeho specifik. Na závěr je v této části nastíněna knižní vazba Jednoty bratrské. Druhá část je dokumentace restaurátorského zásahu, provedeném na díle. Obsahuje identifikaci objektu, jeho popis, restaurátorský záměr a samotný postup restaurátorských prací. Dále určuje, jak by měl být zrestaurovaný objekt uložen a jak by s ním mělo být nakládáno. Přiložen je také seznam materiálů, použitých při restaurování. V přílohách se nachází textová, obrazová a fotografická příloha, která rozšiřuje hlavní text.

2 Identifikace restaurovaného díla

Předmět restaurování: starý tisk, celousňová knižní vazba

Signatura: ST18

127/63/1

Název díla: *Biblj české Djl Ssestý, Totiž, Nowý Zákon W nowě přehlédnut. Léta Páně M.DC.I*

Místo a rok vydání: Kralice nad Oslavou, 1601

Tiskař: Samuel Sylvestr a Václav Elam (Tiskárna bratrská)

Překladatel textu: Jan Blahoslav

Revize textu: Zachariáš Ariston

Jazyk: český

Tisk: jednobarevný, černý

Materiály: mosaz, ocel, useň, dřevo, ruční papír, lněná nit

Rozměry (výška × šířka × tloušťka): 272 × 193 × 85 mm

Místo uložení: Muzeum Komenského v Přerově, Horní náměstí 1, 750 02 Přerov

Zadavatel: Muzeum Komenského v Přerově, Horní náměstí 1, 750 02 Přerov

Zásah provedla: Diana Valková, studentka 4. ročníku Ateliéru restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů, Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování

Vedoucí práce: MgA. Ivan Kopáček, DiS., vedoucí Ateliéru restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů, Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování

Konzultace: MgA. Lucia Havranová, asistentka Ateliéru restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů, Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování

Termín zahájení a ukončení restaurování: březen – prosinec 2022

Analýzy: doc. Ing. Marcela Pejchalová, PhD. – Mikrobiologické zkoušky; Katedra biologických a biochemických věd, Fakulta chemicko-technologická, UPCE, Studentská 95, 532 10 Pardubice 2

Ing. Alena Hurtová – Chemicko-technologický průzkum; Katedra chemické technologie, Fakulta restaurování, UPCE, Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

Ing. Magda Součková – Měření teploty smrštění kolagenových vláken usně; Oddělení vývoje a výzkumných laboratoří, Národní knihovna, Sodomkova 2, 102 01 Praha 2

3 Historický kontext

3.1 Jednota bratrská

Jednota bratrská, první reformní církev v Čechách, vznikla díky odkazu Jana Husa a učení Petra Chelčického a touze po naplnění myšlenek prvního husitství. Založena byla v roce 1457. Dala jí vzniknout doba unavená válkami a také potřeba schopné pracovní síly feudální vrchnosti ke svému podnikání, a tedy i její tolerance k náboženskému vyznání. Jednota bratrská byla centrem odporu vůči vládnoucí dynastii. Ze z počátku společensky izolované, uzavřené a společnosti stranící se sekty se stala pro mnohé podnětná církev, která prolomila všeobecnou nedůvěru. Mandát svatojakubského sněmu z roku 1508, jenž mluvil o uzavření všech bratrských kostelů, také nezabránil rozšiřování jejího vlivu. Nejdůležitější hodnoty, které Jednota bratrská zastávala, bylo především čtení bible, život podle ní a vzdělanost. Všední dny bratři trávili prací od rána do večera a ve stanovených časech během dne se věnovali společným modlitbám a zpěvu žalmů. Jejich oblečení bylo velmi jednoduché a odmítali také nestřídmost v konzumaci jídel. Úctu si bratři zasloužili nejen doma, ale i v zahraničí, a to díky své příkladné skromnosti, neokázalým projevům zbožnosti, přísné kázni a mravnosti. „*Jako církev není oficiálně uznaná a proto pracuje v jakési ilegalitě podporována řadou významných majitelů panství, např. Žerotínů.*“¹ S bratrskou podporou humanistické vzdělanosti souvisel vznik škol u bratrských sborů. Nejnadanější žáci však studovali stejně na zahraničních univerzitách. Rozvoj bratrské vzdělanosti a písemnictví nutně ústil do probuzeného zájmu o knihy a vyžadoval jejich jednodušší dostupnost. Netrvalo dlouho a jednota pochopila význačnost knihtisku a možnost jeho využití k obhájení a šíření svého učení a idejí (reformačně náboženských, politických a kulturních). Důvodem byla i nedostatečnost dostupných prostředků, jakými bylo společné shromažďování, kázání a duchovní péče. Církev musela zůstat a obejít se také bez nich. Vzniku jejich vlastní tiskárny přirozeně nutně předcházely kontakty s domácími tiskaři, jež byli s jednotou spjatí ideově (Kašpar Aorg, Pavel Olivetský z Olivetu, Jan Günther, Mikuláš Klaudyán, Alexandr Oujezdecký, Oldřich Velenský z Mnichova, Pavel

¹FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko a ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Ve Vsetíně: Muzeum regionu Valašsko, 2007. Zlínský kraj, sv. 15. ISBN 978-80-86886-21-3. s. 49

Severin v Tiskárně severinsko-kosořské), stejně jako s těmi mluvícími německy (Christoph Froschauer st., Hieronymus Höltzel, Johann vom Berg, Hans Lufft, Ulrich Neuber, Georg Rhau). Pro své účely jednota nejprve začala využívat tiskárny v Litomyšli a polských Šamotulách. „*Na okraj ještě jednu poznámku: zatímco oficiální editoři biblí (Melantrich, Veleslavín aj.) podléhali při jejich vydávání přísné cenzuře a císařskému dozoru, Jednota Bratrská, pracující v ilegalitě a podporována vzdělanými a zámožnými mecenáši, mohla si dovolit připravit vlastní vydání věroučných textů a neohlížet se na oficiálně schválený text latinské vulgáty.*“²

3.2 Tiskárna Jednoty bratrské

„*Poněvadž dohled nad prací externích knihtiskařů byl spojen se značnými problémy, v případě šamotulské oficíny znásobenými ještě vzdáleností, jednota bratrská u Oujezdeckého odkoupila část zařízení a vzápětí z popudu Jana Blahoslava zřídila 1562 v jeho biskupském sídle Ivančicích vlastní dílnu.*“³ V této době zde sídlila i bratrská škola. Záměrem Jana Blahoslava bylo vytvoření vzdělávací instituce mládeže vysoké úrovně, jejíž součástí byla i tiskárna. Až do konce života Blahoslav s vůdčí osobností dohlížel na funkci tiskárny jako editor, autor a výtvarný redaktor. Zásluhy na většině organizace tisku měl však v úvodních letech, zdá se, Izajáš Cibulka (†1582), správce kralického sboru. Jako první tiskař zde působil tiskař Václav Solín, který byl dříve korektorem v Šamotulách. Poté, co opustil město, se stal následníkem jeho obdivovatel a žák Zachariáš Solín, jenž byl později tiskařem Kralické bible. Spolu s nimi zde působil také Matěj Sabin Drahotušský, který byl skvělým řezbářem. Jemu vděčíme za dochování podobizen Jana Blahoslava a jiných významných členů církve bratrské do dnešních dob – umístil je na titulní listy kancionálů, jejichž výzdoby je autorem. Tiskárna se vždy řídila okamžitou vydavatelskou potřebou, což způsobovalo nerovnoměrnou produkci. Její program nebyl náhodný – byl usměrňován sborem představených Jednoty bratrské. „*Tiskárna sama byla majetkem kolektivním, jako*

²FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko a ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Ve Vsetíně: Muzeum regionu Valašsko, 2007. Zlínský kraj, sv. 15. ISBN 978-80-86886-21-3. s. 50

³VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica, 2. ISBN 80-7277-312-7. s. 893

první podnik toho druhu nejen u nás, ale i ve světě.“⁴ Jádrem programu bylo tvořeno biblickými a hymnologickými texty. Vydávány byly i edice modlitebních knih, postily a různé příručky – agendy k oddávání, křtu, působnosti laických představitelů sboru. Vycházely i školní a mimoškolní knižní pomůcky, bratrské konfese (ty vycházely i cizojazyčně pro potřeby zahraničí) nebo vzdělávací literatura. V období, kdy –tiskárna působila v Ivančicích (1562–1578), vyšlo 17 titulů představovaných 19 svazky. Mezi těmito tituly je možno jako nejvýznamnější vyzdvihnout překlad Nového zákona Jana Blahoslava (vyšel dvakrát v letech 1563 a 1568), nové rozšířené vydání teoretického spisu Musica (z roku 1569) a tři vydání Ivančického kancionálu (1564, 1569 a 1576).

Po čtrnácti letech působení tiskárny v Ivančicích začalo společenství pociťovat ohrožení, že místo jejich působení bude prozrazeno, jelikož bylo v této době již spíše veřejným tajemstvím. Označení „insula hortensi“ (ostrov záhad) je možno nalézt jako nápodobu místa tisku například v závěrečné viněte druhého vydání Nového zákona a tisku Musica. Jan Blahoslav svým jménem podepsal ale všechny tisky. „*Jméno nebylo patrně tak nebezpečné jako místo.*“⁵ Každopádně ochrana pánů Jana a Viléma z Lipé už také přestávala postačovat. Hrozbou byli olomoučtí jezuité, kteří v Olomouci měli své vysoké učení a Jednota bratrská se svou akademií, jež byla otevřena o rok později (1574), jim byla jaksi trnem v oku. Jak již bylo zmíněno výše, v roce 1577 byl vydán mandát Rudolfa II. – katolické strany – proti náboženským novotám na Moravě. Olomoucký biskup tímto získal právo na cenzury všech tisků. Toto bylo velkým nebezpečím, skrze něž rada starších rozhodla o přesunu tiskárny spolu s bohatou knihovnou (činila více než tisíc svazků). Přesun byl do nedaleké Kralické tvrze, kterou vlastnil moravský šlechtic, přívrženec Jednoty bratrské, Jan ze Žerotína. Zde pokračovala činnost tiskárny v letech 1579–1619. Tiskaře Zachariáše Solína vystřídali postupně Samuel Sylvestr a Václav Elam. „*Není pochyb o tom, že silicí politický, kulturní i náboženský vliv jednoty učinil z kralické Tiskárny nikoli sice*

⁴CHALOUPKA, Jan. *Historický význam Kralické tiskárny*. Brno: Moravské muzeum ; Kralice n. Oslavou : Památník Bratrských tisků, 1975. s.11

⁵BOHATCOVÁ, Miriam. *Bratrské tisky Ivančické a Kralické*. Praha: Sborník Národního muzea v Praze, 1951. s. 129

veřejnou, avšak oficiálními místy alespoň tolerovanou instituci.“⁶ Sice víme o životě místního sboru jen málo, víme ale, že zde měli opravdu vhodné podmínky pro svoji práci. Do školy sem chodili žáci ze širokého okolí a vedle tiskárny byla i velká knihovna sloužící překladatelům biblických textů. Sbor byl koncentrován v bratrském domě, kde měl sídlo kněz se svými pomocníky i škola s řemeslnými dílnami. Dalo by se říct, že to bylo místo soustředění veškerého důležitého dění v obci. „*Zatímco některé tisky z Ivančic nesou alespoň latinské krycí označení „Zahradní ostrov“ (Ex Horto, In Insula Hortensi, In Horto nostro), kralická produkce je impresorsky zcela anonymní.*“⁷

Práci na vysoké úrovni v Kralicích vedl mimořádný tiskař Zachariáš Solín Slavkovský. O jeho schopnostech svědčí náročnost tiskařské práce, již odvedl: titulní listy, všechny stránky textu s registry, použití různých poznámek, koncovek, signetů, titulů, ozdob či iniciál. Cílem bylo zejména vytištění bible v šesti dílech, tzv. kralické Šestidílkou, což se postupně dařilo plnit v letech 1579, 1580, 1582, 1587 a 1596. Jelikož při prvních třech dílech bylo vydání řízeno Izaiášem Cibulkou, je pochopitelné, že po jeho smrti v roce 1582 se tisk zastavil na celých pět let. Přestávku ukončil až příchod nových členů kolektivu. Roku 1587 se objevil mladý Václav Elam – řezbář a kreslíř, v jehož dílech je citelný jeho osobitý styl. Jednodílka z roku 1596 je celá grafickým dílem samotného Václava Elama, je to ale také poslední dílo, jež vydali společně se Zachariášem Solínem. Ten v roce vydání Jednodílkou umírá. A tak se v čele tiskárny nacházeli Samuel Sylvestr a již zmiňovaný Václav Elam. Tuto dvojici opouští Samuel Sylvestr již v roce 1605, kdy umírá pravděpodobně následkem moru. Václav Elam pracuje dále o samotě a vydává další tisky, téměř všechny potřebné pro život bratrského sboru: nové vydání Jednodílkou (1613), Písň duchovní (1615) a Summa der Christliche Lehre (1619).

Krátce po bitvě na Bílé hoře byly Kralice přepadeny a vypleněny oddílem císařské armády, procházejícím kolem. Tiskárna našla bezpečí na zámku v Náměšti nad Oslavou. V úkrytu pod ochranou Karla st. ze Žerotína vydržela tiskárna do března roku 1629. Tehdy byla převezena do Přerova, aby na podzim téhož roku byla přesunuta do polského Lešna. V tomto městě bratři sídlili již od roku 1550; založili zde i školu, z níž bylo později

⁶VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica, 2. ISBN 80-7277-312-7. s. 893

⁷tamtéž

gymnázium. Rektorem tohoto gymnázia byl Jan Ámos Komenský. Právě on se ujal fungování tiskárny, jež působila v rámci gymnázia. Během této etapy tiskárna trpěla nedostatkem, a to písmového materiálu, a později se zdá, že i nedostatkem provozního kapitálu. V Lešně byla z těchto důvodů tiskárna tedy otevřena i směrem ven. Kromě toho, že vydávala pro českomoravský trh latinské, německé a české publikace exulantům a tajným nekatolíkům, vydávala i širšímu polskému publiku. Důvodem byla i přítomnost konkurence, kterou z činnosti na Moravě tiskárna neznala. V dubnu roku 1656 Lešno ale postihl požár, během něhož shořela Komenského knihovna, část rukopisů, a tiskárna zanikla. Tiskárna bratrská vydala v Ivančicích 17, v Kralicích 70 a v Lešně až 160 titulů. *„Jejich obsahové kvality, ryzí čeština a mimořádně vysoká typografická úroveň je řadí mezi vrcholná díla knihtisku nejen našich zemí, ale ob stojí i ve srovnání s díly předních německých a holandských dílen.“*⁸

3.3 Kralický Nový zákon z roku 1601

3.3.1 Jeho význam

Bratrský biskup Jan Blahoslav přeložil Nový zákon. Tento překlad byl vytištěn v Ivančicích v letech 1564 a 1568 a v 90. letech 16. století převzat do Bible kralické. Právě tento překlad je první, jenž nebyl, jako ostatní překlady do češtiny, přeložen z Vulgáty (jediného platného biblického překladu v římskokatolické církvi), ale z původní řečtiny. V překladu je citelný charakter vzdělání Jana Blahoslava – má k teologii filologický přístup. Také je zde konfrontace různých dobových edic řeckého a latinského textu a citelná znalost děl ostatních dobových autorit. Důležité pro něj byly i jiné, starší české překlady – kvůli zachování kontinuity a domácí překladatelské tradici. Biblické poselství chtěl předat vysokým literárním stylem a vhodnou volbou výrazových prostředků. V těchto hodnotách pokračovala i skupina překladatelů Bible kralické. *„Samotná Bible kralická je dílem završujícím českou reformaci, staletí působí svou kulturní hodnotou nadkonfesijně. Je celonárodně podstatnou. Její jedinečnost tkví ve způsobu jazykového i literárně-uměleckého*

⁸MITÁČEK, Jiří, Slavomír BRODESSER a Zdeněk FIŠER. *Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v Památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-7028-181-2. s. 25

podání Písma svatého, ovšem též v technických parametrech. “⁹ Nový překlad, neobyčejně kvalitní, se stal v mnoha ohledech normativní pro podobu českého jazyka a vzorem pravopisu v budoucnosti. Půl století od úsilí Jednoty bratrské následovala stoletá cenzura. Během této doby žádná další česky psaná bible nevyšla. Akorát Komenského nizozemské vydání Manuálu z roku 1658 je výjimkou.

Na dlouhodobý projekt takových rozměrů Jednota bratrská nutně potřebovala několik věcí, aby jej bylo možné uskutečnit: velkorysou podporu vrchnosti, dobře vybavenou bibliotéku (ta měla více než tisíc svazků včetně rukopisů, pořízených doma i v zahraničí) a také vzdělané odborníky a hybatele projektu. Souhra těchto všech podmínek a mnohého jiného dala Bibli kralické vzniknout.

Bible kralická se po roce 1918 stala součástí státní národní ideologické politiky. Také je stálým zdrojem inspirace pro krásnou literaturu a jedním z formativních národních symbolů. Tuto pozici si udržela i během konce třicátých a první poloviny čtyřicátých let minulého století. Toto paradoxně přetrvalo až po zbytek 20. století a historickým a kulturním fenoménem zůstává dodnes. Paradoxy a protiklady jsou Bibli kralické jaksi vlastní: přes svou slávu je to tisk bez uvedeného místa vydání, nelegální a anonymizovaný, vytištěný v malé moravské vesnici tiskárnou vlastněnou úzkým náboženským společenstvím.

Blahoslavův překlad Nového zákona byl úplně prvním tiskem Ivančické tiskárny, jenž se stal základem k druhému vydání. Vydání Nového zákona z roku 1601 bylo koncipováno i revidováno Zachariášem Aristonem jako součást šestidílného vydání bible Jednotou bratrskou. Bylo posledním vydáním novozákonního textu bratrskou tiskárnou, ale i jediným vydáním v 17. století. Zpoždění uznání významu tohoto titulu bylo způsobeno tím, že je to druhé komentované vydání, a tedy že za součást Šestidílnky bylo vždy považováno první vydání z roku 1593 a 1594. Avšak vydání druhé mělo zcela nahradit pro bratry to první. Z tohoto vydání také vychází poslední jednodílné vydání Bible kralické z roku 1613 a toto se stalo východiskem pro většinu dalších edic v následujících stoletích. Právě toto vydání skutečně odráželo následující pohyb v bratrské filologii a teologii.

⁹MITÁČEK, Jiří a Eliška BAŤOVÁ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013. ISBN 978-80-7028-409-4. s. 3

3.3.2 Errata a rodokmen Ježíše Krista, vyskytující se v tomto vydání

V Novém zákoně jsou na posledním listu vytištěna errata – seznam tiskových chyb, jež v této době již nahrazují opravování chyb v textu tisku. Bratři zde počítají s tím, že čtenář má aktivní přístup, protože na jejich závěr vzkazují „ostatek rozumný a upřímný čtenář snadně sobě opraví“. Tímto jsou myšleny zřejmě pravopisné chyby. Tudíž se errata nacházející se v bratrských tiscích nedají vnímat jako kompletní seznamy chyb v tisku.

Některé z exemplářů Nového zákona z roku 1601 také obsahují dodatečně před svázáním bloku doplněný dopis s rodokmenem Ježíše Krista. Tento dopis není signován a v různých exemplářích se nachází až ve čtyřech tiskových variantách.

3.3.3 Čtenářská obec

Z dochovaných exemplářů Bratrských tisků je možné se o čtenářské obci dozvědět různé informace. Množství z nich má na sobě různé individuální znaky. Těmi může být například to, pokud byla vazba knihy vyhotovena na žádost budoucího majitele, případně různé poznámky, jež tam tento majitel často po sobě zanechal.

Předmluva prvního dílu šestidílné bible hovoří o tom, že užívání bratrských biblických textů je omezeno na okruh duchovních společenství. Také je zde vysvětleno, proč je důležité, aby měla církve přeložené Písmo svaté tak, aby se mu dobře rozumělo. Zde je potřeba zmínit fakt, že vydání šestidílné Bible kralické nebyla levná záležitost. Duchovní si z důvodu navrácení prostředků vynaložených na tisk museli všechno hradit sami. Tohle si samozřejmě nemohl dovolit každý z nich. Proto není překvapivé, že mnohé z výtisků skončily u jiných zájemců. Šestidílnka byla takto často součástí mnoha šlechtických knihoven. Majitelé si je pořídili nejen z důvodů náboženských a edukačních, ale často i z důvodů reprezentačních.

Jednota bratrská měla síť bratrských center, skrze něž bylo nejobvykleji možné dostat se k bratrským tiskům. Biskupové na vlastní náklad odkoupili určitý počet tisků ze skladu tiskárny a postupně je rozprodávali. Samozřejmě nejprve duchovenstvu a následně i jiným zájemcům. Tato centra se nacházela v Čechách i na Moravě - Mladá Boleslav, Tuhoměřice (po roce 1609 Praha), Přerov a Ivančice. Zájemce mohl tyto biskupy kontaktovat a výtisk si takto jednoduše obstarat. Další cestou bylo kontaktování osoby s konexemi, díky nimž bylo možné k těmto knihám získat přístup.

Co se týká vazby knihy, nákupčí měl dvě možnosti. Buďto si při zakoupení výtisku objednal i vazbu, jež mu byla vyhotovena podle jeho individuálních požadavků. Toto shrnovalo výběr dekoru a zpravidla si majitelé nechávali prvky s funkcí supralibros (monogramy nebo jejich vlastní erbové desky, jež vlastnili). Druhou možností bylo zakoupení již dopředu svázaného exempláře, který doplnil o svůj monogram a mnohdy i rok pořízení knihy. Zde mohl být rozdíl mezi rokem vytištění a pořízením knihy i několik let. „*Knihařské řemeslo se stalo obživou řady bratrských duchovních, kteří se jemu vyučili již v době svých studií.*“¹⁰

3.4 Bratrská knižní vazba

„*Bratrská vazba se nápadně liší od veškeré soudobé produkce: výzdoba je technicky dokonalá, jemná, vyznačuje se hojným zlacením, nářadí je drobných rozměrů, výzdobná kompozice bývá složitá a při tom, až na některé výjimky z žerotínské knihovny (dnes ve Vratislavi), je celkem konzervativní.*“¹¹ V bratrské vazbě se setkává krása a jednoduchost, má jedinečné místo v dějinách české knižní vazby. Stejně jako knihtisku, tak i knihvazačství přikládali bratři velký význam, a proto dbali o vyučení svého dorostu v obou těchto řemeslech. „*Ivančický žáci měli „praktika“ knihařská právě tak jak knihtiskařská, a vynikli v tom řemesle tak jako v knihtisku.*“¹² Zřejmě se ale kvalita vazeb lišila podle dovedností knihařů v jednotlivých sborech. Knihvazačské dílny bratrské se nacházely nejen u každé tiskárny, ale i u každého z jejich sborů. Jsou to však hlavně města Ivančice, Mladá Boleslav, Lukovec u Holešova a Veselí u Hodonína.

Není ničím překvapivým, že vazba měla na cenu knihy značný vliv. Svázaná kniha stála dvakrát tolik než nsvázaná. Velký význam měl pro bratry použitý materiál. Dozvídáme se například i to, že materiál si zaopatřovali až v Debrecínu – safiány modré i červené, kůže turecky vydělané...

¹⁰DITTMANN, Robert. *Kralický Nový zákon z roku 1601: vrchol biblické práce v Jednotě bratrské*. Praha: Česká biblická společnost, 2023. ISBN 978-80-7545-123-1. s. 193

¹¹HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. Praha: Památník národního písemnictví, 1966. s. 12

¹²BOHATCOVÁ, Miriam. *Bratrské tisky Ivančické a Kralické*. Praha: Sborník Národního muzea v Praze, 1951. s. 133

Na tisk používali různé druhy papírů, s různou tloušťkou – dozvídáme se, že tiskli na papír „prostý“ nebo „prostřední“. Také používali i papír „tenčí“, při jehož použití je výtisk tenčí o polovinu. Pro vznešené členy jednoty bylo tištěno i na pergamen. Zda je původ vazeb moravský, nebo český, je možno dobře odlišit použitím jihlavského papíru s filigránem ježka, jenž byl používán například v Ivančicích a byl spíše vyšší plošné hmotnosti, rukopisný. V Kralicích se používal k tisku Šestidílkový papír nižší plošné hmotnosti bez filigránů. V ojedinělých případech se objevují také předsádkové papíry (dle filigránů) z Brna, Losin, Třebíče, Bolíkova či Olomouce.

Jednou se specifickostí bratrských vazeb je to, že výtvarná koncepce vyplývá z privátnosti vztahu knihvazač–zákazník. Nejkrásnější vazby, jež se dochovaly, jsou ty z žerotínské knihovny. Ty vázali zejména Daniel Škop z Lukavice, bratři v Přerově, Ivančicích a ve sboru v Mladé Boleslavi. „*Se svou čistou dominantovou kompozicí jsou jakýmsi ostrůvkem v ostatní produkci dílny a nepochybně i výrazem určité výlučnosti a tradice...*“¹³ Obsah knihy určoval druh vazby a přitom nejkrásnější byly samozřejmě ty s náboženským obsahem, kancionály či bible. Samozřejmě na vazbách Žerotínů nemohlo chybět jejich supralibros. Přední deska měla na sobě erb (lev s korunou na trojvrší) s monogramy majitelů knihy a na zadní stranu byl obvykle umístěn erb ženy s iniciálami jmen. Jan st. ze Žerotína má v oblibě jako pokryvový materiál červenou useň a černý samet; některé vazby mají stříbrné kování. Jan Diviš preferoval černý safián, skopovici se stříbrným kováním, Karel st. ze Žerotína zase useň červenou a zelenou či modrý safián a zlacenou ořízku, někdy se sponami a také bílý pergamen se zlaceným supralibros. Podle dochovaných listů lze říci, že Jan st. ze Žerotína o jednotlivostech vazby dával podrobné pokyny.

Ostatní Ivančicko-kralické vazby byly pokryty žlutou vepřovicí či červenou až tmavě hnědou teletinou. Výzdoba byla rámové kompozice se dvěma až třemi vloženými poli. Iniciálové a heraldické supralibros jsou časté stejně jako letopočty a věcné názvy. Pokud šlo o kaligraficky zdobný díl, většinou šlo o plotnu, ne o litery. Velmi běžné bylo zlacení a cizelování ořízek. Do 17. století byly vazby opatřovány vykrajovanými

¹³VÁVRA, Ivan.: Knižní vazby bratrské dílny ivančicko-kralické (1562-1620). Historická knižní vazba 1966-1970. Liberec 1970, ISSN 0439-240X s. 86-160. s. 188

nárožnicemi se kbelíčkovitou puklou. Konzervativní prvky jsou spojeny hlavně se začátky bratrské knižní vazby, a to například razidla s portrétem Jana Husa a Martina Luthera.

Sjednocování použitého dekoru v tisku a dekoru na vazbě přicházelo v 60. letech 16. století. To napomohlo lepšímu vnímání volné plochy a ústupu od staršího typu (figurální tematiky zmiňované výše) ke slohově pokročilejšímu dekoru manýristickému.

Bratři nebyli tvůrci nových výzdobných konceptů. Blízká jim byla knižní vazba francouzsko-švýcarského typu, v níž byla výzdoba harmonická součástí knižní struktury. Toto není na Moravě až tak nové, jak by se mohlo jevit. *„Patrně Blahoslavovi vděčíme za to, že po velmi zdařilém náběhu u mladoboleslavského tiskaře Jiříka Štýrsky se v Ivančicích od počátku 60. let knihtisk a knihvazačství podřídili společnému uměleckému názoru, který vnitřní strukturu knihy i výzdobu vnějších desek pojímal jako „gesamtkunstwerk“.*“¹⁴

Kromě již zmíněného Samuela Škopa žádný další knihař již není znám. Známa je akorát jedna plotna použitá na bratrských vazbách, jež je signována monogramistou MC; zde se však jednoznačně nedá říct, zda se jedná o rytce, nebo o knihvazače. Tento monogram se nachází na plotně s motivem Kristova vjezdu do Jeruzaléma. Plotna se pojí s jiným nářadím, použitým na týchž vazbách a také je zde stejný rukopis, vyskytující se i na plotnách s jinými motivy, což značí stejného autora. Toto nářadí se objevuje nejprve v Mladé Boleslavi střídavě mezi lety 1574–1611; mezitím, mezi lety 1579–1581, je spjato s Ivančicemi. Zda však cestoval monogramista, nebo nářadí, není známo.

¹⁴VOIT, Petr. *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze: od gotiky na práh baroka*. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2020. Bibliotheca Strahoviensis. ISBN 978-80-88009-18-4. s. 188

4 Typologický popis

Předmětem restaurování je starý tisk z roku 1601. Obsahem se jedná o Bibli, přesněji o druhé vydání Nového zákona, a tato kniha je šestým dílem šestidílného vydání Bible Jednoty bratrské. Překladačem textu je Jan Blahoslav, jenž ho místo z pozdějších překladů přeložil přímo z původních jazyků. Tisk byl svázan v období baroka.

4.1 Typologický popis knižní vazby

Jedná se o celousňovou knižní vazbu. Na pokrytí vazby byla použita tříslučiněná teletina. Na pokryvu se nachází slepotisková výzdoba s rámovou kompozicí (viz. obr. 1 a obr. 2). K vytvoření motivu byla použita tlačítka a rolny. Rám je tvořen (od okraje desky) nejprve dvoulinkou, za níž je umístěn motiv rolnou a přerušovaná linka. Kombinace rolny a přerušované linky se opakuje ještě dvakrát a rám je ukončen dvoulinkou (kde vnitřní linka je tenčí). Na výzdobu prostředního pole bylo použito tlačítka, jež bylo umístěno v každém rohu (s motivem směřujícím diagonálně do středu) a čtyřikrát uprostřed, kde tvoří kříž. Rolna má ornamentálně vegetabilní motiv esovité rozviliny, která není přerušovaná a nachází se na ní listy. Tlačítka představuje vegetabilní motiv kapkovitého pupenu. Výzdoba na přední a zadní desce se shodují.

Založení pokryvového materiálu bylo provedeno přeložením předních záložek přes horní a dolní. Záložky nebyly po založení na okrajích zaříznuty ani ztenčeny a hlavice pokryvu nebyly tvarované.

Použité knižní desky jsou z bukového dřeva. Směr vláken je rovnoběžný se hřbetem knihy. Zdá se, že desky byly při převazbě použity druhotně: jsou na nich viditelné stopy po stržení jiné usně, než je použita k pokrytí momentálně. Desky jsou zhraněny (viz. obr. 3) na všech čtyřech stranách z vnitřní strany. U ořízek je zhranění ostřejší a zasahuje více do plochy desek. Desky mají také vyhloubené žlábků a hrany pro zapuštění řemínků spon. Pod pokryvem se na deskách nachází barva, která byla použita k natření ořízky (viz obr. 57). Ořízka byla tedy zřejmě natírána až po nasazení desek, případně mohly být desky použity na sevření bloku během natírání ořízky a teprve později byly nasazeny na blok.

Původně byla kniha zavírána na dvě spony s kolíčkovou záchytkou. Zachoval se jeden fixační štítek těla spony a jeden fixační štítek řemínku (viz obr. 50 a 52) obdélníkového tvaru. Těla spon se nedochovala žádná. Kování je možno typologicky zařadit do období pozdní renesance. Byly zachovány také dvě nárožnice, jež na sobě mají tepané

puklice (viz obr. 48). Všechny kovové prvky jsou vyrobeny z mosazného plechu a mají zdobení. Na kovových prvcích se objevuje ozdobné zhranění (puklice, fixační štítek řemínku, záchytky) a lineární puncování (záchytky). Všechny prvky jsou fixovány mosaznými hřebíčky, až na záchytku, která je fixována ocelovými hřebíčky. V desce byl nalezen také fragment jednoho ocelového hřebíčku, jenž zřejmě předtím fixoval spodní část přední nárožnice. Je možné, že tam byl přidán druhotně. Řemínky těl spon byly vyrobeny ze dvou proužků usně, stejné, jaká byla použita k pokrytí vazby (viz obr. 52).

Předsádky se nedochovaly. Nasazení knižní vazby bylo provedeno nalepením do vějíře rozprostřených motouzových vazů na desky z vnitřní strany.

4.2 Typologický popis knižního bloku

Knižní blok byl ušit na tři jednoduché vazy tordované z nití a dva zapošívací stehy přímým šitím bez pakování vazů. Na knižní blok byl použit ruční papír s viditelným vergé.

Kniha prošla převazbou. Zřejmě už před touto převazbou byla kniha ve špatném stavu. Toto dokazuje skutečnost, že dvoulisty byly ve většině případů od sebe odděleny na jednotlivé listy. Dvojlisty byly druhotně „vytvořeny“ pomocí vysprávek z ručního papíru, jež knihu jednoznačně zachránily před ztrátou ještě většího množství stran. Knihař však při své práci dvoulisty ani složky neseskupil správně podle původní archové signatury, i když listy jsou řazeny chronologicky správně. Při pohledu na původní archovou signaturu se ve složkách nacházely čtyři dvoulisty. Po převazbě se tento počet pohybuje v rozmezí od dvou do šesti. Na některých místech byly listy pouze nalepené pomocí papírových vysprávek v podobě úzkého pruhu u hřbetu a do bloku je knihař nezařadil jako dvoulist. Změnu v řazení složek lze sledovat zejména na začátku knižního bloku, poté se postupně upravuje. Důvodem nejspíš bude, že tohle je nejvíce poškozená část knižního bloku. Posun však lze najít na několika místech i na konci bloku. Uprostřed (v prostřední části bloku) nebyly v jedné části v jednom místě žádné dochované středové vysprávky, lze tedy předpokládat, že zde byly složky řazeny správně, jelikož tomu tak je před i po této části.

Tato převazba nebyla jedinou snahou o záchranu knihy. V objektu bylo nalezeno více druhů nití, jež byly použity pro menší opravy. V bloku se nacházela na několika místech seskupení listů, jež byly prošity v ploše přímo přes listy. Byla to folia 347–353, 272–277, 136–138, 305–316 (viz obr. 17). Nalezeny byly také fragmenty nití procházejících přímo přes pokryv. Ty mohly být použity k opravě některé ze složek nebo k sešití prasklého

pokryvu, jelikož se oba fragmenty nacházely na okrajích větších trhlin pokryvu hřbetu (viz obr. 11).

Po sešití bloku byla zaklížena mezivazná pole a blok byl zakulacen a ořezán. Po ořezání byly nasazeny dřevěné desky. Ořízka byla následně natřena zelenomodrou barvou; barva je viditelná v bloku a také na kantách dřevěných desek.

Na jedné ze složek byl nalezen fragment, jímž je zřejmě plátěné jádro kapitálku (viz obr. 54). V bloku bylo nalezeno několik modrých nití, které mohly být použity k obšití kapitálku; svojí barevností jsou podobné odstínu ořízky (viz obr. 18).

Do knihy byly také někdy v minulosti vloženy dva dvoulisty, které sem nepatří: mají jiný rozměr a tisk se liší (viz obr. 76). V bloku nebyly nalezeny žádné filigrány.

4.3 Typografický popis

Důvodem, proč Jednota bratrská vydala bibli v šesti obsáhlých svazcích, je připojení rozsáhlého poznámkového aparátu/komentářů. Boční komentáře obsahují exegetický aparát (souvislý kritický výklad, interpretace textu a podstata jeho smyslu) a filologický aparát. Nacházejí se zde také překlady slov nebo upřesnění jejich významu pomocí synonym, reálie z biblické archeologie, přírodopisu, zeměpisu, lékařství, dějepisu, filozofie, mytologie či etnografie. Rozsah komentářů umožňuje posuzovat hloubku vzdělání Jednoty bratrské a sledovat jejich názory a postoje k současné době.

Vícevrstevnaté poznámky je možno rozdělit do následujících skupin:

- 1) Ty s označením „j.“ (jiní) označují různé znění v předlohách / různé čtení v předlohách
- 2) Ty s označením „ř.“ (řecký) představují doslovné grécizmy
- 3) Ty s označením „t.“ (totiž) uvádějí výkladové poznámky
- 4) Synonyma bez uvádějí zkratky představují alternativy překladu slova
- 5) Věcné poznámky vysvětlují typické reálie doby
- 6) V poslední části jsou označeny jednotlivé začátky perikop a příslušné názvy svátků

„Charakteristické zrcadlo sazby členěné na středový hlavní text a boční komentáře není samo o sobě ničím novým. Přichází již v 80. letech 15. století u basilejských glosovaných vydání latinské bible (Johann Amerbach). Kraličtí editoři se inspirovali též

typografií ženevských biblických tisků Roberta Estienna nejst.¹⁵ Hlavní text byl od postranního oddělen tenkou linkou. Kraličtí místo hranatých závorek, jaké používal Jan Blahoslav (autor překladu textu), používali značení menšími typy pro slova, která zde přidali pro lepší porozumění / převzali z překladů, jež byly učiněny dříve. „*Grafický obraz tisku Kralické bible byl velmi promyšlený, s odstupňovanou velikostí typů písma, největších pro text, menších pro hřbetní evidenční systém a ještě menších pro vlastní komentář, v němž byly zavedeny dvě velikosti písma, rozlišující jeho věcný obsah. Pro každou stranu bible bylo tedy nutno vytvořit vlastní grafickou architekturu, která působí velmi esteticky a zároveň naprosto přehledně.*“¹⁶ Horní okraje obsahují názvy jednotlivých názvů biblických knih (živé záhlaví). Na obou okrajích se nacházejí komentáře vydavatelů. Přehledný sumář byl umístěn na začátku každé biblické knihy, na něž navazovaly podrobnější sumáře na hřbetních okrajích stran, označené majuskulemi. Na stejném místě byly umístěny i odkazy na významově blízké biblické texty, na něž bylo poukázáno v hlavním textu indexovými znaménky – hvězdičkami, různými křížky a šipkami. V textu se nacházela i jiná indexová znaménka – minuskule – a ta upozorňovala v textu na autorský výkladový komentář. Tento se nacházel na vnějších stranách hlavního textu a případně i pod ním.

Knižní blok obsahuje také foliaci, archovou signaturu a kustodu. Foliace se nachází v horním vnějším rohu každé strany a je značena arabskými číslicemi. Archová signatura je uprostřed na spodním okraji ohraničení hlavního textu, nacházejícího se uprostřed. Kustody se nacházejí vpravo dole na spodním okraji ohraničení středního hlavního textu.

Kompletní exemplář Nového zákona Bible kralické z roku 1601 obsahuje 61 archů po čtyřech dvoulistech. Složky jsou označeny majuskulemi, k nimž jsou po skončení abecedy přidávány minuskule (A–Z, Aa–Zz, Aaa–Nnn = 498 číslovaných listů).

¹⁵VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica, 2. ISBN 80-7277-312-7. s. 108

¹⁶KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Redaktor Jaroslava PEČÍRKOVÁ. Praha: Vyšehrad, 1997. Studium (Vyšehrad). ISBN 80-7021-105-9. s. 188

4.4 Grafická výzdoba

„Tyto tisky mají vysokou estetickou hodnotu. Jednota totiž dbala ve svém edičním programu nejen o obsahovou stránku vydávaných knih, ale zároveň také o jejich výtvarně estetickou kvalitu. Typografové a výtvarníci ivančicko-kralické tiskárny patřili ve své době mezi špičku ve svém řemesle a umění v českých zemích, přičemž jejich práce obstojí také ve srovnání se soudobou evropskou knižní produkcí, z níž sami čerpali inspiraci.“¹⁷ Grafická stránka obsah textu neilustruje, ale vypovídá o něm. Vyprávění příběhu obrazem i textem by bylo proti bratrským názorům. Nejvyšší prioritu má v knize samotný text. Sice se v bratrských tiscích nenacházejí uvedená místa tisku, ale do výtvarné podoby samotného tisku byli bratři schopni zakomponovat monogramy a značky autorů. Mezi výtvarné ozdobné prvky, jež se nesou všemi bratrskými díly, a tudíž se nacházejí všechny i v Novém zákoně z roku 1601, lze zařadit rámovou výzdobu titulních listů, emblémy, vlysy, iniciály, mauresky a viněty.

Titulní listy prvních pěti dílů Šestidílký se liší pouze uvedeným titulem a rokem vydání. Titulní list šestého dílu má odlišný i použitý vnější štoček. V tomto štočku se nachází dvanáct kartuší, v nichž jsou v každém rohu zpodobněni evangelisté, nahoře se nachází (vlevo) vyznání Jana Křtitele a (vpravo) Beránek. Na stranách jsou umístěny výjevy z Kristova života – zvěstování, narození Páně, ukřižování, zmrtvýchvstání, nanebevstoupení a seslání Ducha svatého (postupující po řádcích zleva doprava). Mimo kartuší je ve spodní části rámce pod titulem výjev z Apokalypsy – letící anděl s knihou a nápisem, biblickým citátem: „Evangelium aeternum“.

V tisku se nachází také mauresková kartuš s Beránkem. Ta je jedním ze způsobů odlišení vydání prvního a druhého (v případech, kdy se nedochoval titulní list) a je považována za charakteristický prvek právě druhého vydání. Základním rozdílem je otočení beránka s korouhví na opačnou stranu. „V medailonu ve vydání z roku 1593/1594 je znázorněn Beránek s korouhví stojící ve volné přírodě a obrácený vlevo. Naproti tomu edice 1601 má Beránka sice také s korouhví, ale obráceného vpravo.“¹⁸ Řezbáři se zde podařilo zachytit monogram svůj (u nohy beránka), ale i monogramy dalších čtyř autorů (kolem

¹⁷MITÁČEK, Jiří a Eliška BAŤOVÁ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013. ISBN 978-80-7028-409-4. s. 53

¹⁸ Tamtéž s.58

beránka v emblémech). Ve vlysech u jednotlivých evangelií jsou znázorněni evangelisté se svými symboly a v těch ostatních víceméně florální motivy a maskarony. Ve vydání z roku 1601 byla zopakována viněta s omegou a monogramem SH (tiskař) z dřívějšího vydání z roku 1596. Celkově se zde nacházejí čtyři mauresky s monogramy. Velká hvězdice má v sobě až devět monogramů a uzavírá tisk Nového zákona z roku 1601. Jsou zde uvedeny monogramy všech pracovníků, kteří se podíleli na vzniku díla. Monogram Samuela Sylvestra (SSH), správce tiskárny, je uprostřed.

V textu se nacházejí dva druhy ozdobných iniciál. Na začátku prvních kapitol jednotlivých knih jsou iniciály velké (viz. obr.12). Zde z obrazu vystupuje bílý pásek a stejně jako u druhých, menších iniciál (viz. obr. 13) je pozadí vyplněno rostlinnými motivy s různými zvířecími a ptačími symboly a maskarony. Ve velkých iniciálách se navíc často vyskytují i lidské či andělské postavy.

5 Popis poškození

Kniha se nedochovala v dobrém stavu. Knižní blok je úplně oddělený od knižní vazby. Kování je dochováno jen fragmentárně. Pokryv knižní vazby není nalepen v celé ploše. Blok je nesoudržný a listy jsou z něj uvolněny, přeházeny a vypadávají.

5.1 Poškození knižní vazby

Usňový pokryv je v ploše poškozen mechanicky, což bylo způsobeno častým používáním knihy. Na rozích a na jednom místě v ploše desky je pokryv vydržený natolik, že jsou viditelné dřevěné desky. Pokryv je také z velké části oddělen od desek v ploše a došlo k jeho mírnému smrštění na spodní záložce přední desky. Na více místech usňového pokryvu se nacházejí praskliny a na celé vazbě je patrné znečištění zaschlým blátem. Usňový pokryv je v oblasti hřbetu na více místech natržen. Koherence kolagenových vláken usně byla zhodnocena číslem 4 na stupnici 1–5. Teplota smrštění je 55.1°C. Jedná se tedy o středně degradovanou useň. (Výsledek analýzy je přiložený v textové příloze.)

Desky jsou v poměrně dobrém stavu. Nacházejí se v nich dva zkorodované hřebíčky. Mimo to jsou celistvé a nejsou deformované či prasklé. Kování se dochovalo ve fragmentech, a to dvě nárožnice, jeden fixační štítek těla spony a jeden řemínek spolu s jeho fixačním štítkem. Nárožnice mají na sobě pukličky, ty byly ale časem promáčknuté a sedřené. Jeden z hřebíčků použitých k fixování nárožnic (na přední desce nahoře vlevo) je ocelový. Kvůli korozi se nedochovala jeho hlavička, pouze část nacházející se v desce. Na povrchu nárožnic se nacházejí škrábance, znečištění a přirozená patina, stejně jako na fixačním štítku řemínku těla spony. Štítek těla spony má na sobě korozní produkty kvůli použití ocelových hřebíčků k jeho zafixování.

5.2 Poškození knižního bloku

Knižní blok není žádným způsobem propojen s knižní vazbou. Vazba je nesoudržná; vazby jsou rozvolněné a svou funkci plní už jen minimálně. Zapošívací stehy se nedochovaly vůbec. Většina složek je uvolněná a větší část bloku není propojena s vazby. Téměř všechny dvoulisty jsou předěleny na jednolisty – spojené byly při převazbě proužky ručního papíru (v některých případech makulaturního, potišťového), jež v části bloku chybí a tyto listy jsou volné. Kvůli tomu některé listy v bloku nejsou řazeny správně (viz. obr. 7). Velká část bloku chybí úplně (cca 1/5 rozsahu). Blok neobsahuje titulní list a většina grafické výzdoby tisku (ozdobné iniciály na začátku jednotlivých knih, strany s nadpisy knih a ozdobné záhlaví) je z knihy vytržena – buď konkrétní část strany, nebo celý list (viz obr. 16).

I přes velkou míru poškození a jen malý počet dochovaných listů s grafickou výzdobou se zde dochovaly dvě viněty s iniciálami tiskaře a řezbáře (příčemž na jedné se nacházejí monogramy obou a na druhé pouze ty tiskařovy (viz obr. 14 nahoře). Monogramy řezbáře se nacházejí také v ornamentu jedné z iniciál (viz obr.12). Podle těchto monogramů se podařilo určit, že se nejedná o první, ale o druhé vydání 6. dílu Bible kralické z roku 1601. Nalezeny byly iniciály SH, které používal tiskař Samuel Sylvestr, a WE tiskař a řezbář Václav Elam.

Papír je na mnoha místech velmi oslabený a zvatovatělý. Kvůli špatně dochované vazbě je množství listů deformované, jelikož vyčnívaly z bloku přes okraj knižních desek. Okraje mají v některých částech bloku množství malých trhlin a jsou srolované. Blok obsahuje dobové vysprávky z papíru vyšší plošné hmotnosti, na jejichž hranách se v určitých místech vytvořily nové trhliny nebo je v tomto místě papír výrazně oslaben. Plošná hmotnost papíru se v průběhu bloku liší. Listy s nižší plošnou hmotností, jež jsou výrazněji mechanicky poškozeny, jsou v místech u středových vysprávek v ploše lokálně poškozeny natolik, že zde vzniklo paralelně vedle sebe více trhlin. V bloku se nacházejí také listy, které se dochovaly pouze ve velmi malých fragmentech.

Papírová podložka je znečištěná blátem. Nachází se zde množství zateklin a fleků. V bloku se nachází množství slámy, jiných nečistot rostlinného původu, pavučin, hmyzu, vlasů apod. (viz obr. 15)

Předsádky nejsou dochovány ani fragmentárně. Stejně tak v tisku nejsou dochovány výše popisovány errata či rodokmen Ježíše Krista.

6 Restaurátorský záměr

- Odběr vzorků pro odborné analýzy (mikrobiologické stěry, teplota smrštění kolagenových vláken usňového pokryvu, vlákninové složení papíru, nitě a vazů, zkoušky stability barevných vrstev)
- Průzkum stavu a míry poškození objektu (měření pH, koherence kolagenových vláken usňového pokryvu)
- Vizuální průzkum a fotodokumentace stavu a míry poškození objektu před restaurováním
- Rozebrání knižního bloku, demontování fragmentu kapitálku
- Mechanické čištění knižního bloku suchou cestou (Cleanmaster, štětce)
- Mokrý procesy (mokrý čištění, doplnění ztrát papírové podložky dolitím papírovou suspenzí)
- Dovyspravení papírové podložky japonským papírem
- Doplnění chybějících listů a dvoulistů japonským papírem
- Čištění nárožnic a fixačního štítku (suché čištění, čištění vodou a ethanolem pomocí vatových tyčinek)
- Restaurování mosazné záchytky (demontáž, suché čištění, odstranění korozních produktů – voda a párátka)
- Nahrazení zkorodovaných hřebíčků mosaznými
- Konzervování kovových prvků včelím voskem v lékařském benzínu
- Kompletování knižního bloku a doplnění předsádek ručním papírem
- Vyhotovení nových vazů a šití knižního bloku
- Čištění usňového pokryvu (štětce a pryže, voda a isopropylalkohol)
- Doplnění usňového pokryvu tříslučiněnou usní (tónovanou lihovými barvivy)
- Nasazení knižní vazby na knižní blok

- Měření pH po restaurování
- Kompletace a adjustování fragmentů, výroba ochranného obalu, fotodokumentace stavu po restaurování
- Vypracování restaurátorské dokumentace

7 Postup restaurátorských prací

7.1 Fotodokumentace

Před zahájením restaurátorských prací byl objekt důkladně fotograficky zdokumentován ve fotoateliéru. Rovněž byl dokumentován pracovní postup i některá stadia, v nichž se objekt během prací nacházel. K pořízení fotografií byl použit fotoaparát Canon EOS 70D. Při fotografování byla použita záblesková světla Digital PRO 500x.

7.2 Mikrobiologické stěry

Aby bylo s objektem možné pracovat s jistotou, že to je bezpečné a není mikrobiologicky napaden, byly odebrány stěry pro mikrobiologickou analýzu. Stěry byly provedeny otěrem sterilní vatové tyčinky o pokryv i listy knižního bloku. Analýza prokázala, že objekt nebyl napaden mikroskopickými vláknitými houbami a dezinfekce nebyla nutná. (Výsledky analýzy jsou přiloženy v textové příloze.)

7.3 Průzkum fyzického stavu objektu

Během průzkumu fyzického stavu objektu byly provedeny zkoušky rozpíjivosti barevných vrstev, měření pH a byly odebrány vzorky pro odborné analýzy.

Zkoušky stability barevných vrstev ukázaly, že záznamové prostředky nereagují na suchý otěr (mechanické suché čištění), vodu (mokrý procesy) ani ethanol (měření pH).

	Suchý otěr	Voda	Ethanol
Ořízka	N	N	N
Tiskařská barva	N	N	N
Červená pastelka	N	N	N

Následně bylo provedeno měření pH papírové podložky. Měření bylo provedeno potenciometricky pomocí dotykové elektrody (Blue Line 27 pH, A15111200) a bylo třibodové: ve vnějším dolním rohu, ve středu strany a ve vnitřním horním rohu. Průměrná naměřená hodnota činila 6,83.

Folio	Dolní vnější roh	Centrální část	Vnitřní roh
Fol. 10	6,65	7,35	6,92
Fol. 103	6,97	7,25	6,50
Fol. 241	6,35	6,93	6,96
Fol. 419	6,66	6,55	6,86
Průměrná naměřená hodnota			6,83

Vzorky kolagenových vláken usňového pokryvu byly odebrány kvůli zjištění jejich koherence a teploty smrštění. Jak bylo uvedeno již výše, koherence byla ohodnocena číslem 4. Fotografie byly pořízeny pomocí stereoskopické lupy Leica 6SD a fotoaparátu Canon EOS 600D (viz obr. 20). Analýza prokázala teplotu smrštění 55,1 °C a useň byla zhodnocena jako středně degradovaná. (Výsledek analýzy jsou uvedeny v textové příloze.)

7.4 Restaurování knižního bloku

7.4.1 Rozebrání knižního bloku

Ještě před rozebráním knižního bloku byla ze hřbetu vazby demontována pomocí špachtličky moderní signatura „ST-18“ připevněná na pokryvu pomocí samolepící pásky, která po sobě nezanechala zbytky lepidla.

Samotné rozebrání bylo provedeno přestřížením nití uvnitř jednotlivých složek ve středu jejich délky mezi vazy. Následně byly nitě vytaženy ven ze složek (viz obr. 78) tak, aby zůstaly obtočeny kolem vazů a mohly být takto později zařazeny mezi fragmenty. Pokud nitě nedržely obtočené kolem vazů, byly bodově přilepeny pomocí 4% vodného roztoku Tylose MH 6000 k vazům, aby bylo možno co nejvíce zachovat podobu organismu šití. Velké množství nití nebylo třeba prostříhovat, protože se často nacházely již mimo složku vzhledem k tomu, že dvoulisty spojené nalepením dvou oddělených listů na pruh papíru se ve velké míře již oddělily. Během rozebírání knižního bloku bylo zaznačeno složení každé složky bloku. Na všechny vysprávky, které byly stále nalepeny na svém místě alespoň částečně, byla měkkou tužkou zaznačena foliace listu, aby je bylo možné do bloku vrátit na původní místo.

7.4.2 Mechanické čištění suchou cestou

Z jednotlivých dvoulistů byly nejprve odstraněny největší nečistoty pomocí štětce z jemných chlupů (viz obr. 80). Plocha byla čištěna pomocí gumy Cleanmaster, jež se prokázala jako nejvhodnější. Listy, kde se nacházely hrubší nečistoty (bláto, zbytky lepidel), byly dočištěny špachtličkou nebo knihařskou kostí. Během čištění byly také demontovány vysprávky, u nichž to bylo možné provést suchou cestou.

7.4.3 Mokrý čištění

Jak již bylo uvedeno výše, při zkouškách rozpíjivosti nereagoval ani jeden ze záznamových prostředků. Dále byly provedeny zkoušky mokrých procesů, jejichž účelem bylo zjištění nejvhodnější kombinace kroků. Proto byly vybrány čtyři dvoulisty, na nichž

bylo naměřeno pH, byl změřen jejich rozměr a následně byl každý z nich podroben jiné možnosti postupu.

- Fol. 127 bylo vykoupáno ve dvou vodních lázních a po zavadnutí bylo zaklíženo 0,3% vodným roztokem Tylose MH 300.
- Fol. 128 bylo koupáno v koupeli s přídavkem anionaktivního tenzidu – 0,1% roztok Spolaponu AOS 146 s jeho následným vymytím ve dvou lázních.
- Fol. 129 bylo vykoupáno ve dvou vodních lázních s následným ponořením do vody obohacené o Mg^{2+} a Ca^{2+} po dobu deseti minut.
- Fol. 130 bylo vykoupáno pouze ve dvou vodních lázních. Vstupní teplota všech vodních lázní byla vždy cca 39 °C pro lepší uvolnění nečistot.

Fol.	pH		rozměr výška		šířka	
	před	po	před	po	před	po
127	6,49	8,13	217	216	152,5	152
	6,15	8,06	213,5	213	140	140
128	6,26	7,94	217	216	156	156
	6,94	7,50	209	208	155	155
129	7,24	7,87	217	216,5	156	156
	7,08	8,18	213,5	213	155	155
130	6,96	7,98	217	217	157	156
	6,81	7,42	213	213	155	155

Všechny listy po mokrých procesech prokázaly žádané zvýšení pH; rozměrové změny nebyly výrazné. Jako dostačující byly zvoleny dvě vodní lázně podle vzoru fólia 130 (viz obr. 82 a 83). Klížení bylo zhodnoceno jako nepotřebné.

7.4.4 Doplnění ztrát papírové podložky a vyspravení trhlin

Vzhledem k míře poškození knižního bloku a velkého množství ztrát byl zvolen jako nejvhodnější způsob doplnění chybějících částí papírové podložky dolévání papírovou suspenzí. Listy byly po vykoupání rozloženy na stole tak, aby bylo možno sledovat barevnost listů v celém bloku (viz obr. 84). Takto bylo možno namíchat vhodnou barevnost. Barevnost byla dosažena natónováním papírové sušiny na jednotlivé základní tóny. Na dolévání byly použity sušiny nabarvené ve vodných roztocích azobarviv saturnově šedé, hnědé a žluté. Po vysušení byly provedeny zkoušky při míchání různých poměrů barevných

sušin, dokud nebyl namíchan vyhovující odstín. Na vytvoření finálního odstínu byla použita i bílá netónovaná papírovina.

Papírová suspenze použitá k dolévání byla složena z papírové sušiny, vody a klíždla. Namíchaný odstín papírové sušiny byl ponechán pár minut ve vodě v poměru 17 g na 1 l, pak byla papírovina rozvlákněna na mixéru s otupenými noži a byla smíchána s klíždem – 1,5% vodným roztokem Tylose MH 300 v poměru 1:2 (Tylose:papírovina).

Jelikož se v bloku dochoval jen malý počet dvoulistů a většina z nich byla spojena pomocí středových vysprávek z ručního papíru z převazby, bylo třeba listy k sobě dosadit. Toto bylo provedeno pomocí fólií, na něž byly překresleny dvoulisty (v mokrém stavu), které se dochovaly (viz. obr. 8). Takových fólií na dosazování bylo vytvořeno 5. Vytvořeny byly podle dvoulistů s archovou signaturou Zz, Tt, Jj, Q a M. Při dolévání se postupovalo od konce bloku, čímž bylo možno sledovat změny v rozměrech listů. Odlišnosti byly často sledovány i v jedné složce. Během dosazení byla největší snaha v zachování co nejrovnějších ořízek a listy byly umísťovány tak, aby okraje seděly co nejlépe na všech stranách. Část bloku, jež byla zcela oddělena od vazby a kde nebyly zachovány žádné středové vysprávkky, byla seskupena do složek podle archové signatury tisku.

Během dolévání byly také dočišťovány větší nečistoty, jež bylo možno odstranit na pevné podložce mnohem šetrněji než ve vodní lázni. Toto se týkalo zejména zbytků lepidla a hrubších vrstev zaschlého bláta. Na jemné odstranění nečistot z povrchu papírové podložky byla použita špachtlička a polyuretanové houbičky. Dolité dvoulisty byly mezi Hollytexy a ovčími plstmi na několik minut zalisovány pro odsátí přebytečné vody z dolítků. Po vyjmutí z lisu byly listy ponechány, aby volně vyschly.

Po vyschnutí byly všem listům dolitky oříznuty a listy byly kontrolovány, zda se na nich ještě nenacházejí trhliny. Ty byly případně vyspraveny japonským papírem Kizuki Kozo o plošné hmotnosti 6 g/m². Tento japonský papír byl použit také k přelepení hřbetu každého dvoulistu pro jejich zpevnění.

Současně s listy byly mokřím procesem podrobeny i středové papírové vysprávkky, jež byly také dolity. Fragment jiného tisku vložený do bloku byl vykoupán a vyspraven japonským papírem.

7.4.5 Doplnění chybějících stran

Jelikož velká část rozsahu bloku chyběla, bylo třeba ji doplnit. Důvodem doplnění chybějících listů je dosažení původní tloušťky bloku. Zvoleno bylo doplnění japonským papírem Kouzo s plošnou hmotností 39 g/m². Žádané barevnosti bylo dosaženo tónováním azobarvivy. Listy byly doplněny jako křídélka formou „schodů“, tedy byly určeny čtyři délky křidélek, které se v určeném pořadí pravidelně střídaly. Listy, jimiž byl doplňován druhý list, byly dolity tak jako všechny ostatní. Chybějící část byla dolita jako velmi malé křídélko, jež nebylo ořezáno a na něž byl následně nalepen doplněk z japonského papíru (viz obr. 86).

Doplňovány byly listy v rozsahu bloku. Bylo usouzeno, že ty, které chybí na začátku a na konci, se zde nenacházely již před převazbou, a tedy po jejich doplnění by se blok do vazby nevešel. Po naskládání bloku bez doplňků na začátku a konci bloku a jeho přiměření k vazbě bylo toto tvrzení potvrzeno.

Předsádky, jejichž skladba nebyla dochována, byly doplněny dvěma dvoulisty ručního papíru (se složením len a konopí) jako další složka (viz obr. 4 a5). Na žádaný odstín byly také dotónovány azobarvivy.

7.4.6 Šití, klížení a zakulacení knižního bloku

Po dolití a zkompletování složek knižního bloku byly složky naskládány na sebe a blok byl vyvzdušněn. Následně byly do knižního bloku navraceny všechny středové vysprávky a blok byl vyvzdušněn i spolu s nimi.

Původní vazy již nebyly dostatečně soudržné, aby plnily svou funkci plnohodnotně, byly nahrazeny novými. Stejně jako původní, byly i nové vazy vytvořeny tordováním čtrnácti nití. Nitím bylo nejprve povoleno jejich příliš pevné strojní tordování a po přehnutí byly zatočeny do sebe a mírně zaškrobeny kvůli stabilizaci svého tvaru. Takto připravené byly nataženy do knihařského stávku v patřičné vzdálenosti.

Složky naskládané na sebe byly co nejlépe sklepané a na jejich hřbety bylo pomocí pravouhlého pravítka narýsováno rozmístění vazů a umístění zapošivacích stehů. Rozmístění bylo na hřbet rýsováno dle původního rozmístění a zachovaných stop na pokryvu po vyvázání vazů, které jsou v pravém úhlu. V těchto místech budou složky během šití propíchnuté a povede jimi nit. Knižní blok byl podle původního organismu šit přímo na tři jednoduché vazy a dva zapošivací stehy (viz obr. 98).

Po došití bloku byl jeho hřbet důkladně zarovnan. Vzhledem k tloušťce, našití bloku a středovým vysprávkám bylo zcela rovného hřbetu dosaženo vložением lepenkových překladů rovnoměrně do bloku. Takto připravený blok byl zatížen deskou a kameny. Do mezivazných polí byl postupně vetřen klich pomocí štětce a přebytek byl pomocí knihařské kosti odstraněn (viz obr. 99). K zaklížení byl použit kožní klich pro jeho lepší pružnost a také vyšší čistotu samotného roztoku.

Po vyschnutí byl hřbet navlhčen škrobem a zaoblen pomocí úderů boční strany kladiva. Po zakulacení byl škrob stažen z ořízky a celý hřbet byl znova zaklížen kožním klichem. Nakonec byly vazy zkráceny na požadovanou délku a rozvlákněny pomocí hřebene.(viz. obr. 101)

7.5 Restaurování knižní vazby

7.5.1 Pokryv

Jako první proběhlo suché čištění usně pomocí štětců s jemným vlasem a čistících hub. Po suchém čištění byly provedeny zkoušky chemického čištění pomocí 1% vodného roztoku Alvolu OMK. Roztok byl nejprve napěněn pomocí houby, vatovou tyčinkou jemně nanesen na povrch usně a poté byl setřen nejprve pomocí vatové tyčinky navlhčené demineralizovanou vodou a následně izopropylalkoholem (viz. obr. 102). Čistící účinek byl porovnán s účinkem při použití pouze vatové tyčinky navlhčené demineralizovanou vodou. Jelikož většinu nečistot na usňovém pokryvu tvořilo zaschlé bláto, které je možno uvolnit pomocí vody, byl jako dostatečný postup zvolen druhý způsob (viz srovnání obr. 42 a 43, 44 a 45, 46 a 47).

7.5.2 Řemínek

Řemínek se dochoval pouze ve fragmentu, který byl deformován, a bylo nutné jej stabilizovat, aby nedocházelo k jeho dalšímu poškozování. V prvním kroku došlo k jeho vyrovnání. To bylo provedeno pomocí 5% ethanolového roztoku Klucelu G. Řemínek byl natřen z masové strany usně, sevřen klipy mezi lepenky a Hollytaxy a takto byl ponechán až do úplného vyschnutí.

7.5.3 Kovové prvky a deska

Fixační štítek těla spony byl očištěn ponořením v demineralizované vodě a následně očištěn pomocí dřevěných párátek nebo knihařské kosti (viz obr. 105). Po ponoření byly korozní produkty uvolněny, což umožnilo vyklepnutí fragmentů ocelových hřebíčků

kladivem. Fixační štítek těla spony byl po vyčištění zakonzervován včelím voskem v lékařském benzínu.

Nárožnice ani fixační štítek řemínku těla spony nebylo nutné demontovat. Tyto prvky byly vyčištěny pomocí vatových tyčinek demineralizovanou vodou a ethanolem. Na hrubší nečistoty bylo použito dřevěné párátka.

Zbýlý fragment dolního hřebíku z nárožnice na přední desce, který se dochoval pouze uvnitř desky, byl očištěn od koroze pomocí ocelové vaty a kovových nástrojů, dokud nebyl viditelný čistý kov. Tento byl zakonzervován nejprve 5% a poté 10% roztokem Paraloidu B72 v toluenu. Hřebíčky, jež původně fixovaly záchytku, již byly zkorodovány celé. Z desky je třeba odstranit zbytky koroze. Otvor byl poté zakonzervován 5% a 10% roztokem Paraloidu B72 v toluenu a deska byla zatmelena (viz obr. 108). Tmel sestával ze směsi kostního klihu a jemných bukových pilin. Protože tmelená část desky bude pohledová, bylo žádoucí, aby měl tmel barevnost desky. Barevnosti bylo dosaženo přimícháním pigmentů do tmelu. Tmel byl použit i na prvním očištěném místě v oblasti nárožnice.

Na místech byly vyvrtány nové otvory a kovové prvky byly zafixovány novými mosaznými hřebíčky (viz obr. 106 a 107), aby bylo zamezeno vzniku další koroze v budoucnosti. Hřebíkům byly před fixováním zbroušeny hlavičky, jež byly dále zapatinovány vodným roztokem manganistanu draselného a modré skalice. Na závěr byly hřebíčky zakonzervovány roztokem včelího vosku v benzínu.

7.5.4 Doplnění ztrát usňového pokryvu

Na doplnění ztrát usňového pokryvu byla podle původního pokryvu použita tříslučiněná telecí useň. Aby měly doplňky stejný odstín jako původní materiál, byla nová useň natónována lihovými mořidly BASF (viz obr. 103). Useň byla vytenčena tenčícím nožem, aby doplňky nebyly pod původním pokryvem viditelné. Useň byla nařezána na požadované části a škrobem nalepena na chybějící a poškozená místa. Současně byl pokryv nalepen v ploše desek a byl zalisován v lisu, aby se předešlo prohnutí desek a poškození kovových částí vazby.

7.6 Nasazení knižní vazby na knižní blok

Nasazení knižní vazby bylo provedeno na rozvlákněné vazy. Nejprve byly kožním klihem nalepeny vazy na přední desku. Mezi předsádku a nalepované vazy byla umístěna

fólie tak, aby se vazy nepřilepily i na předsádku. Během každého schnutí byla kniha umístěna s překlady uvnitř bloku pod mírnou zátěží lisu. Po vyschnutí byl přilepen škrobem hřbet vazby (viz obr. 109). Hřbet byl nejprve navlhčen škrobem (z rubové strany) a vodou (z lícové strany). Škrob byl setřen a nahrazen novým a useň byla nalepena na hřbet bloku. Po nalepení hřbetu byl knižní blok sevřen do vyvazovacího lisu a vyvázán tak, aby byla řádně přilepena i místa kolem vazů (viz obr. 110). Po vyschnutí byly stejným způsobem jako přední vazy nalepeny kožním kličem vazy na zadní desku.

7.7 Dolepení záložek a založení hlavic

Jako další bylo třeba nalepit záložky pokryvu. Dříve byly ještě připravenou usní podlepené rohy na kterých byla prodřená useň a viditelné desky. Po nalepení byly desky omotané tkalounem (viz. obr. 111), aby došlo k dokonalému přilnutí pokryvu ke hřbetu knižního bloku. Přední záložky byly přes kousky lepenky zajištěny klipy.

Před založením byly hlavice navlhčeny škrobem (z rubové strany) a vodou (z lícové strany) a pokryv byl špachtličkou od hřbetu oddělen v potřebné vzdálenosti od hlavic. Takto připravené hlavice byly založeny pod pokryv. Kniha byla znovu s překlady sevřena do oklepávacího lisu a hřbet byl přes proužky Hollytexu zatížen.

7.8 Vylepení přideští

Poslední krok před vylepením přideští byly všem dolitkům v bloku zaobleny rohy včetně předsádkových listů. Pro větší pevnost byly na přideští vylepeny vnější listy struktury předsádkové složky. Zadní přideští bylo vylepeno nejprve křídélkem a poté celým listem. To přední bylo vylepeno pouze částečně a to tak, aby zůstala viditelná razítka, jež se na něm nacházejí. To znamená, že byla vylepena dvěma křídélky. Spodní křídélka na přední i na zadní desce končí rovnoběžně s vazy. Předsádkový papír byl pokaždé natřen hustším škrobem a chvíli ponechán volně, aby došlo k jeho dokonalému provlhčení. Následně byl list nalepen na desku otevřenou do cca 45° úhlu a jemně přitlačován prsty či teflonovou kostí směrem od drážky do plochy desky. Po zavaznutí došlo k zavření desek. Kniha byla ponechána pod zátěží až do úplného vyschnutí.

7.9 Vyhotovení ochranné krabice a kompletace fragmentů

Na zrestaurovaný objekt byla vyhotovena ochranná krabice Phase Box s krčkem. Krabice byla vyhotovena na míru zrestaurované knihy z materiálů archivní kvality, lepenek BoxBoard o tloušťce 0,7 mm a AlphaCell o tloušťce 2 mm. K lepení bylo použito lepidlo

Akrylep 545. Krabice má také druhé dno z lepenky AlphaCell o tloušťce 2 mm, z níž je vyřezáno místo pro nárožnici nacházející se na zadní desce. Důvodem tohoto výřezu je pozice knihy v krabici a zamezení jejího pohybu v krabici při manipulaci (viz obr. 113).

Knize byla na míru vyhotovena také košilka z lepenky Alpha Cell o tloušťce 0,5 mm (viz obr. 112). Košilka se zarazí mezi blok a desku do vnitřní drážky na přední i zadní straně a překrývá tedy celou přední ořízku. Tím, že blok mírně z desek vyčnívá, je tato ochrana nezbytná. Na košilce bylo z fólie Melinex vytvořeno místo, kam lze zasunout fragment remínku, a tudíž bude jeho mechanické poškození sníženo na minimum.

Všechny fragmenty byly adjustovány na lepenku BoxBoard o tloušťce 0,9 mm. Nejprve byly vloženy do pytlíčků vyhotovených zatavením archivní fólie Melinex a následně byly Melinexovými proužky připevněny pomocí samolepícího plátna Filmoplast T skrz otvory na lepenku tak, aby byly snímatelné. Všechny fragmenty jsou řádně označeny čísly. Výpis všech fragmentů se nachází na pravé chlopni krabice, jež nepřichází do styku s objektem.

Do krabice je uložena kniha, adjustované fragmenty, výpis z restaurátorské dokumentace a fotografie před a po restaurátorském zásahu (viz obr. 114).

7.10 Fotodokumentace stavu po restaurování

Po dokončení všech restaurátorských prací a vyhotovení ochranné krabice byl objekt důkladně fotograficky zdokumentován ve fotoateliéru. K pořízení fotografií byl použit fotoaparát Canon EOS 70D a záblesková světla Digital PRO 500x.

8 Podmínky a způsob uložení

Kniha by měla být uložena v následujících podmínkách:

- Relativní vlhkost 45–50 % (minimálně 30 %, maximálně 55 %, maximální změna 5 % během jednoho dne)
- Teplota: 16–18 °C (min. 14 °C, max. 20 °C, maximální změna 3 °C během jednoho dne)
- Intenzita osvětlení: < 50 lx
- Osvit: max. 12 000 lx.h za 1 rok

Doporučuji ochranu před přímým slunečním zářením a nadměrnou vlhkostí. Náhlé výkyvy teplot či vlhkosti jsou nepřijatelné. Dále doporučuji uchovávat knihu ve vodorovné poloze a její půjčování navrhopat pouze omezeně.

9 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo komplexní zrestaurování šestého dílu Bible kralické vytištěné v roce 1601. Kniha byla ve velmi špatném stavu, přičemž jakákoli další manipulace způsobovala její další poškozování. Cílem bylo tedy vrátit knihu do stavu, kdy by manipulace s ní byla znovu možná, a to se také podařilo.

V práci se nachází popis typologie knižní vazby a podrobný popis jejího stavu. Podle tohoto stavu a průzkumu objektu byl zhotoven i záměr postupu restaurátorských prací.

Blok nebyl kompletní ani soudržný, nebyl nijak propojen s knižní vazbou. Fragменты kování měly na sobě korozní produkty, jež byly citlivě odstraněny a fragmenty zakonzervovány. Vazba byla vyčištěna. Oddělený usňový pokryv byl na desky znovu nalepen a chybějící části byly doplněny. Jednotlivé složky byly uvolněné, vazy již neplnily svou původní funkci a listy byly přeházené. Proto byl blok rozebrán, vyčištěn suchou i mokrou cestou a chybějící části dvoulistů i chybějící listy byly doplněny. Knižnímu bloku byly vyhotoveny nové vazy a podle původního rozmístění na ně byl vyšit knižní blok se seskupením složek tak, jak to učinil knihař při převazbě. Knižní blok byl následně zaklizen a zakulacen a poté byl znovu spojen s knižní vazbou na roztřepené vazy.

Zrestaurované knize byla vyhotovena ochranná krabice i košilka pro lepší chránění knižního bloku. Fragменты, které nebylo možné vrátit, anebo byly jen nalezené v bloku, byly adjustovány a řádně popsány. Na to vše byly použity materiály archivní kvality. Do krabice byly kromě fragmentů přiloženy i dvě reprezentativní fotografie dokumentující objekt před restaurátorským zásahem a po něm, seznam fragmentů a výpis z restaurátorské dokumentace.

10 Seznam použitých materiálů a chemikálií

10.1 Použité materiály

- japonský papír Kizuki Kozo, cream (6 g/m²)
- japonský papír Kouzo (3,6 g/m²)
- japonský papír Kouzo (39 g/m²)
- ruční papír (papírna Jitřenka, složení len a konopí)
- tříslučiněná telecí useň
- papírovina (60 % bavlna, 40 % len; Velké Losiny)
- mosazné hřebíky
- lněná nit (100% len)
- bukové piliny

10.2 Použité chemikálie

- demineralizovaná voda (voda zbavená všech iontově rozpustných látek a křemíku)
- obohacená voda (demineralizovaná voda obohacená o ionty Mg⁺ a Ca⁺)
- Ethanol (C₂H₆O)
- Isopropylalkohol (C₃H₈O)
- Tylose MH 6000 (methylhydroxyethylcelulosa) – 4% vodný roztok
- Tylose MH 300 (methylhydroxyethylcelulosa) – 0,5% a 1,5% vodný roztok
- kostní klič
- kožní klič
- pšeničný škrob
- Paraloid B72 v toluenu (středně tvrdý, termoplastický, čistý akrylát odolný proti světlu a stárnutí)

- azobarviva (saturnové barvy) – Saturnová žlut' LFF 200, Saturnová hněd' L2G, Saturnová šed' LRN (Synthesia Pardubice)
- lihová BASF barviva
- včelí vosk v lékařském benzínu

10.3 Pomocné materiály

- sterilní vatový tampon (mikrobiologické stěry)
- vatové tyčinky (100% bavlna)
- Cleanmaster (100% latexová guma)
- Hollytex 33 g/m² (netkaná textilie, 100% polyester bez obsahu kyselin)
- Hollytex 81 g/m² (netkaná textilie, 100% polyester bez obsahu kyselin)
- bílá dřevitá lepenka s vysokým obsahem ligninu (lisování)
- filtrační papír (pH neutrální, bělená buničina)
- filc z ovčí vlny
- dřevěná párátko
- tkaná stuha z přírodní bavlny

10.4 Materiály použité na adjustování fragmentů a výrobu ochranné krabice

- alkalická lepenka AlphaCell antique, 2mm a 0,5mm (pH 8,0)
- archivní alkalická lepenka Box Board 0,7mm a 0,9mm (pH 7,5 – 10)
- Melinex 401 (100% polyesterová fólie)
- suché zipy
- Akrylep 545 (lepidlo na bázi akrylátové disperze)
- samolepící papír
- Filmoplast T (samolepící páska archivní kvality z tkaného plátna)

11 Zdroje

BOHATCOVÁ, Miriam. *Bratrské tisky Ivančické a Kralické*. Praha: Sborník Národního muzea v Praze, 1951.

BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-131-0.

CHALOUPKA, Jan. *Historický význam Kralické tiskárny*. Brno: Moravské muzeum ; Kralice n. Oslavou : Památník Bratrských tisků, 1975.

DITTMANN, Robert. *Kralický Nový zákon z roku 1601: vrchol biblické práce v Jednotě bratrské*. Praha: Česká biblická společnost, 2023. ISBN 978-80-7545-123-1.

ĎUROVIČ, Michal. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-383-6.

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko a ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Ve Vsetíně: Muzeum regionu Valašsko, 2007. Zlínský kraj, sv. 15. ISBN 978-80-86886-21-3. s. 48-51.

JUST, Jiří. *Biblický humanismus Jana Blahoslava: překlad Nového zákona z roku 1564/1568 a jeho kontext*. Praha: Historický ústav, 2019. ISBN 978-80-7286-344-0.

HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby: od nejstarších dob do konce 19. stol.* Praha: Orbis, 1959.

HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. Praha: Památník národního písemnictví, 1966.

KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Redaktor Jaroslava PEČÍRKOVÁ. Praha: Vyšehrad, 1997. Studium (Vyšehrad). ISBN 80-7021-105-9.

MITÁČEK, Jiří, Slavomír BRODESSER a Zdeněk FIŠER. *Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v Památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-7028-181-2.

MITÁČEK, Jiří a Eliška BAŤOVÁ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013. ISBN 978-80-7028-409-4.

SLOVIK, Radomír, Karina SOJKOVÁ a Ivan KOPÁČIK. *Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů: didaktické návody*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2015.

VÁVRA, Ivan.: *Knižní vazby bratrské dílny ivančicko-kralické (1562-1620)*. Historická knižní vazba 1966-1970. Liberec 1970, ISSN 0439-240X s. 86-160.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica, 2. ISBN 80-7277-312-7.

VOIT, Petr. *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze: od gotiky na práh baroka*. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2020. Bibliotheca Strahoviensis. ISBN 978-80-88009-18-4.

12 Textová příloha

Seznam textové přílohy

- Měření pH před restaurováním
- Měření pH po restaurování
- Mikrobiologické zkoušky
- Teplota smrštění usně
- Chemicko-technologický průzkum knižní vazby

Měření pH před restaurováním

Fol.	Dolní vnější roh	Centrální část	Horní vnitřní roh
10	6,65	7,35	6,92
103	6,97	7,25	6,50
241	6,35	6,93	6,96
419	6,66	6,55	6,86
Průměr	6,66	7,02	6,81
Celkový průměr			6,83

Měření pH po restaurování

Fol.	Dolní vnější roh	Centrální část	Horní vnitřní roh
10	7,19	7,53	7,25
103	7,84	7,62	7,57
241	7,96	7,81	7,55
419	7,96	7,70	7,75
Průměrná hodnota	7,74	7,67	7,53
Celkový průměr			7,65



Národní knihovna
České republiky
National Library
of the Czech Republic

Oddělení vývoje a výzkumných laboratoří

Měření teploty smrštění usní

Měření teploty smrštění je prováděno mikroskopicky s použitím měřicí cely FP82 a termosystému FP900 (Mettler) a mikroskopu Olympus BX 60. Vzorek usně je namočen do destilované vody a rozvlákněn tupou hranou skalpelu. Rozvlákněný vzorek je v destilované vodě zahříván na vyhřívacím stolku rychlostí 2 °C / min a smrštění vláken je pozorováno v mikroskopu při zvětšení 40x.

Bible Kralická, Muzeum Komenského v Přerově

Vzorek č. 1DV/10756 – usňový povrch

Koherence vláken:

Rozvláknění vzorku proběhlo středně obtížně. Vznikla směs dlouhých, středně dlouhých a krátkých vláken a malé množství částic. U vláken bylo pozorováno podélné štěpení.

Teplota smrštění:

Smršťování vláken probíhalo v intervalu 52 °C – 65 °C.

Zjištěná teplota smrštění je 55,1 °C.

Jedná se o středně degradovanou useň.

7. 3. 2022

Ing. Magda Součková
OVVL NK ČR

doc. Ing. Marcela Pejchalová, Ph.D.
mikrobiolog

MIKROBIOLOGICKÉ ZKOUŠKY

Místo odběru: <u>Diana Valková</u> BP Přerov sig:ST 181271/63/1 Fakulta restaurování Univerzity Pardubice <u>Ivan Kopáček</u>	Materiál: Stěry provedeny sterilním vatovým tampónem, na dřevěné špejli
---	--

Datum provedení: odběr 1. 12. 2020; začátek mikrobiologické analýzy 11. 12. 2021
Provedené zkoušky: Pomocí sterilních vatových tampónů byly provedeny stěry části analyzovaných předmětů. Pevné částice získané tímto způsobem byly přeneseny roztěrem na povrch kultivační půdy MALT. Inkubace 7 dní při laboratorní teplotě.
Výsledky: po kultivaci nebyla zjištěna kontaminace.
Závěr: Není potřeba provádět desinfekční zásah!

Datum: 20. 12. 2021

Podpis: doc. Ing. Marcela Pejchalová,
Ph.D.

Chemicko-technologický průzkum knižní vazby

Zadavatel průzkumu: Diana Valková, (4. ročník), Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů.

Objekt: Bible Kralická, Muzeum Komenského v Přerově

Průzkumu provedl: Katedra chemické technologie, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, Jiráskova 3, Litomyšl, 570 01, Ing. Alena Hurtová

Datum zadání průzkumu: únor 2022

Datum vyhodnocení průzkumu: březen 2022

Počet stran ve zprávě: 8



Fotografie objektu Diana Valková

1. Metodika průzkumu

Optická mikroskopie (OM) - provedeno na stereomikroskopu SMZ 800 (Nikon) při zvětšení 10x, 20x a 30x v bílém odraženém světle. Pro větší zvětšení byl použit optický mikroskop ECLIPSE LV100 (Nikon, Japan) při zvětšení 50x, 100x, 200x a 500x v procházejícím bílém světle.

Příprava vzorků:

Důkaz přítomnosti tříslovin. Vzorky byly rozděleny na dvě části. První byla na podložním sklu zakápnuta destilovanou vodou, druhá byla zakápnuta 1% roztokem chloridu železitého. Obě byly zakryty krycím sklem a pozorovány pod stereomikroskopem SMZ 800.

Vlákninové složení – Herzbergova vybarvovací zkouška ČSN ISO 9184-3. Vzorky byly rozvlákněny v destilované vodě. Po vysušení byly vzorky zakápnuty Herzbergovým činidlem, zakryty krycím sklíčkem a pozorovány v mikroskopu ECLIPSE LV100 v procházejícím bílém světle.

Identifikace textlie – v roztoku fluoroglucinu. Metoda slouží k odlišení lnu, konopí od juty a dalších lýkových vláken pomocí 2% roztoku fluoroglucinu v etanolu a kyselině chlorovodíkové. Výsledná barevná změna byla pozorována stereomikroskopem SMZ 800.

Identifikace textlie – „stáčecí“ test. Test je určen pro rozlišení lnu a konopí a je založen na jejich opačné orientaci vnitřní struktury vlákna. Vzorky textlie byly ponořeny do destilované vody a po 5 minutách byl sledován směr otáčení vlákna během vysušení nad topným tělesem o teplotě 90°C. Po směru hodinových ručiček se otáčí len, proti směru hodinových ručiček se otáčí konopí.

2. Vzorčky k analýze

Objekt	Vzorek	Identifikační číslo vzorku	Místo odběru	Povrchová úprava	Stručný popis	Cíl analýzy	Metody analýzy
Bible Kralická, Muzeum Komenského v Přerově	1DV	10756		ne	vlákna usňového pokryvu	určení druhu činění usně	OM, roztok FeCl ₃
	2DV	10757	vazba knihy	ne	motouz	vlákninového složení	OM, Herzbergovo činidlo, roztok fluoroglučinu, „stáčení“ test
	3DV	10758	knižní blok	ne	papír	vlákninového složení	OM, Herzbergovo činidlo

Identifikační číslo udává číslo dle vzorkového systému Katedry chemické technologie, Fakulty restaurování, Univerzity Pardubice.

3. Výsledky chemicko-technologického průzkumu

Vzorek č. 1DV/10756 vlákna usňového pokryvu

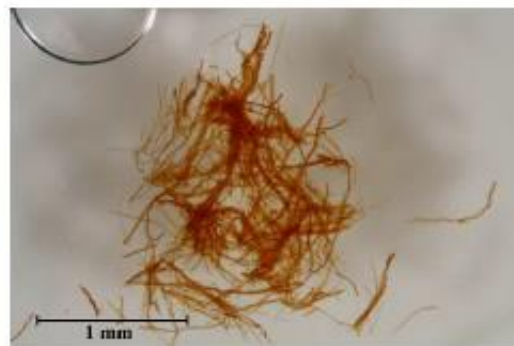
Lokalizace:

Detail místa odběru vzorku a detail vzorku



Místo odběru (fotografie Diana Valková) a makrosnímek vzorku 1DV/10756. Fotografováno na stereomikroskopu SMZ 800, bílé dopadající světlo, zvětšení na mikroskopu 20x.

Důkaz přítomnosti tříslovin - optická mikroskopie



Makrosnímek vzorku 1DV/10756 po reakci s roztokem chloridu železitého (vlevo) a makrosnímek standardu (vpravo). Fotografováno na stereomikroskopu SMZ 800, bílé dopadající světlo, zvětšení na mikroskopu 30x.

Vyhodnocení:

Hnědá vlákna vzorku usně 1DV/10756 reagovala ztmavnutím na přítomnost chloridu železitého. Vzorek obsahuje třísloviny.

Vzorek č. 2DV/10757 motouz

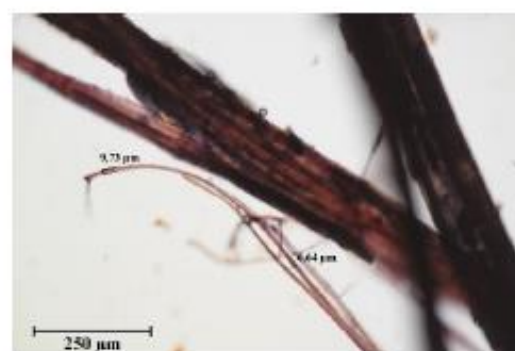
Lokalizace: šití knihy

Detail místa odběru vzorku a detail vzorku



Místo odběru (fotografie Diana Valková) a makrosnímek vzorku 2DV/10757. Fotografováno na stereomikroskopu SMZ 800, bílé dopadající světlo, zvětšení na mikroskopu 10x.

Identifikace vláken - optická mikroskopie





Snímek vláken vzorku 2DV/10757 v Herzbergově činidle. Fotořafováno na optickém mikroskopu Nikon ECLIPSE LV100 při zvětšení na mikroskopu 50x, 100x a 200x v bílém procházejícím světle. V roztoku fluoroglucinu fotořafováno na stereomikroskopu SMZ 800, bílé dopadající světlo, zvětšení na mikroskopu 10, 20x.

Vyhodnocení:

Vzorek tvořila textilie, jejíž jednotlivá vlákna mají viditelná kolénka, úzký lumen, tloušťku vláken mezi 10 až 20 μm . Po styku s Herzbergovým činidlem došlo k zruřování vláken. Tyto znaky jsou typické pro lýková vlákna (například len, konopí, kopřiva, juta...). Po reakci s roztokem fluoroglucinu nedošlo k celkové barevné změně, pravděpodobně se tedy jedná o len nebo konopí.

„Stáčecí“ test – vlákna vzorku se při vysoušení otáčela proti směru hodinových ručiček, mělo by se tedy jednat o vlákna konopí.

Vzorek č. 3DV/10758 papír

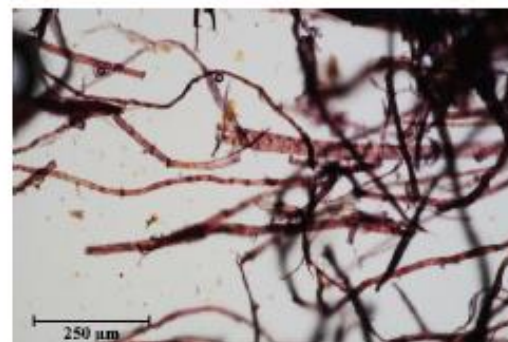
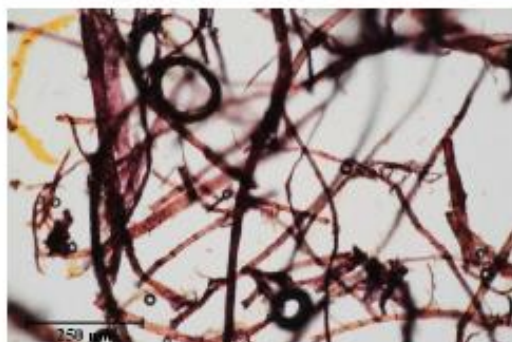
Lokalizace: knižní blok

Detail místa odběru vzorku a detail vzorku



Místo odběru (fotografie Diana Valková) a makrosnímek vzorku 3DV/10758. Fotografováno na stereomikroskopu SMZ 800, bílé dopadající světlo, zvětšení na mikroskopu 20x.

Identifikace vláken - optická mikroskopie



Snímek vláken vzorku SDV/10760 v Herzbergově činidle. Fotografováno na optickém mikroskopu Nikon ECLIPSE LV100 při zvětšení na mikroskopu 50x, 100x a 200x v bílém procházejícím světle.

Vyhodnocení:

Vlákna vzorku se po reakci s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červena, jedná se tedy o hadrovinu. Pozorovaná vlákna mají znaky typické pro lýková vlákna (len, konopí, kopřiva...) – kolénka.

Shrnutí výsledků průzkumu, vyhodnocení:

Vzorek usně 1DV/10597 obsahuje třísloviny, mělo by se jednat o třísločiněnou useň. Vzorek textilie 2DV/10757 tvoří lýková vlákna, nejspíše konopí. Vzorky papírové podložky 3DV/10758 je tvořen hadrovinou.

V Litomyšli 14. 3. 2022

Ing. Alena Hurtová

Fakulta restaurování
Univerzita Pardubice

13 Grafická a obrazová příloha, fotodokumentace

Seznam

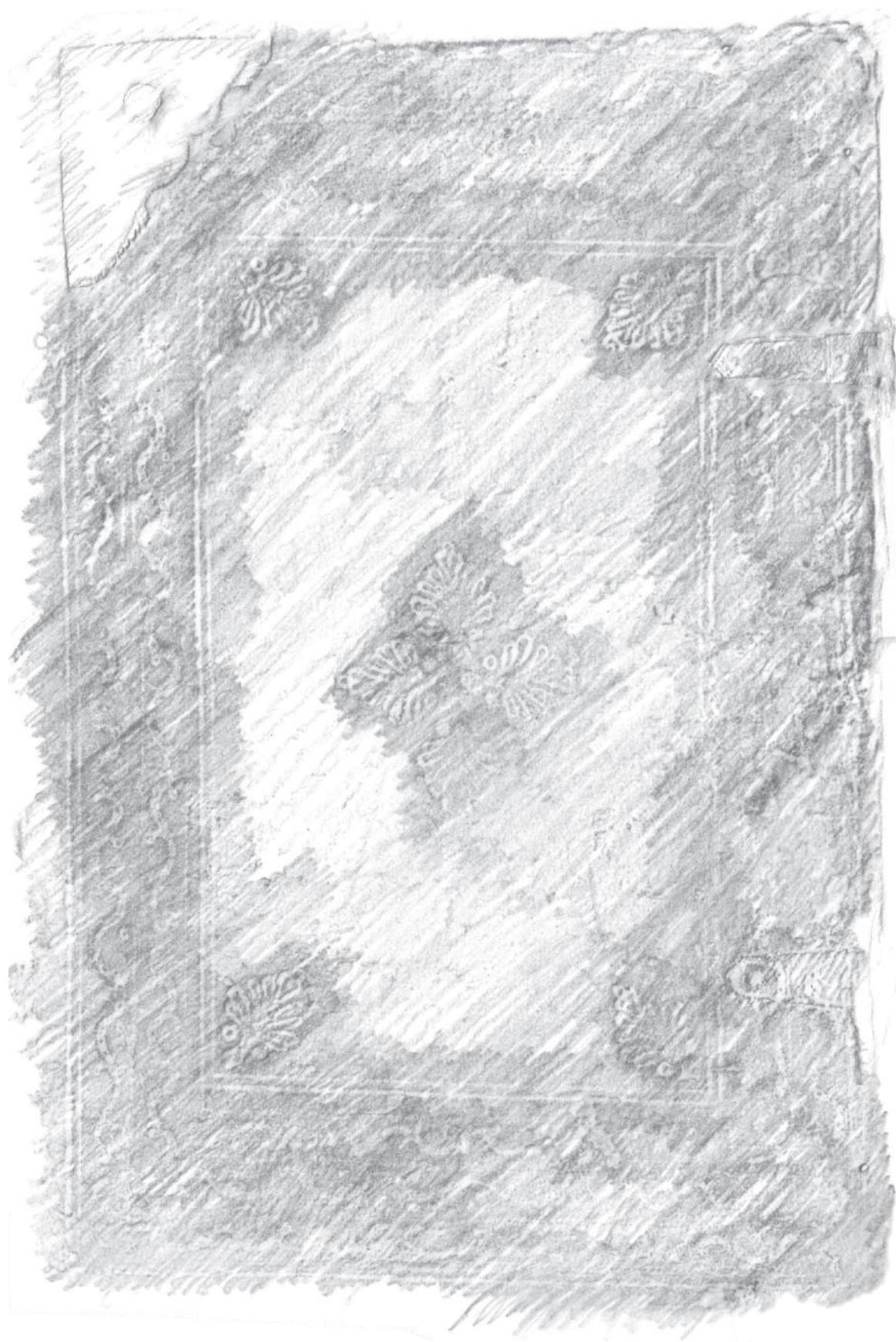
Grafická a obrazová příloha

Obrázek 1 Frotáž výzdoby usňového pokryvu přední desky	64
Obrázek 2 Frotáž výzdoby usňového pokryvu zadní desky	65
Obrázek 3 Zhranění dřevěných desek (pohled z vnitřní strany desek).....	65
Obrázek 4 Skladba doplněné předsádky (na začátku bloku).....	66
Obrázek 5 Skladba doplněné předsádky (na konci bloku)	66
Obrázek 6 Skladba správně seřazených dvojlistů ve složce (dle archových signatur).....	66
Obrázek 7 Příklady různě řazených složek v bloku po převazbě	67
Obrázek 8 Jedna z fólií použitých při dosazování dvojlistů k sobě.....	68
Obrázek 9 Ukázka nadpisu „Evangelium podle sepsání Svatého Marka“	69
Obrázek 10 Ukázka začátku kapitoly	69
Obrázek 11 Ukázky vlysů na začátku některých kapitol.....	70
Obrázek 12 Ukázky větších ozdobných iniciál nacházejících se na začátku jednotlivých biblických knih (obr. vlevo nahoře se značkou řezbáře WE).....	71
Obrázek 13 Příklady menších ozdobných iniciál nacházejících se v textu na začátku jednotlivých kapitol	72
Obrázek 14 Viněty nacházející se v tisku – s iniciálami tiskaře SH (vlevo nahoře) a tiskaře SH i řezbáře WE (vpravo nahoře) a bez iniciál (dole)	72
Obrázek 15 Ukázka nečistot a znečištění vyskytujícího se v knižním bloku.....	73
Obrázek 16 Příklady vytržení ozdobných částí tisku	74
Obrázek 17 Pohled na zvlášť sešité skupiny listů	75
Obrázek 18 Fragменты modrých nití nalezených v bloku	75
Obrázek 19 Fragменты nití použitých při dobové opravě	76
Obrázek 20 Makrosnímek použitý při hodnocení koherence kolagenových vláken.....	76
Obrázek 21 Snímky kování před (v levo) a po (v pravo) restaurování pořízené pomocí stereoskopickým mikroskopem	77
Fotodokumentace	
Obrázek 22 Šikmý pohled na přední desku a dolní ořízku, stav před restaurováním	78
Obrázek 23 Šikmý pohled na přední desku a dolní ořízku, stav po restaurování	78
Obrázek 24 Šikmý pohled na přední desku a horní ořízku, stav před restaurováním	79
Obrázek 25 Šikmý pohled na přední desku a horní ořízku, stav po restaurování	79

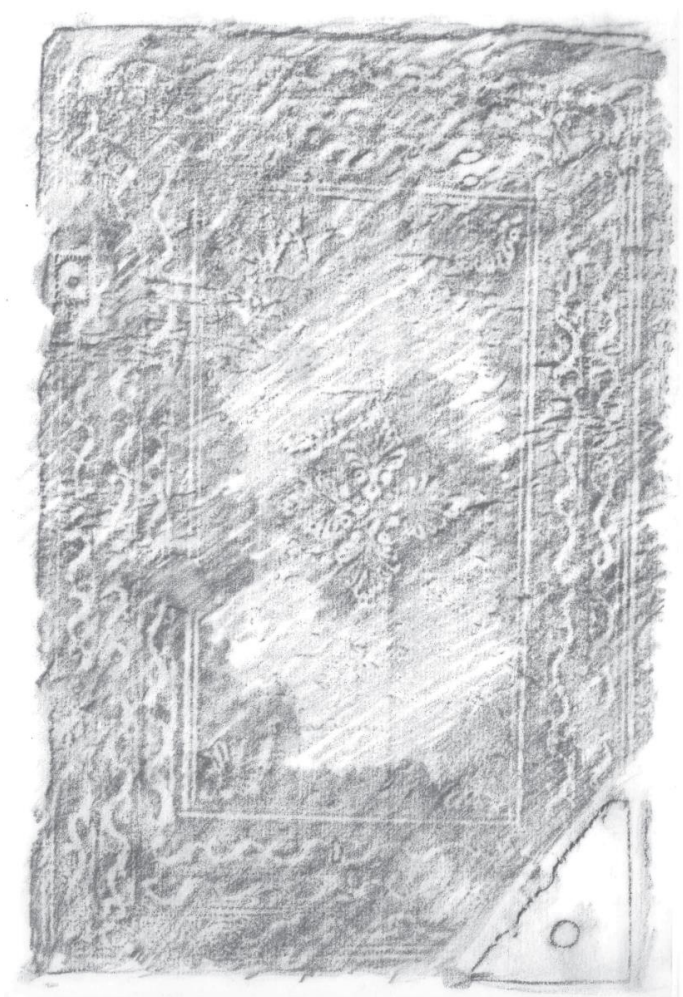
Obrázek 26 Šikmý pohled na zadní desku a horní ořízku, stav před restaurováním.....	80
Obrázek 27 Šikmý pohled na zadní desku a horní ořízku, stav po restaurování.....	80
Obrázek 28 Šikmý pohled na zadní desku a dolní ořízku, stav před restaurováním.....	81
Obrázek 29 Šikmý pohled na zadní desku a dolní ořízku, stav po restaurování.....	81
Obrázek 30 Šikmý pohled na přední desku a horní ořízku, stav před restaurováním.....	82
Obrázek 31 Šikmý pohled na přední desku a horní ořízku, stav po restaurování.....	82
Obrázek 32 Pohled na přední desku knihy před restaurováním.....	83
Obrázek 33 Pohled na přední desku knihy po restaurování.....	83
Obrázek 34 Pohled na zadní desku knihy před restaurováním.....	84
Obrázek 35 Pohled na zadní desku knihy po restaurování.....	84
Obrázek 36 Pohled na přední ořízku, stav před restaurováním.....	85
Obrázek 37 Pohled na přední ořízku, stav po restaurování.....	85
Obrázek 38 Pohled na horní ořízku, stav před restaurováním.....	86
Obrázek 39 Pohled na horní ořízku, stav po restaurování.....	86
Obrázek 40 Pohled na hřbet knihy, stav před restaurováním.....	87
Obrázek 41 Pohled na hřbet knihy, stav po restaurování.....	87
Obrázek 42 Celkový pohled na knižní desky, stav před restaurováním.....	88
Obrázek 43 Celkový pohled na knižní desky, stav po restaurování.....	88
Obrázek 44 Pohled na část zadní desky, stav před restaurováním.....	89
Obrázek 45 Pohled na část zadní desky, stav po restaurování.....	89
Obrázek 46 Detail dolního rohu zadní desky, stav před restaurováním.....	90
Obrázek 47 Detail dolního rohu zadní desky, stav po restaurování.....	90
Obrázek 48 Detail nárožnice na přední desce, stav před restaurováním.....	91
Obrázek 49 Detail nárožnice na přední desce, stav po restaurování.....	91
Obrázek 50 Pohled na štítek těla spony, stav před restaurováním.....	92
Obrázek 51 Pohled na štítek těla spony, stav po restaurování.....	92
Obrázek 52 Pohled na řemínek a jeho fixační štítek, stav před restaurováním.....	93
Obrázek 53 Pohled na řemínek a jeho fixační štítek, stav po restaurování.....	93
Obrázek 54 Fragment kapitálku.....	94
Obrázek 55 Pohled na vnitřní stranu desek – stav před restaurováním.....	94
Obrázek 56 Detail přídeští – stav před restaurováním.....	95
Obrázek 57 Detail barvy na dřevěné desce.....	95
Obrázek 58 Celkový pohled na fol. 175v a 176r – stav před restaurováním.....	96

Obrázek 59 Celkový pohled na fol. 175v a 176r – stav po restaurování.....	96
Obrázek 60 Celkový pohled na fol. 71v a 72r – stav před restaurováním	97
Obrázek 61 Celkový pohled na fol. 71v a 72r – stav před restaurováním	97
Obrázek 62 Celkový pohled na fol. 213v a 211 – stav před restaurováním.....	98
Obrázek 63 Celkový pohled na fol. 211v a 212r – stav po restaurování.....	98
Obrázek 64 a 65 Porovnání stavu fol. 266v před a po restaurování.....	99
Obrázek 66 a 67 Porovnání stavu fol. 73v před a po restaurování.....	99
Obrázek 68 Detail poškození bloku – vnitřní roh	100
Obrázek 69 Detail dolitého místa – vnitřní roh	100
Obrázek 70 Detail poškození bloku – vnější roh.....	101
Obrázek 71 Detail dolitého místa – vnější roh	101
Obrázek 72–75 Porovnání stavu fol. 372r před a po restaurování	102
Obrázek 76 Pohled na dva dvoulisty z jiného tisku – stav před restaurováním	103
Obrázek 77 Pohled na dva dvoulisty z jiného tisku – stav po restaurování	103
Obrázek 78 Rozebírání knižního bloku – vyjímání nitě ze složky.....	104
Obrázek 79 Rozebírání knižního bloku – vyjímání nitě ze složky.....	104
Obrázek 80 Mechanické čištění suchou cestou pomocí štětce	105
Obrázek 81 Organizování listů po rozebrání bloku.....	105
Obrázek 82 Mokrý čištění ve vodní lázni.....	106
Obrázek 83 Mokrý čištění ve vodní lázni – vyjímání listů z koupele na pomocném nosiči.....	106
Obrázek 84 Rozložení složek pro zkoumání změny barevnosti papírové podložky.....	107
Obrázek 85 Dolévání dvoulistu papírovou suspenzí	107
Obrázek 86 Lepení japonského papíru jako substituci chybějícího listu	108
Obrázek 87 Vypravování papírové podložky japonským papírem	108
Obrázek 88 Pohled na dvoulist první složky (fol. 4v a fol. 7r) – stav po čištění	109
Obrázek 89 Pohled na dvoulist první složky (fol. 4v a fol. 7r) – stav po dolití	109
Obrázek 90 Pohled na dvoulist první složky (fol. 6v a 5r) – stav po čištění.....	110
Obrázek 91 Pohled na dvoulist první složky (fol. 6v a 5r) – stav po dolití.....	110
Obrázek 92 Detail fol. 7r – po čištění.....	111
Obrázek 93 Detail fol. 7r – po dolití a zpevnění	111
Obrázek 94 Detail fol. 4v – po čištění	112
Obrázek 95 Detail fol. 4v – po dolití a zpevnění.....	112
Obrázek 96 Detail fol. 5r – po čištění.....	113

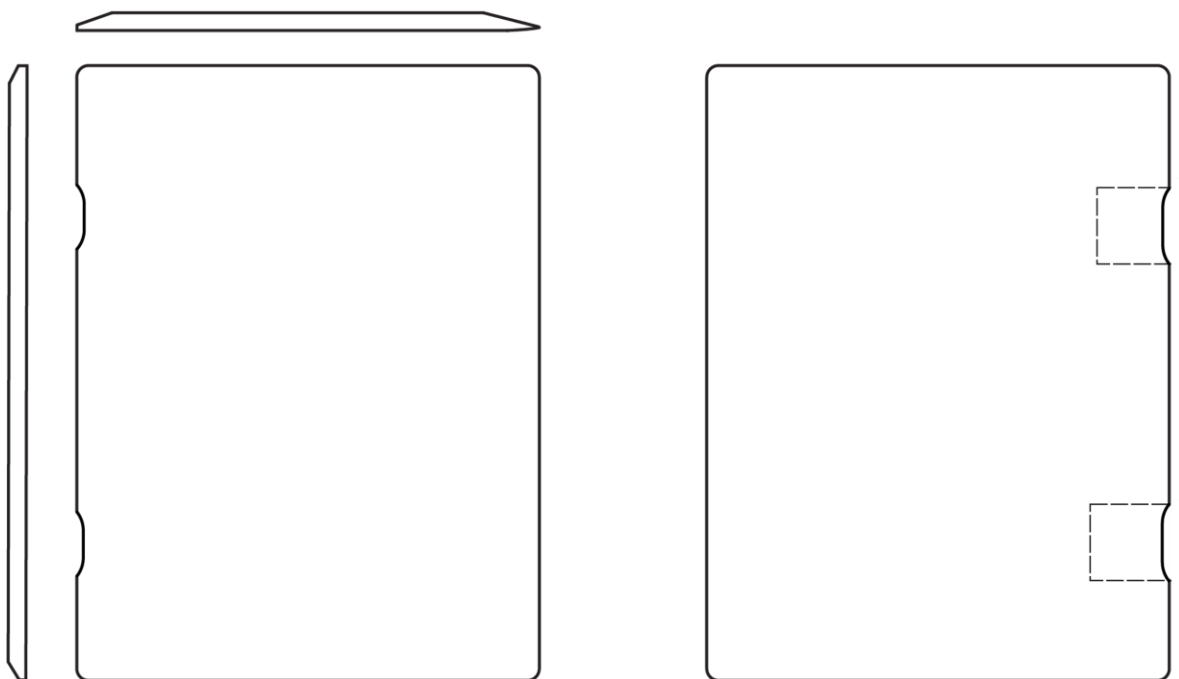
Obrázek 97 Detail fol. 5r – po dolití a zpevnění	113
Obrázek 98 Šití knižního bloku	114
Obrázek 99 Klížení knižního bloku.....	114
Obrázek 100 Pohled na knižní blok – stav před restaurováním	115
Obrázek 101 Pohled na knižní blok – stav po restaurování	115
Obrázek 102 Čištění pokryvu desek pomocí navlhčené vaty.....	116
Obrázek 103 Tónování usně (doplňky usňového pokryvu)	116
Obrázek 104 Čištění nárožnice pomocí vatové tyčinky	117
Obrázek 105 Čištění štítku spony pomocí dřevěného párátko a vody.....	117
Obrázek 106 Vrtání otvoru pro fixování štítku těla spony	118
Obrázek 107 Fixování štítku těla spony hřebíkem	118
Obrázek 108 Tmelení otvoru po odstranění rezavého hřebíku z desky	119
Obrázek 109 Lepení usňového pokryvu na hřbet knižního bloku.....	119
Obrázek 110 Vyvazování hřbetu knihy	120
Obrázek 111 Lepení usňových záložek	120
Obrázek 112 Pohled na zrestaurovanou knihu s košílkou, na kterou je adjustovaný řemínek.....	121
Obrázek 113 Pohled na výřez pro nárožnici knihy ve dně ochranné krabice	121
Obrázek 114 Pohled na zrestaurovanou knihu v krabici s přílohami	122
Obrázek 115 Pohled na zavřenou ochrannou krabici	122



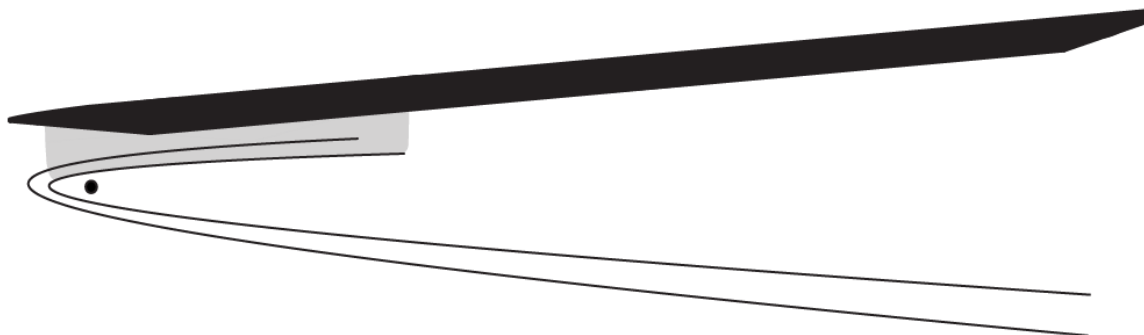
Obrázek 1 Frotáž výzdoby usňového pokryvu přední desky



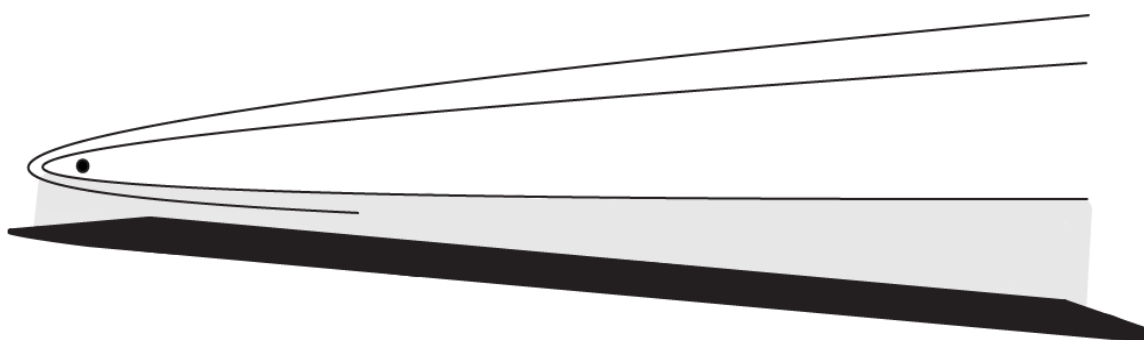
Obrázek 2 Frotáž výzdoby usňového pokryvu zadní desky



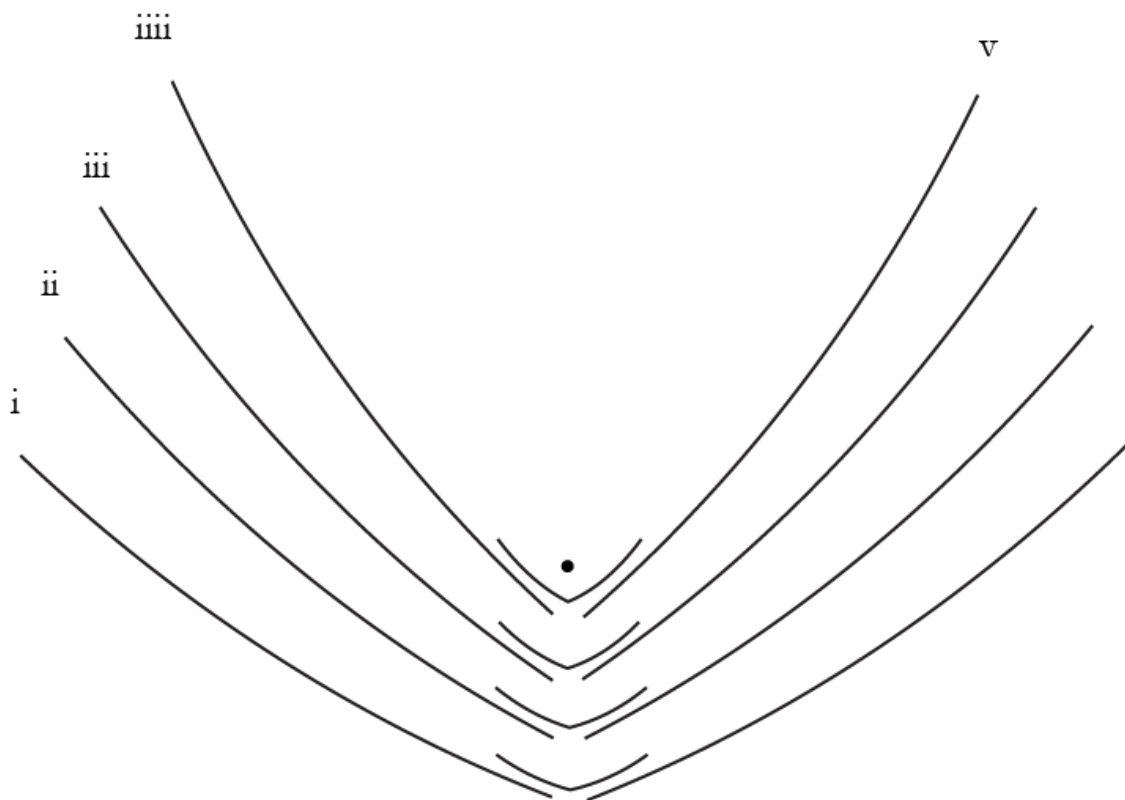
Obrázek 3 Zhranění dřevěných desek (pohled z vnitřní strany desek)



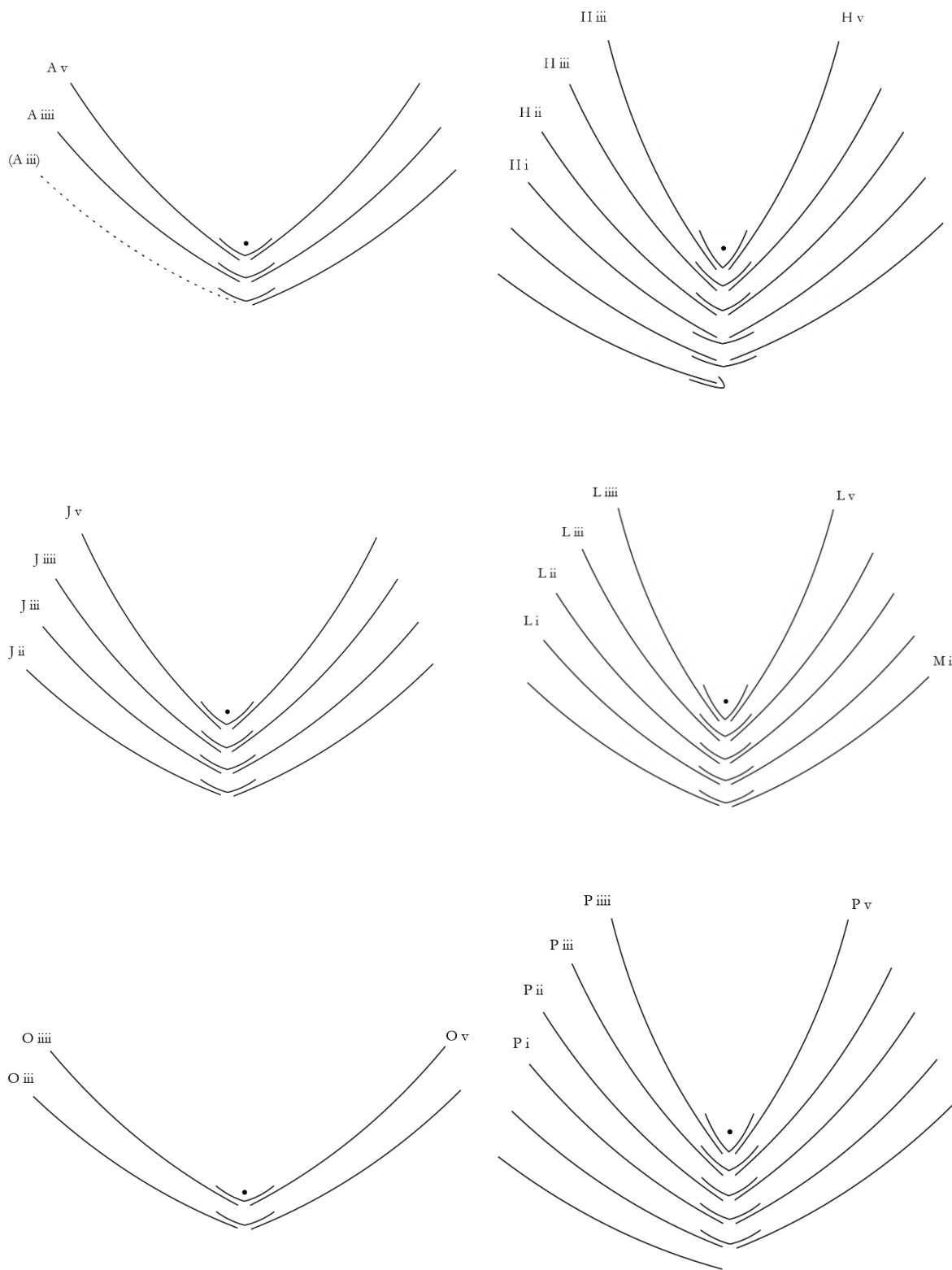
Obrázek 4 Skladba doplněné předsádky (na začátku bloku)



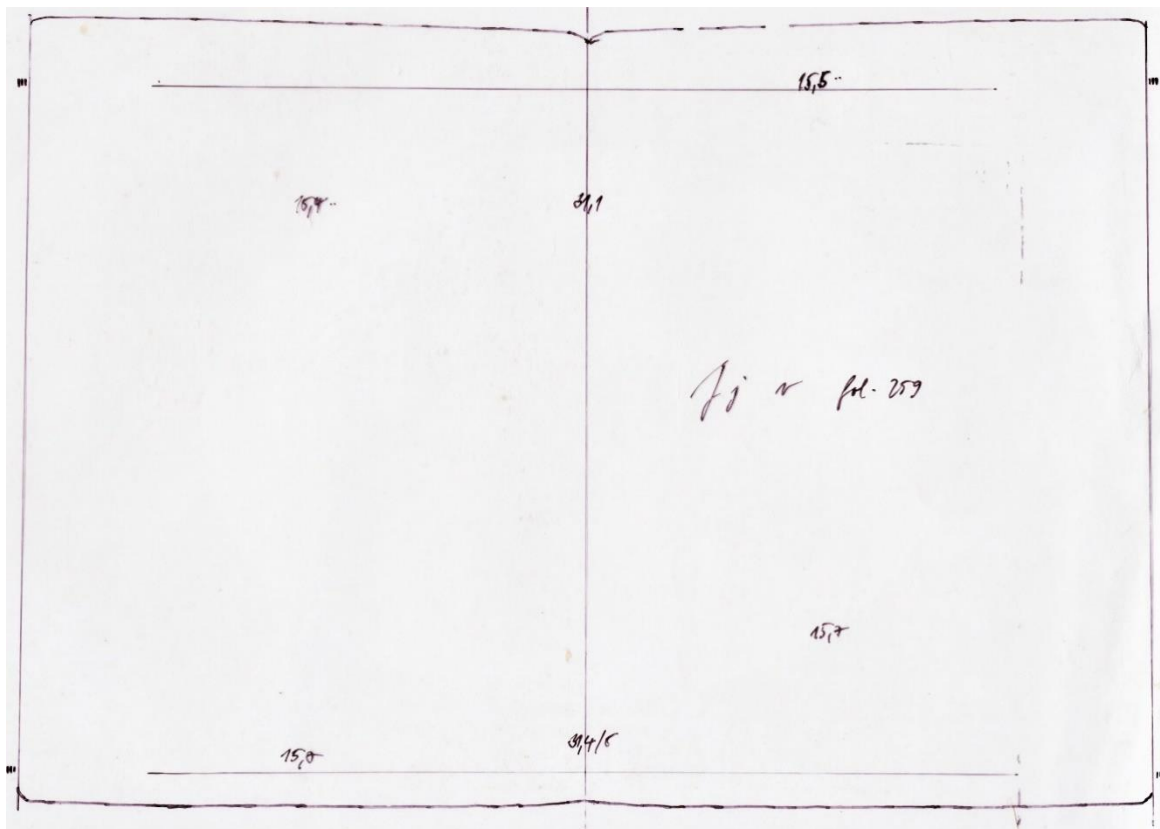
Obrázek 5 Skladba doplněné předsádky (na konci bloku)



Obrázek 6 Skladba správně seřazených dvojlistů ve složce (dle archových signatur)



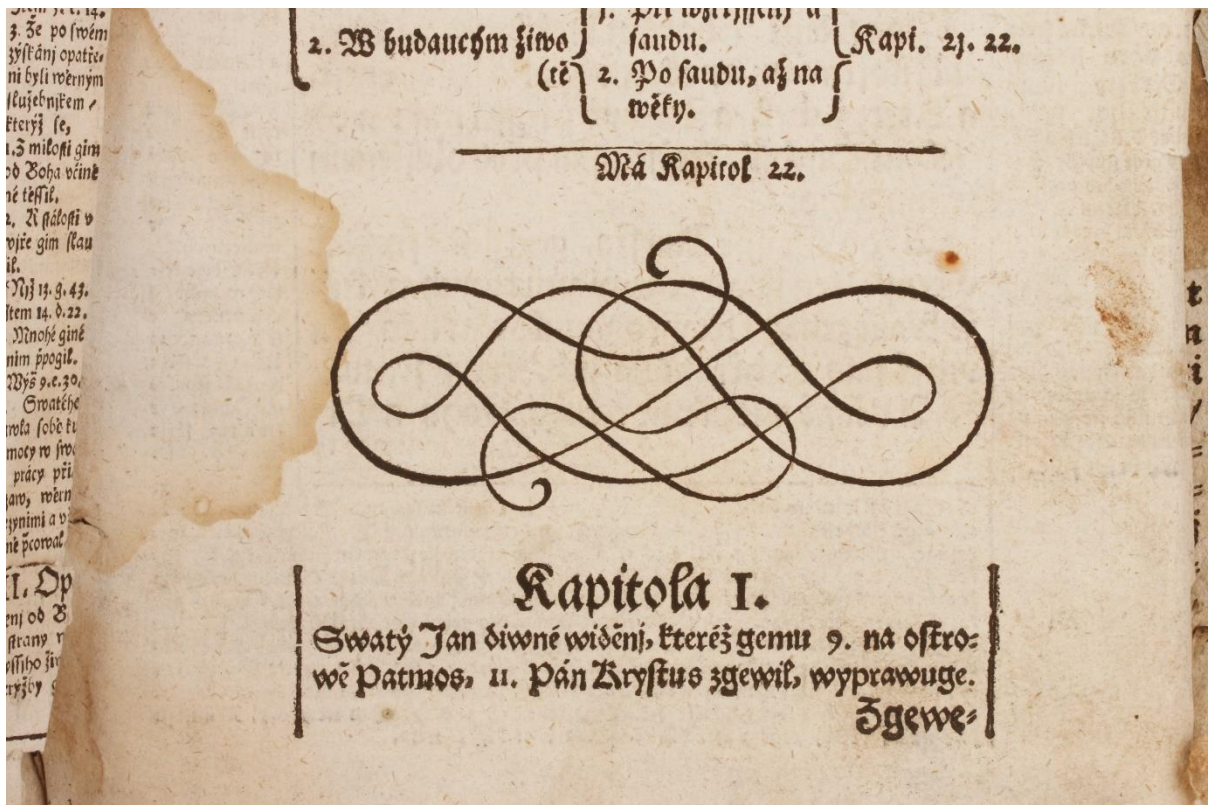
Obrázek 7 Příklady různě řazených složek v bloku po převazbě



Obrázek 8 Jedna z fólií použitých při dosazování dvojlistů k sobě



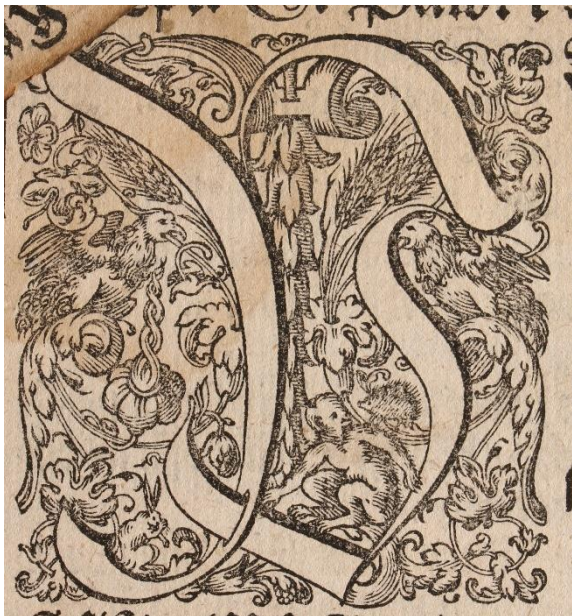
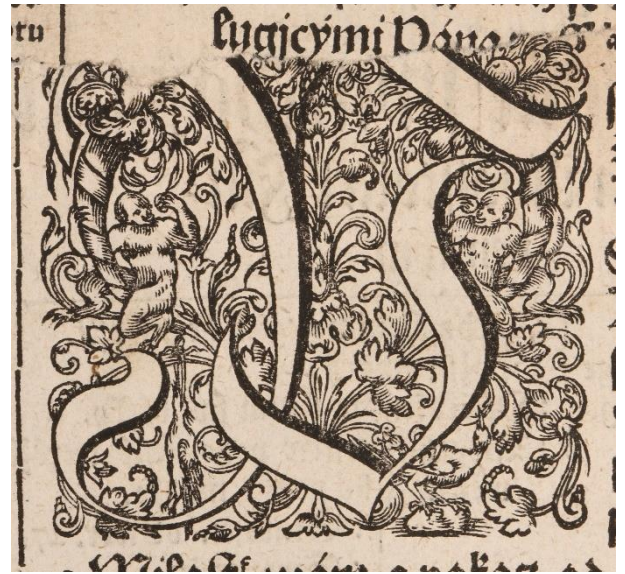
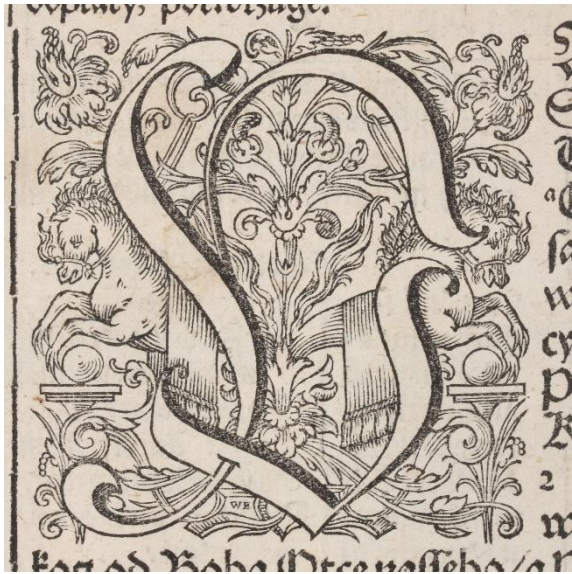
Obrázek 9 Ukázka nadpisu „Evangelium podle sepsání Svatého Marka“



Obrázek 10 Ukázka začátku kapitoly



Obrázek 11 Ukázky vlysů na začátku některých kapitol



Obrázek 12 Ukázky větších ozdobných iniciál nacházejících se na začátku jednotlivých biblických knih (obr. vlevo nahoře se značkou řezbáře WE)



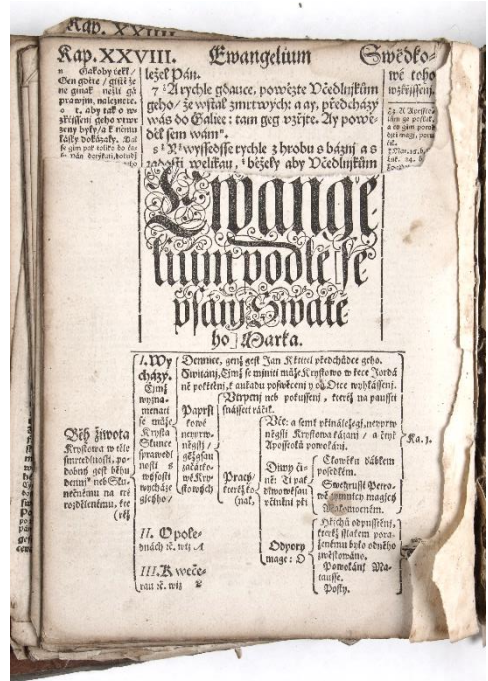
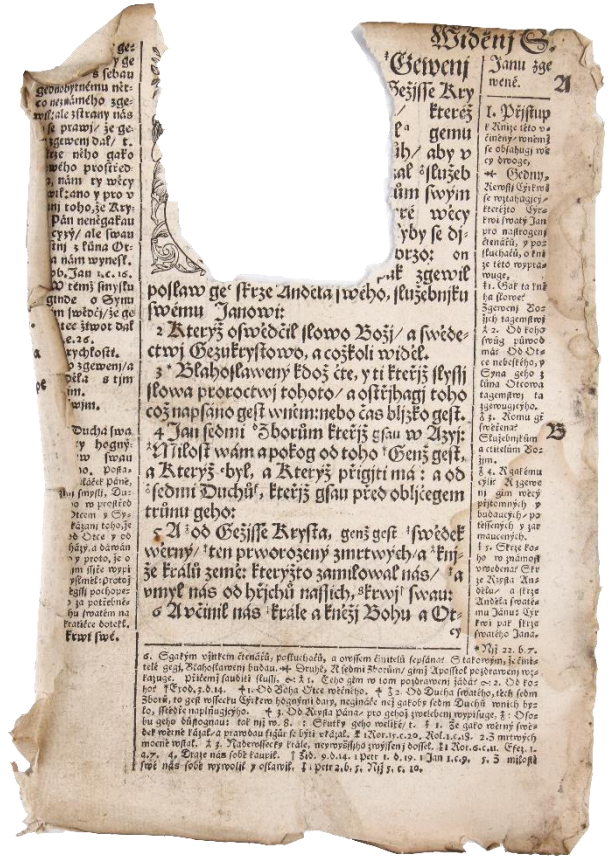
Obrázek 13 Příklady menších ozdobných iniciál nacházejících se v textu na začátku jednotlivých kapitol



Obrázek 14 Viněty nacházející se v tisku – s iniciálami tiskaře SH (vlevo nahoře) a tiskaře SH i řezbáře WE (vpravo nahoře) a bez iniciál (dole)



Obrázek 15 Ukázka nečistot a znečištění vyskytujícího se v knižním bloku



Obrázek 16 Příklady vytržení ozdobných částí tisku



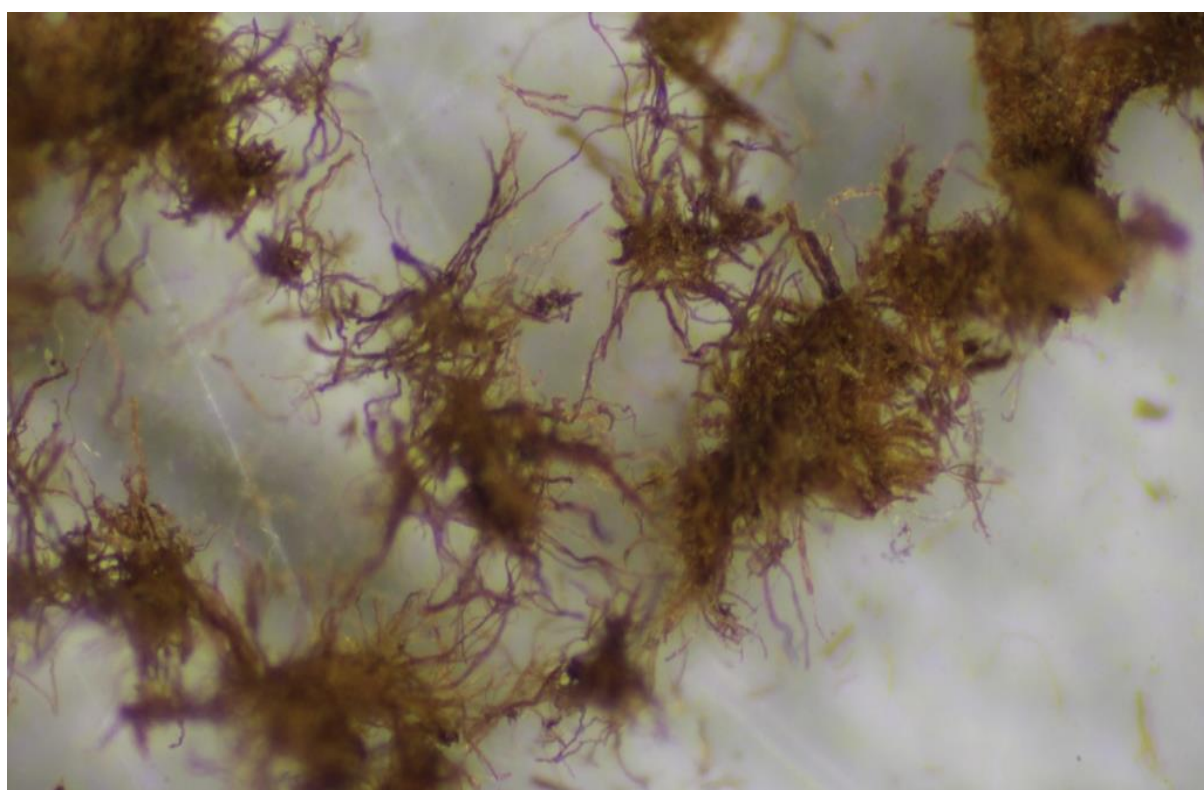
Obrázek 17 Pohled na zvlášť sešité skupiny listů



Obrázek 18 Fragментy modrých nití nalezených v bloku



Obrázok 11 Fragmenty nití použitých při dobové opravě



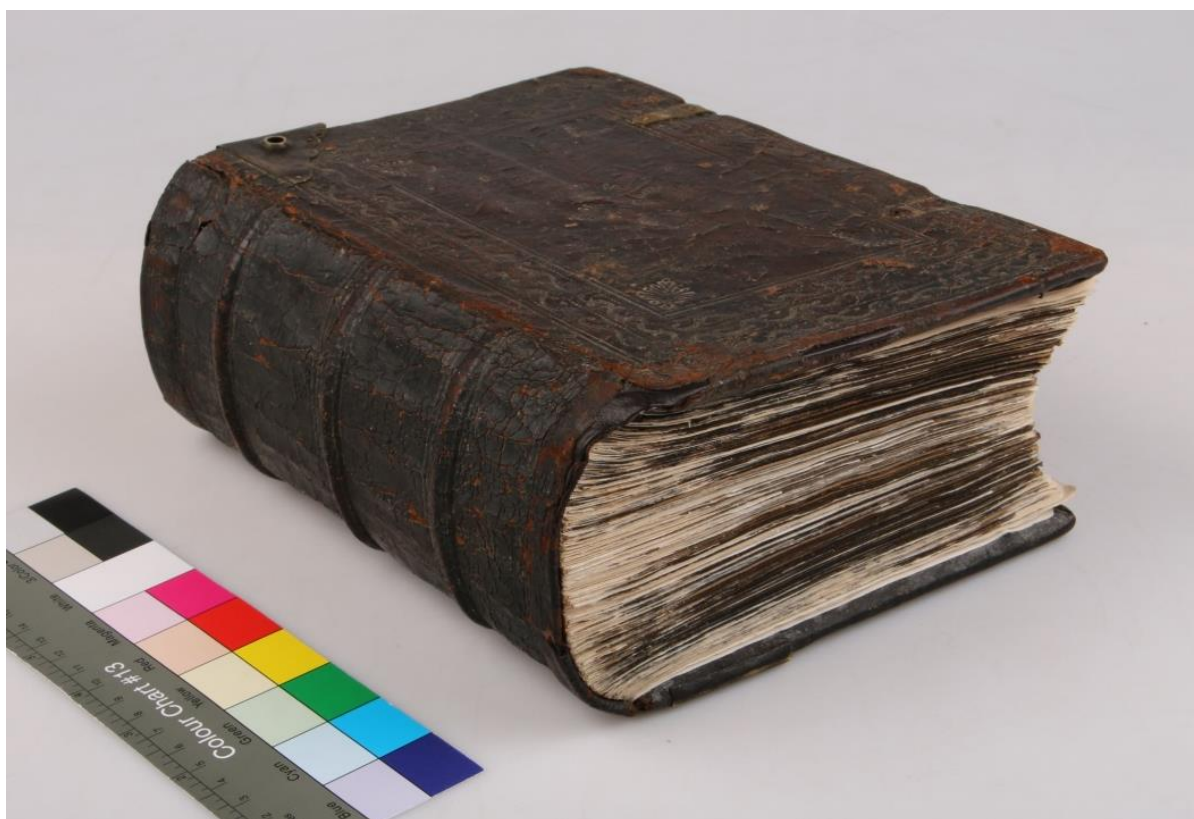
Obrázek 20 Makrosnímek použitý při hodnocení koherence kolagenových vláken



Obrázek 21 Snímky kování před (v levo) a po (v pravo) restaurování pořízené pomocí stereoskopickým mikroskopem



Obrázek 22 Šikmý pohled na přední desku a dolní ořízku, stav před restaurováním



Obrázek 23 Šikmý pohled na přední desku a dolní ořízku, stav po restaurování



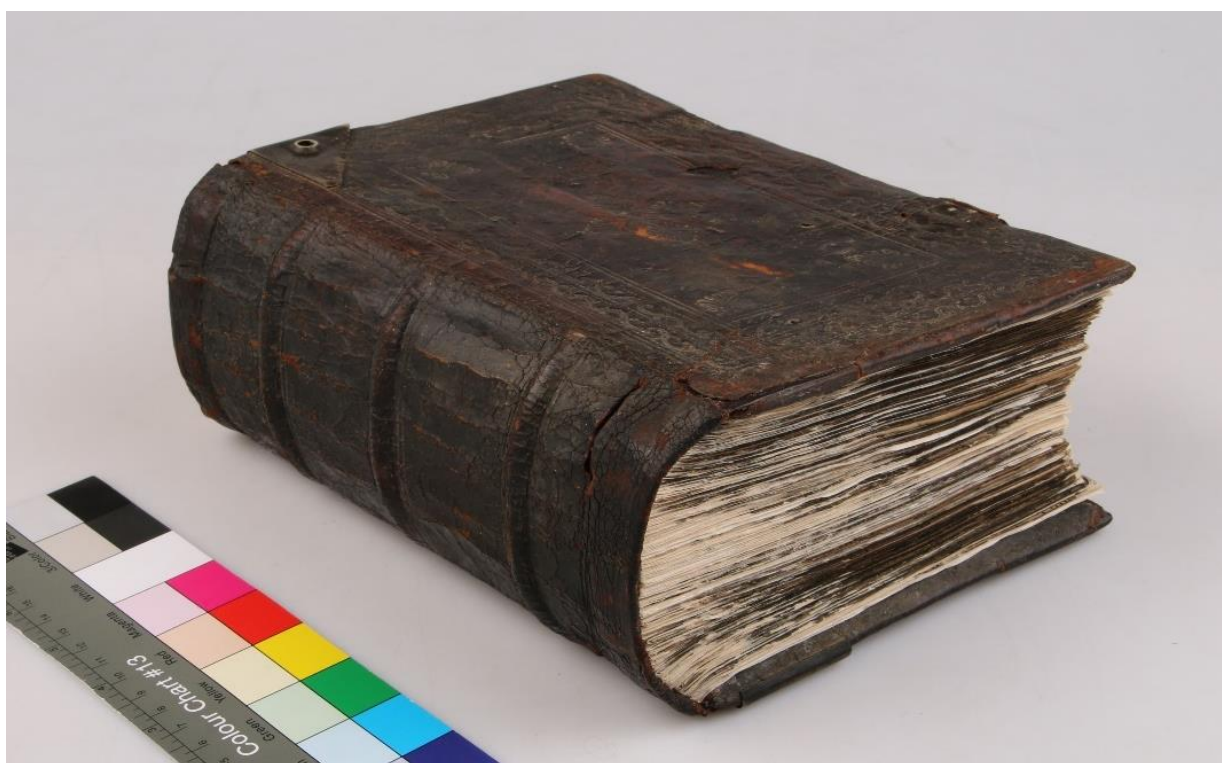
Obrázek 24 Šikmý pohled na přední desku a horní ořízku, stav před restaurováním



Obrázek 25 Šikmý pohled na přední desku a horní ořízku, stav po restaurování



Obrázek 26 Šikmý pohled na zadní desku a horní ořízku, stav před restaurováním



Obrázek 27 Šikmý pohled na zadní desku a horní ořízku, stav po restaurování



Obrázek 28 Šikmý pohled na zadní desku a dolní ořízku, stav před restaurováním



Obrázek 29 Šikmý pohled na zadní desku a dolní ořízku, stav po restaurování



Obrázek 30 Šikmý pohled na přední desku a horní ořízku, stav před restaurováním



Obrázek 31 Šikmý pohled na přední desku a horní ořízku, stav po restaurování



Obrázek 32 Pohled na přední desku knihy před restaurováním



Obrázek 33 Pohled na přední desku knihy po restaurování



Obrázek 34 Pohled na zadní desku knihy před restaurováním



Obrázek 35 Pohled na zadní desku knihy po restaurování



Obrázek 36 Pohled na přední ořízku, stav před restaurováním



Obrázek 37 Pohled na přední ořízku, stav po restaurování



Obrázek 38 Pohled na horní ořízku, stav před restaurováním



Obrázek 39 Pohled na horní ořízku, stav po restaurování



Obrázek 40 Pohled na hřbet knihy, stav před restaurováním



Obrázek 41 Pohled na hřbet knihy, stav po restaurování



Obrázek 42 Celkový pohled na knižní desky, stav před restaurováním



Obrázek 43 Celkový pohled na knižní desky, stav po restaurování



Obrázek 44 Pohled na část zadní desky, stav před restaurováním



Obrázek 45 Pohled na část zadní desky, stav po restaurování



Obrázek 46 Detail dolního rohu zadní desky, stav před restaurováním



Obrázek 47 Detail dolního rohu zadní desky, stav po restaurování



Obrázek 48 Detail nárožnice na přední desce, stav před restaurováním



Obrázek 49 Detail nárožnice na přední desce, stav po restaurování



Obrázek 50 Pohled na štítek těla spony, stav před restaurováním



Obrázek 51 Pohled na štítek těla spony, stav po restaurování



Obrázek 52 Pohled na řemínek a jeho fixační štítek, stav před restaurováním



Obrázek 53 Pohled na řemínek a jeho fixační štítek, stav po restaurování



Obrázek 54 Fragment kapitálku



Obrázek 55 Pohled na vnitřní stranu desek – stav před restaurováním



Obrázek 56 Detail přideščí – stav před restaurováním



Obrázek 57 Detail barvy na dřevěné desce



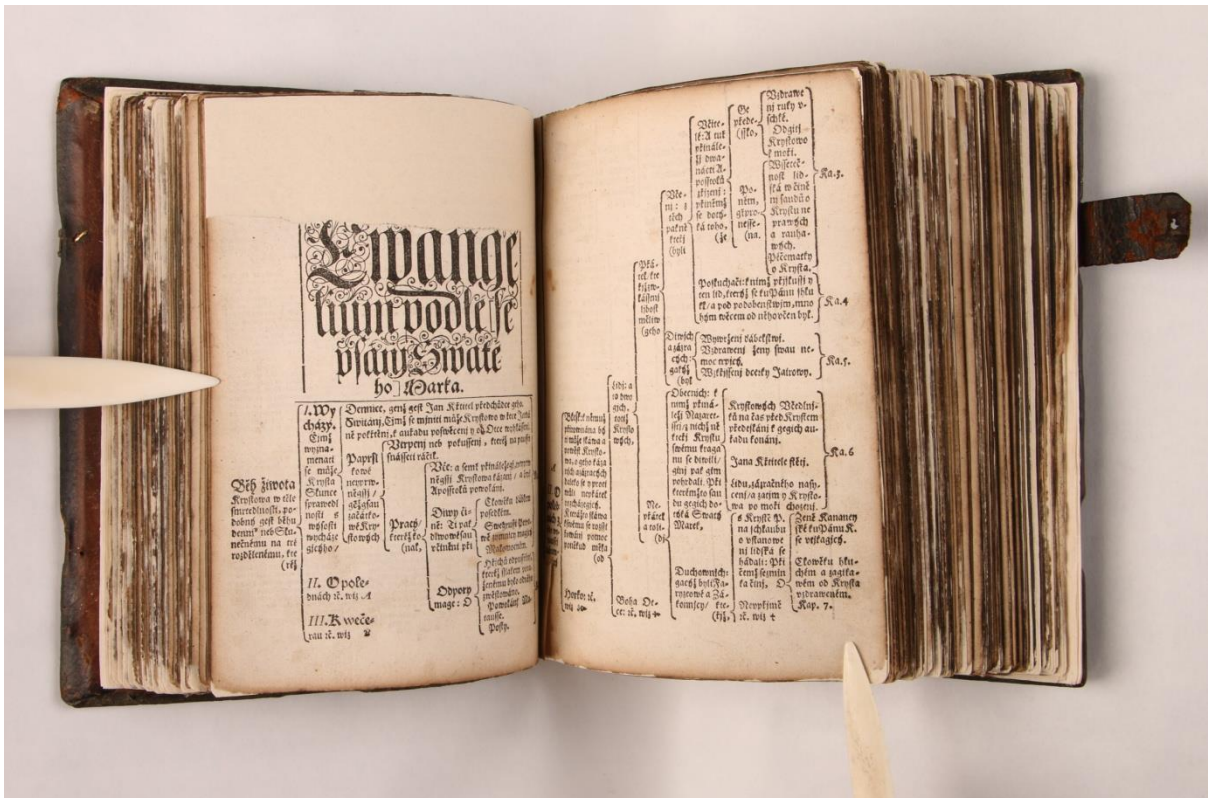
Obrázek 58 Celkový pohled na fol. 175v a 176r – stav před restaurováním



Obrázek 59 Celkový pohled na fol. 175v a 176r – stav po restaurování



Obrázek 60 Celkový pohled na fol. 71v a 72r – stav před restaurováním



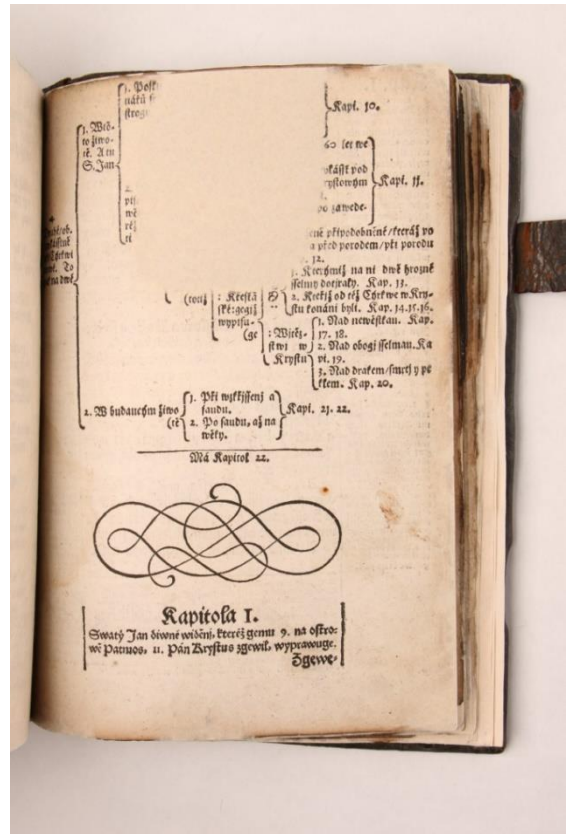
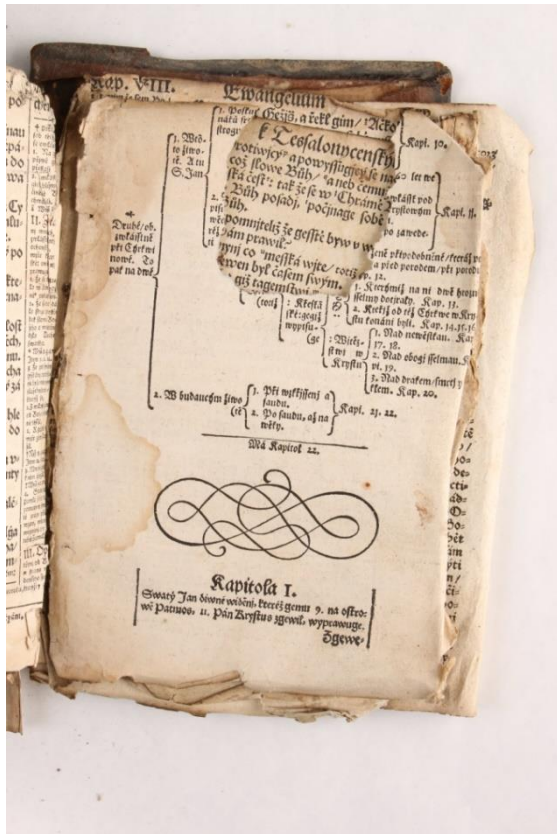
Obrázek 61 Celkový pohled na fol. 71v a 72r – stav před restaurováním



Obrázek 62 Celkový pohled na fol. 213v a 211 – stav před restaurováním



Obrázek 63 Celkový pohled na fol. 211v a 212r – stav po restaurování



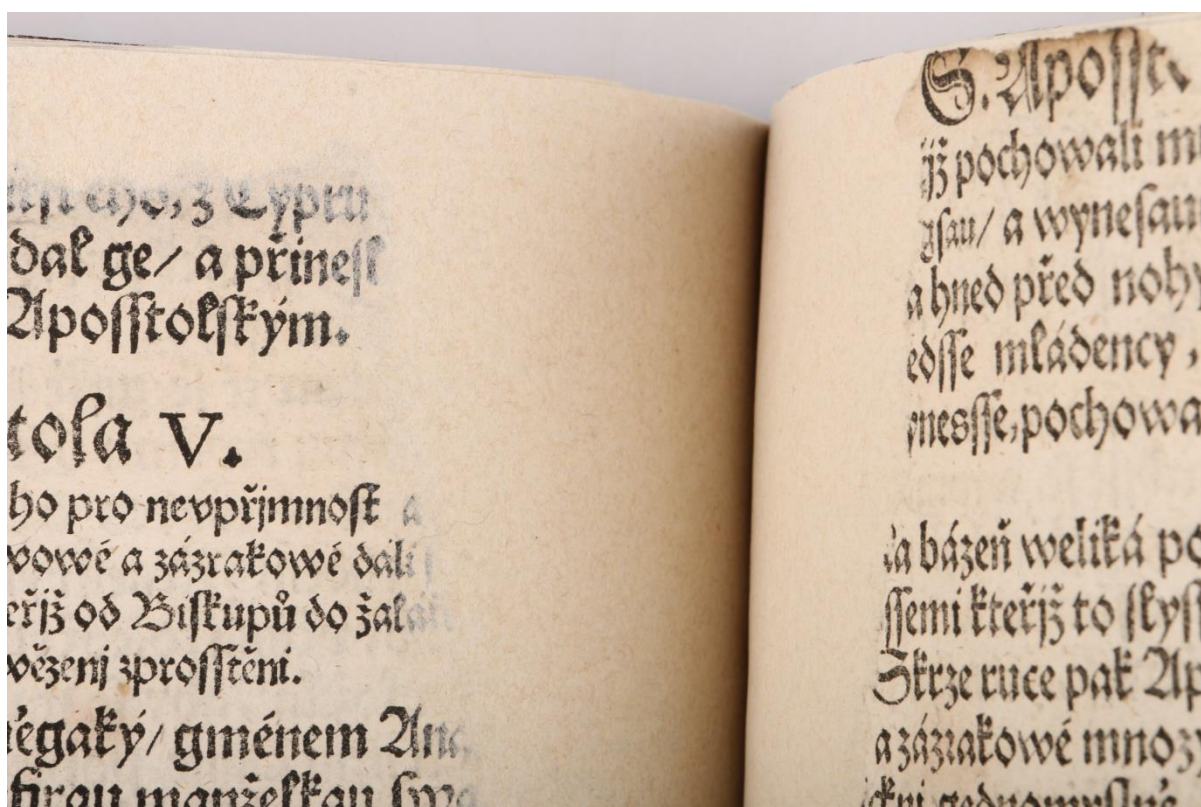
Obrázek 64 a 65 Porovnání stavu fol. 266v před a po restaurování



Obrázek 66 a 67 Porovnání stavu fol. 73v před a po restaurování



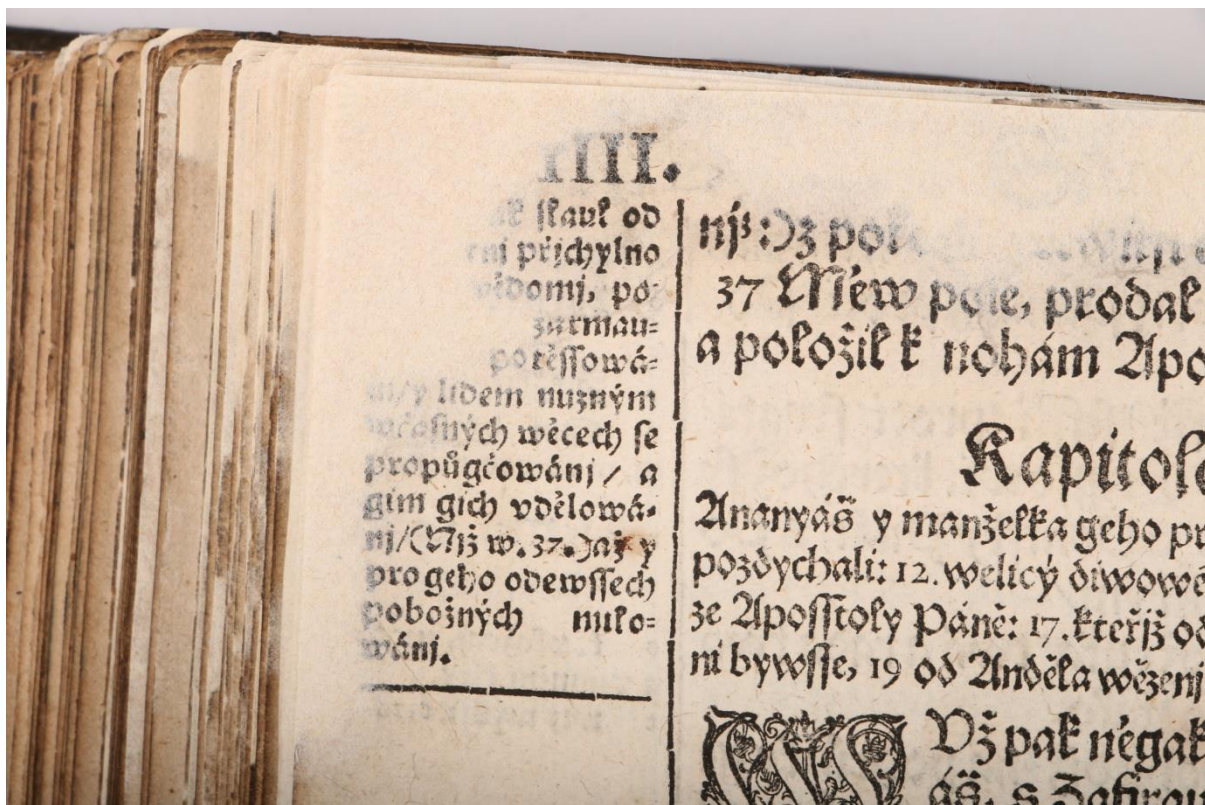
Obrázek 68 Detail poškození bloku – vnitřní roh



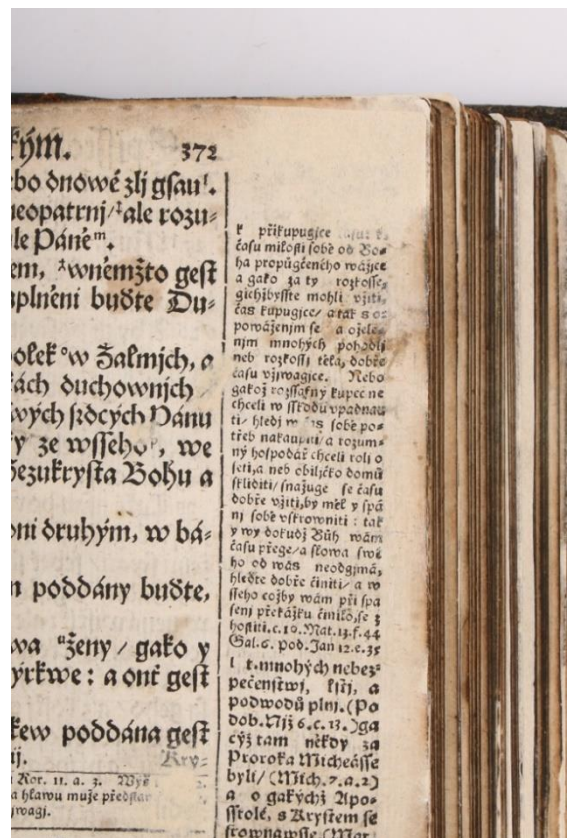
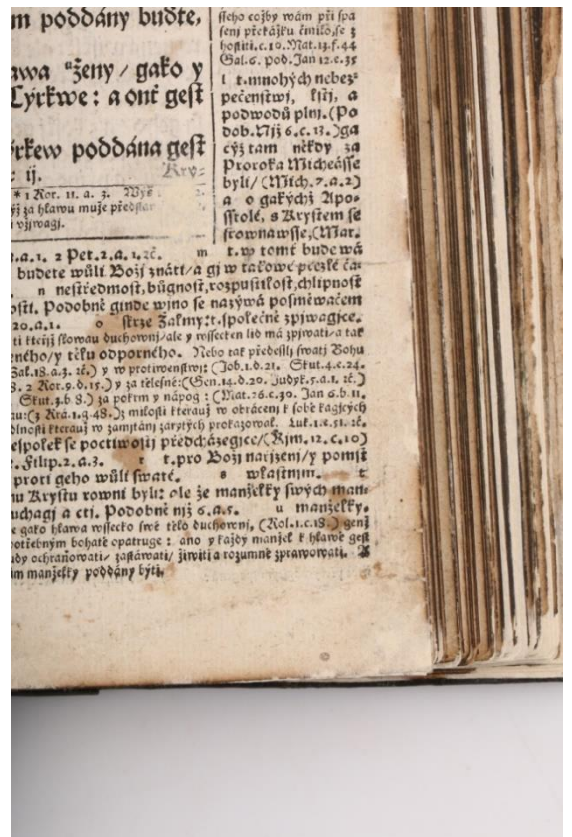
Obrázek 69 Detail dolitého místa – vnitřní roh



Obrázek 70 Detail poškození bloku – vnější roh



Obrázek 71 Detail dolitého místa – vnější roh



Obrázek 72–75 Porovnání stavu fol. 372r před a po restaurování



Obrázek 76 Pohled na dva dvoúlisy z jiného tisku – stav před restaurováním



Obrázek 77 Pohled na dva dvoúlisy z jiného tisku – stav po restaurování



Obrázek 78 Rozebírání knižního bloku – vyjímání nitě ze složky



Obrázek 79 Rozebírání knižního bloku – vyjímání nitě ze složky



Obrázek 80 Mechanické čištění suchou cestou pomocí štětce



Obrázek 81 Organizování listů po rozebrání bloku



Obrázek 82 Mokrý čišťení ve vodní lázni



Obrázek 83 Mokrý čišťení ve vodní lázni – vyjímání listů z koupele na pomocném nosiči



Obrázek 84 Rozložení složek pro zkoumání změny barevnosti papírové podložky



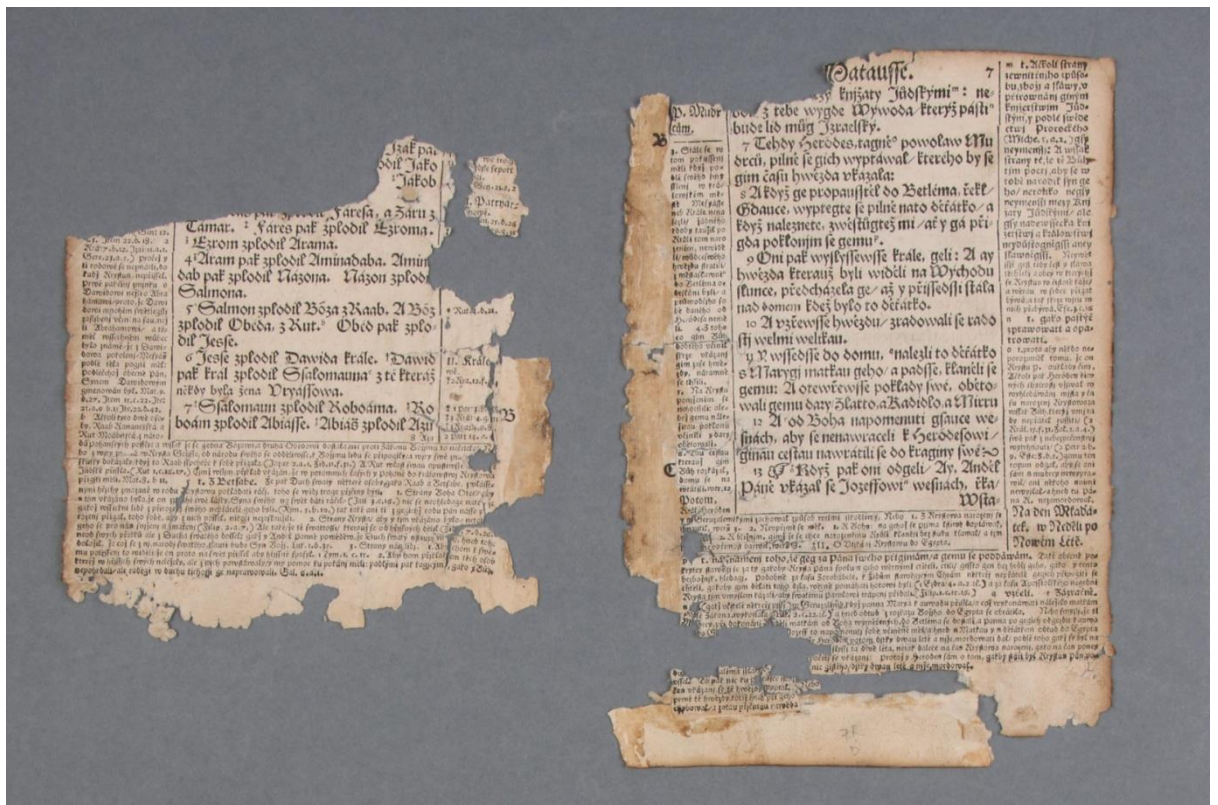
Obrázek 85 Dolévání dvoulistu papírovou suspenzí



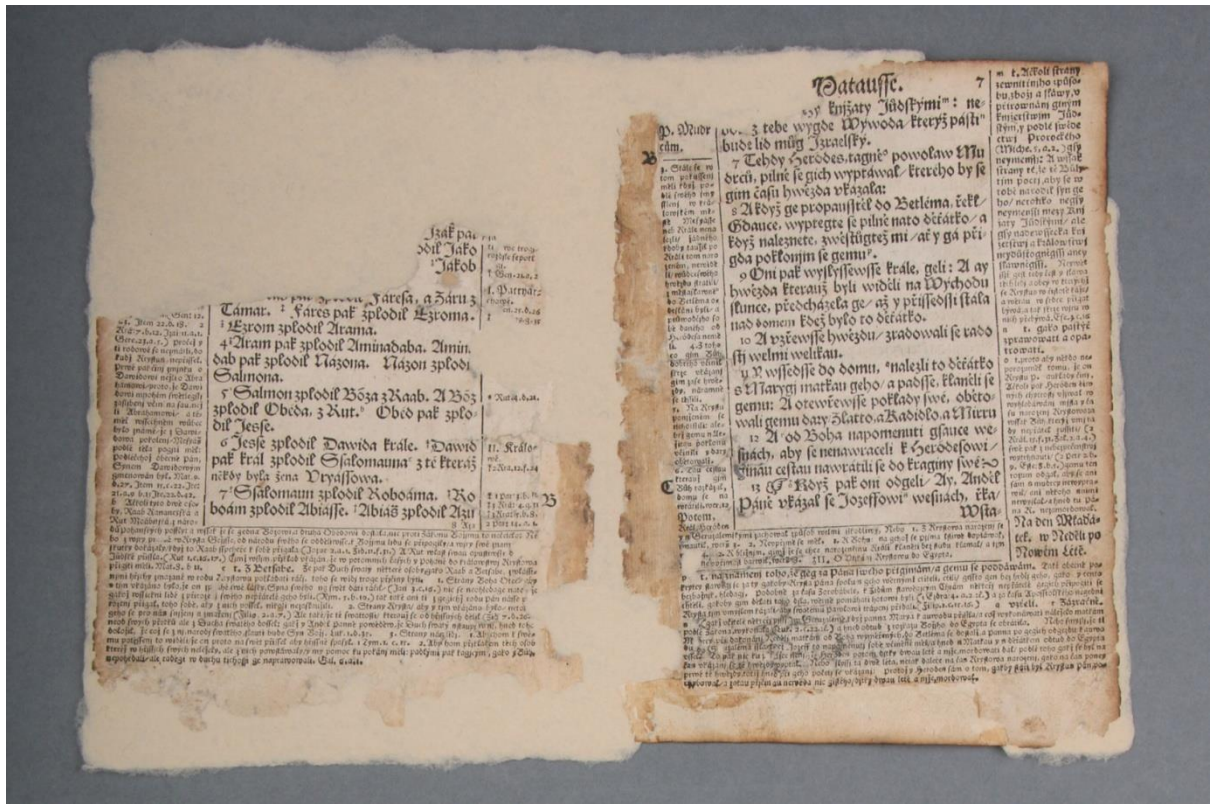
Obrázek 86 Lepení japonského papíru jako substituci chybějícího listu



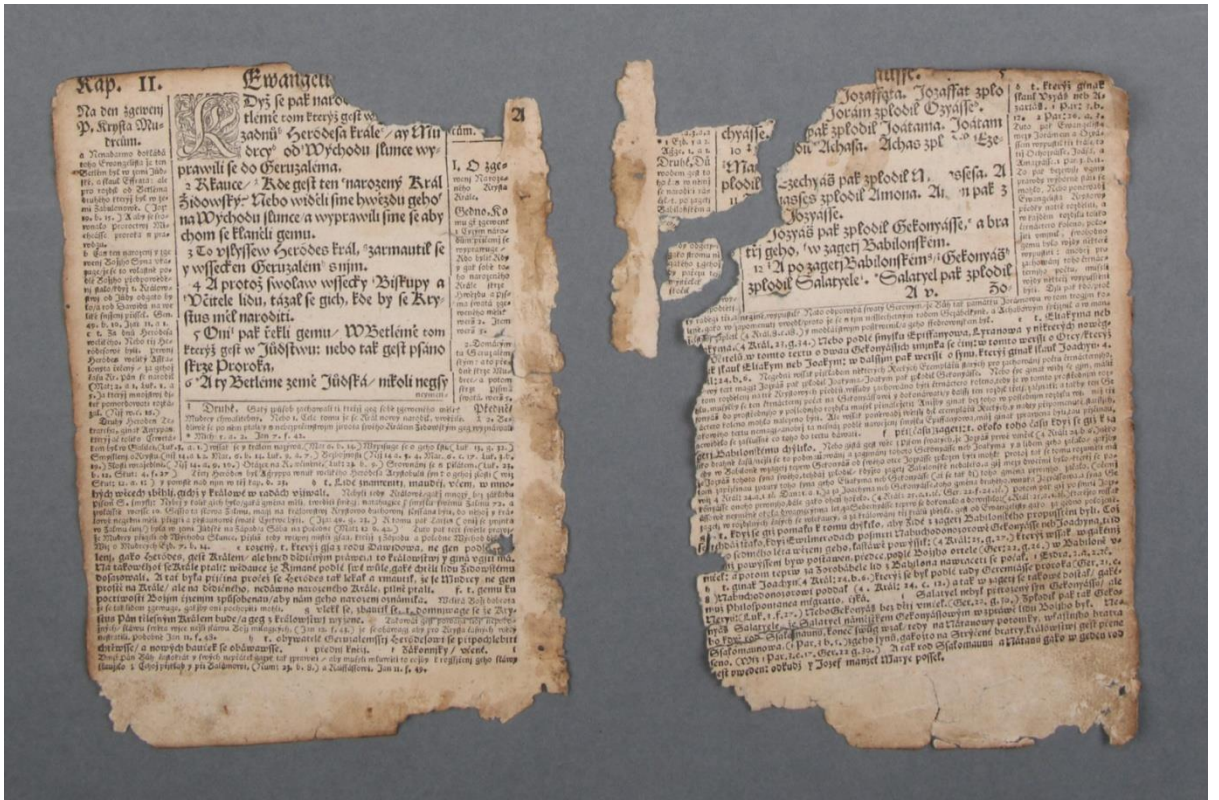
Obrázek 87 Vypravování papírové podložky japonským papírem



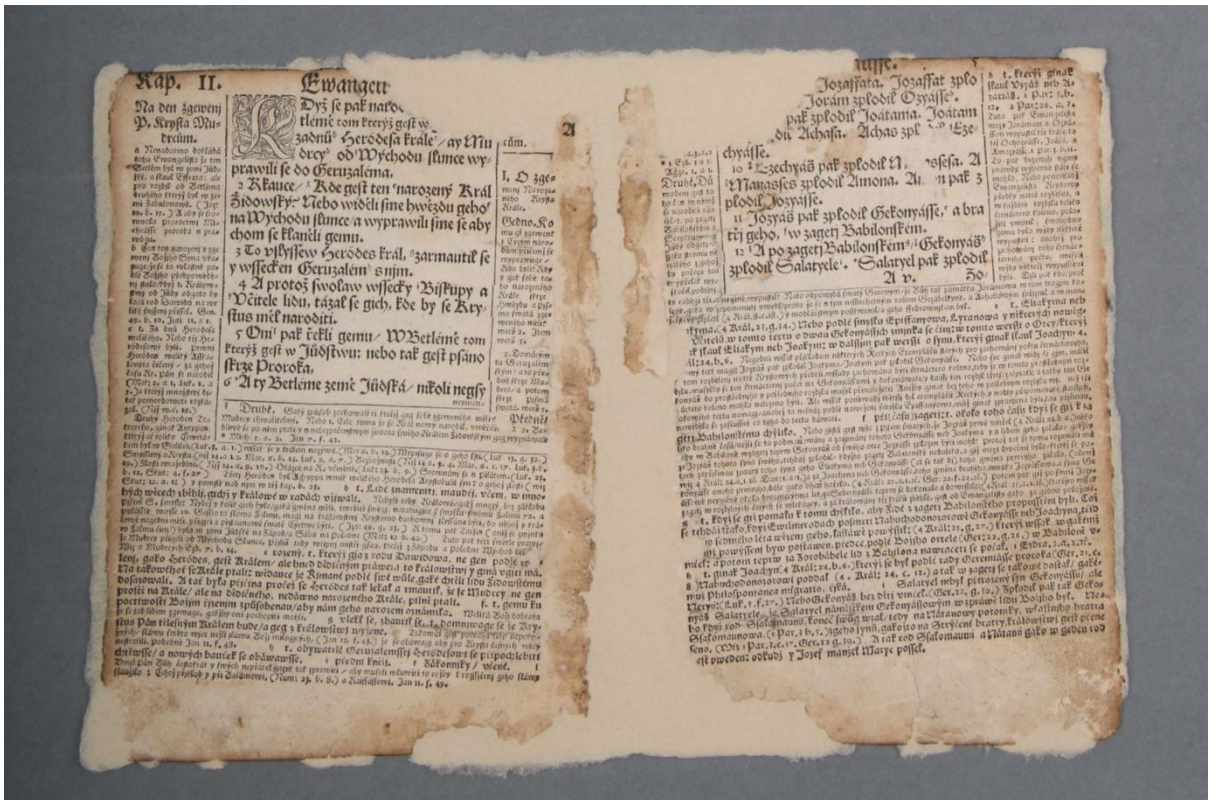
Obrázek 88 Pohled na dvoulist první složky (fol. 4v a fol. 7r) – stav po čištění



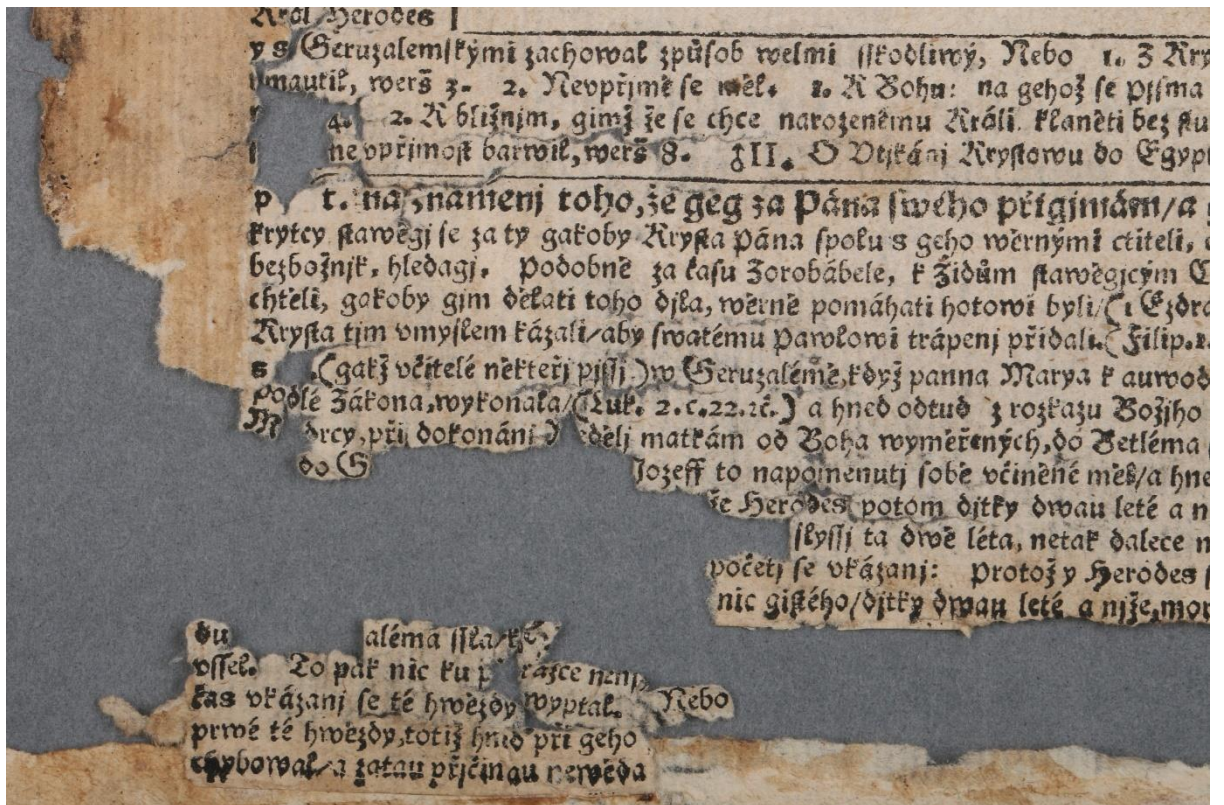
Obrázek 89 Pohled na dvoulist první složky (fol. 4v a fol. 7r) – stav po dolítí



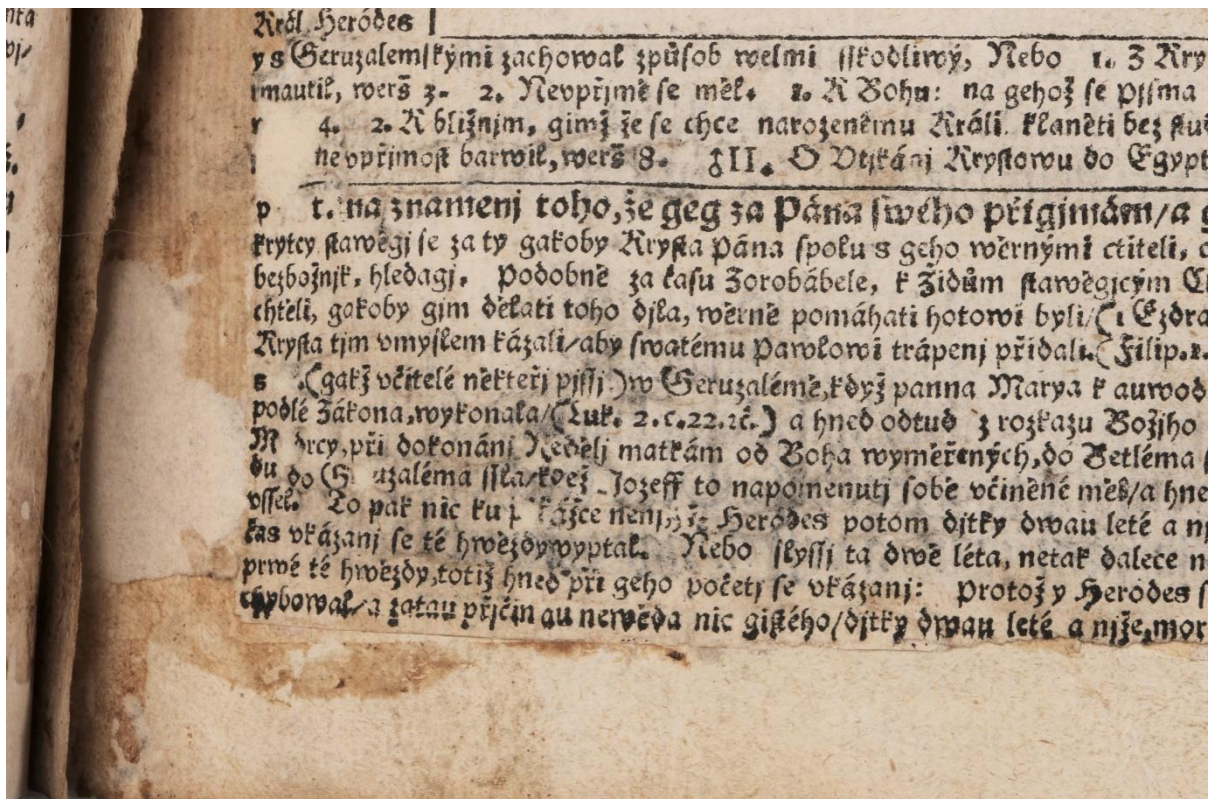
Obrázek 90 Pohled na dvoulist první složky (fol. 6v a 5r) – stav po čištění



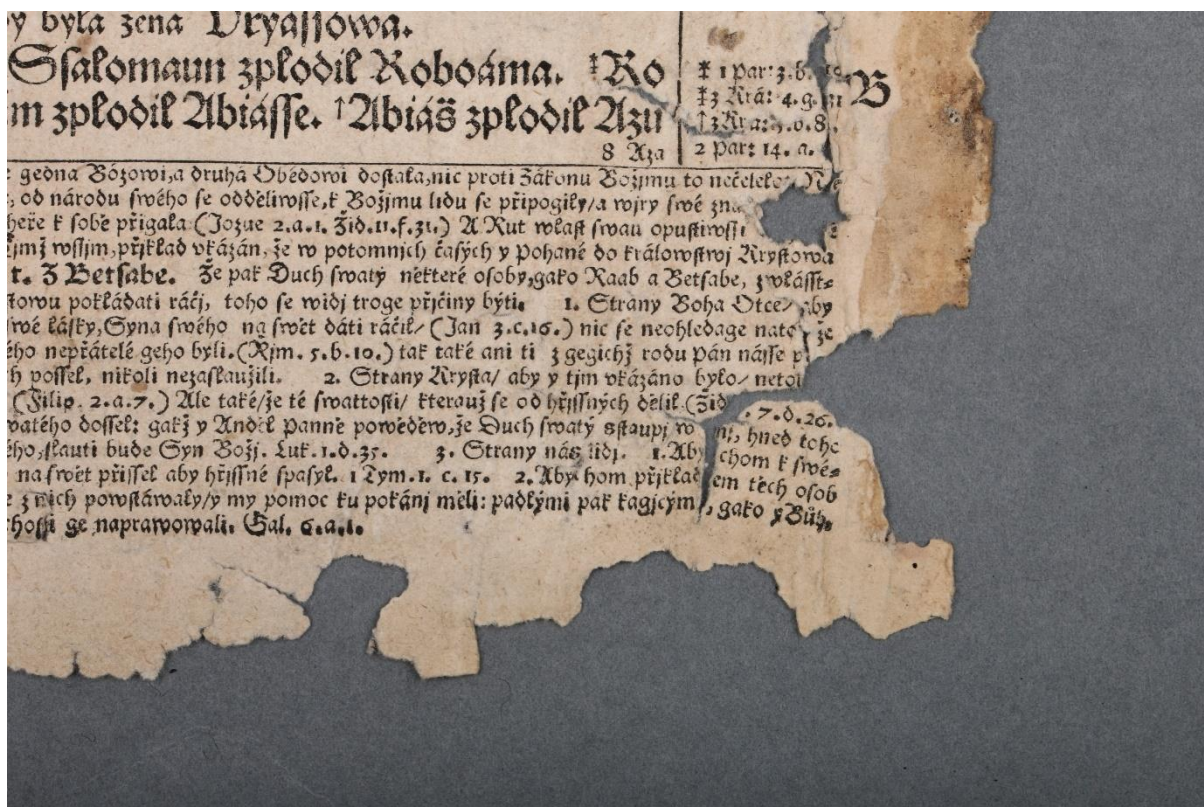
Obrázek 91 Pohled na dvoulist první složky (fol. 6v a 5r) – stav po dotištění



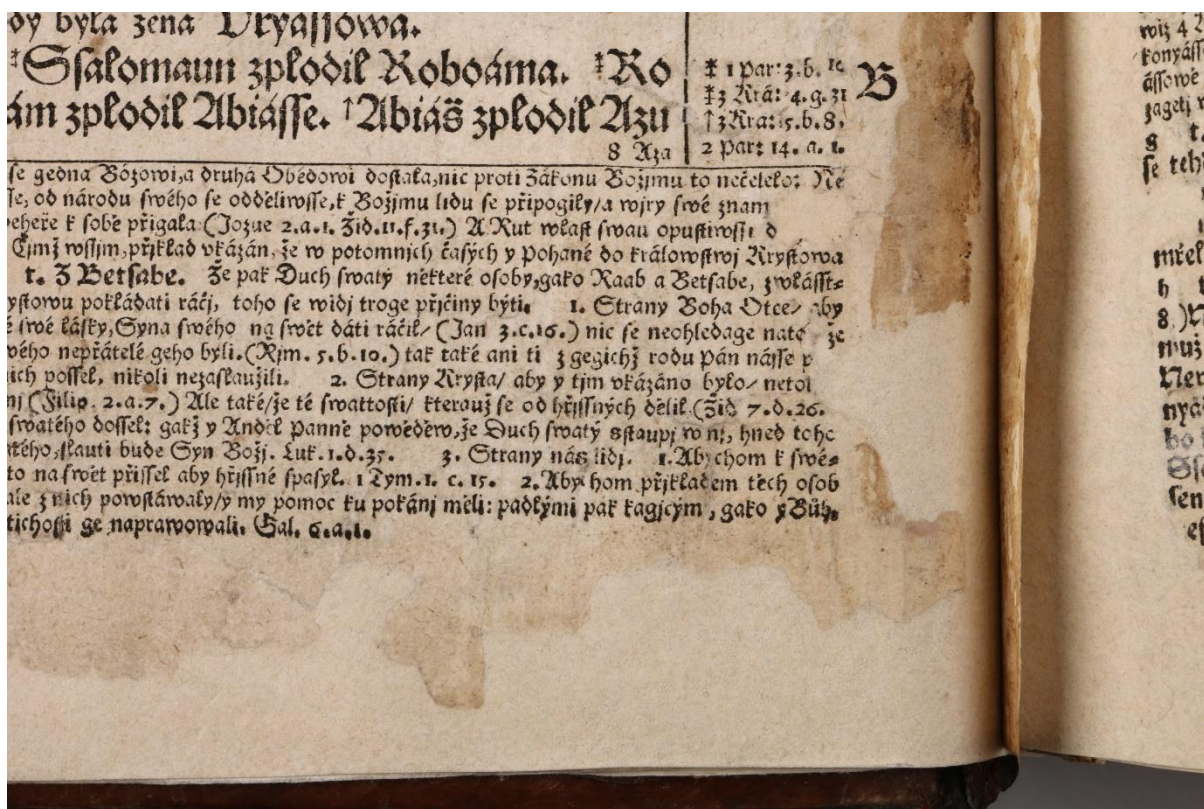
Obrázek 92 Detail fol. 7r – po čištění



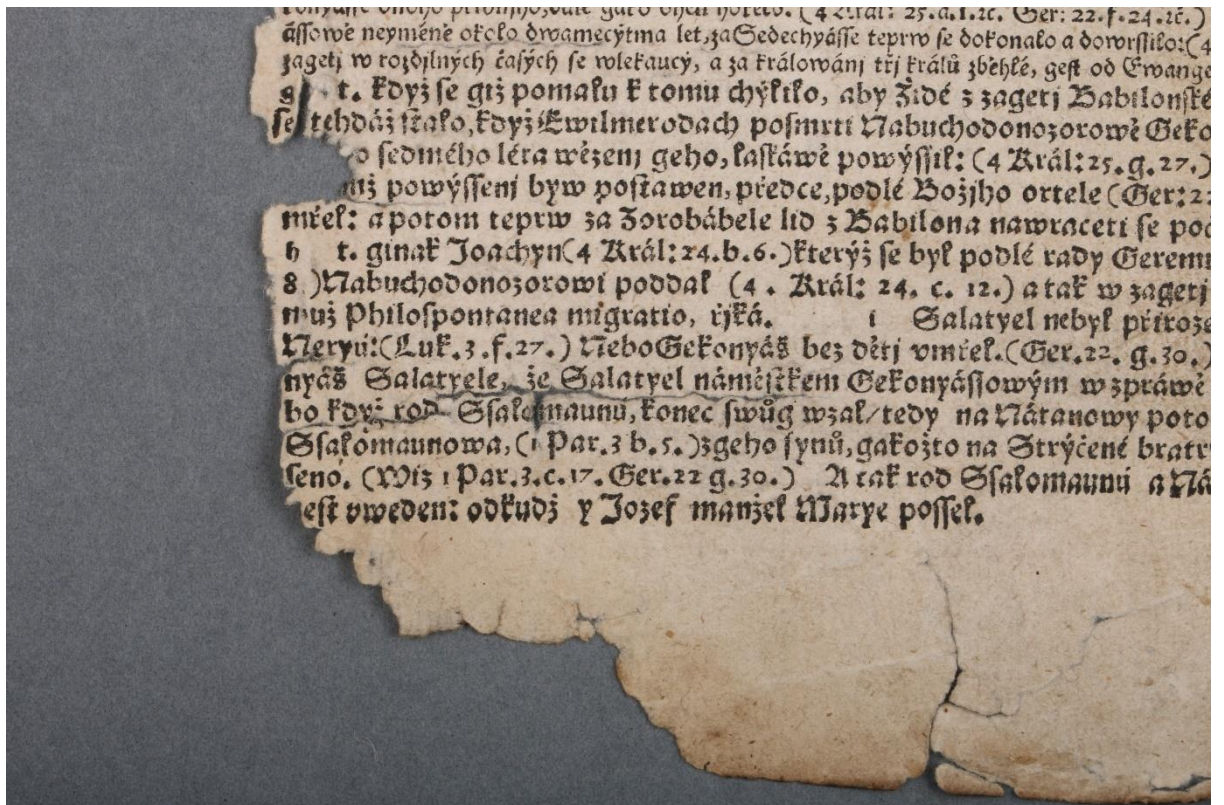
Obrázek 93 Detail fol. 7r – po dolití a zpevnění



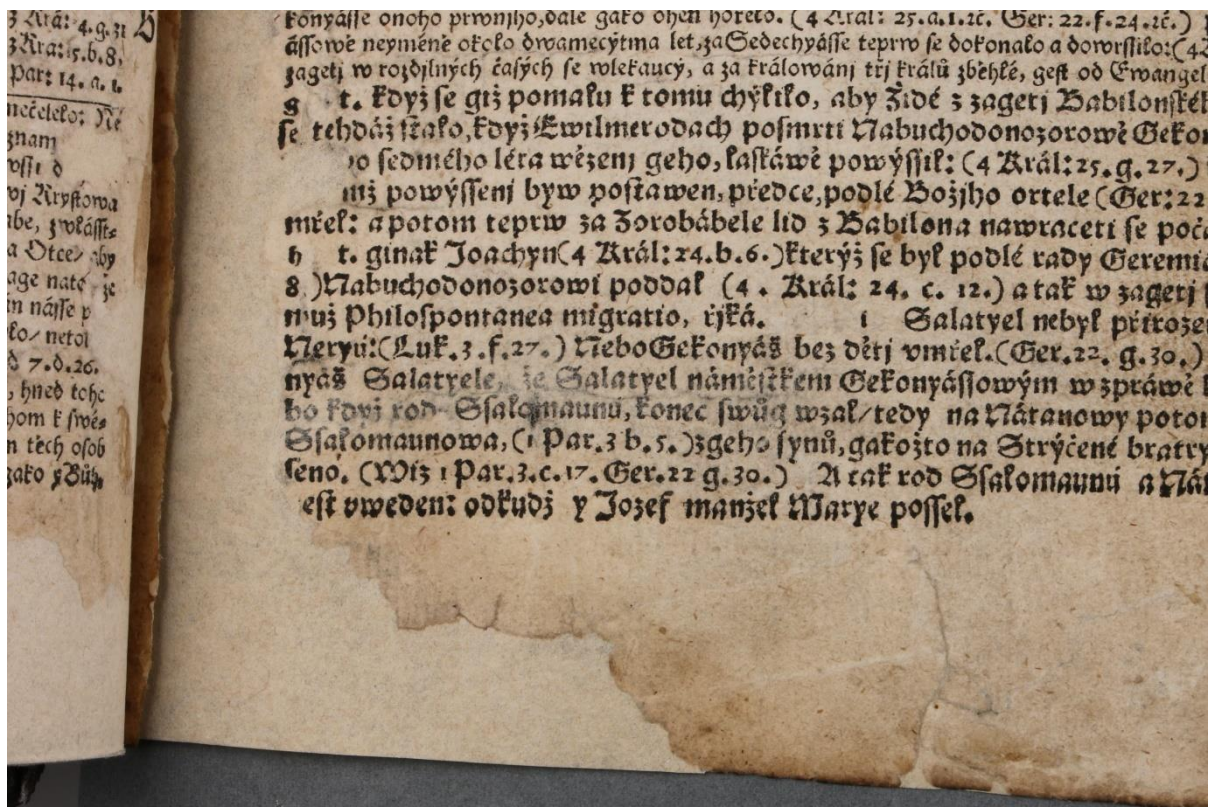
Obrázek 94 Detail fol. 4v – po čištění



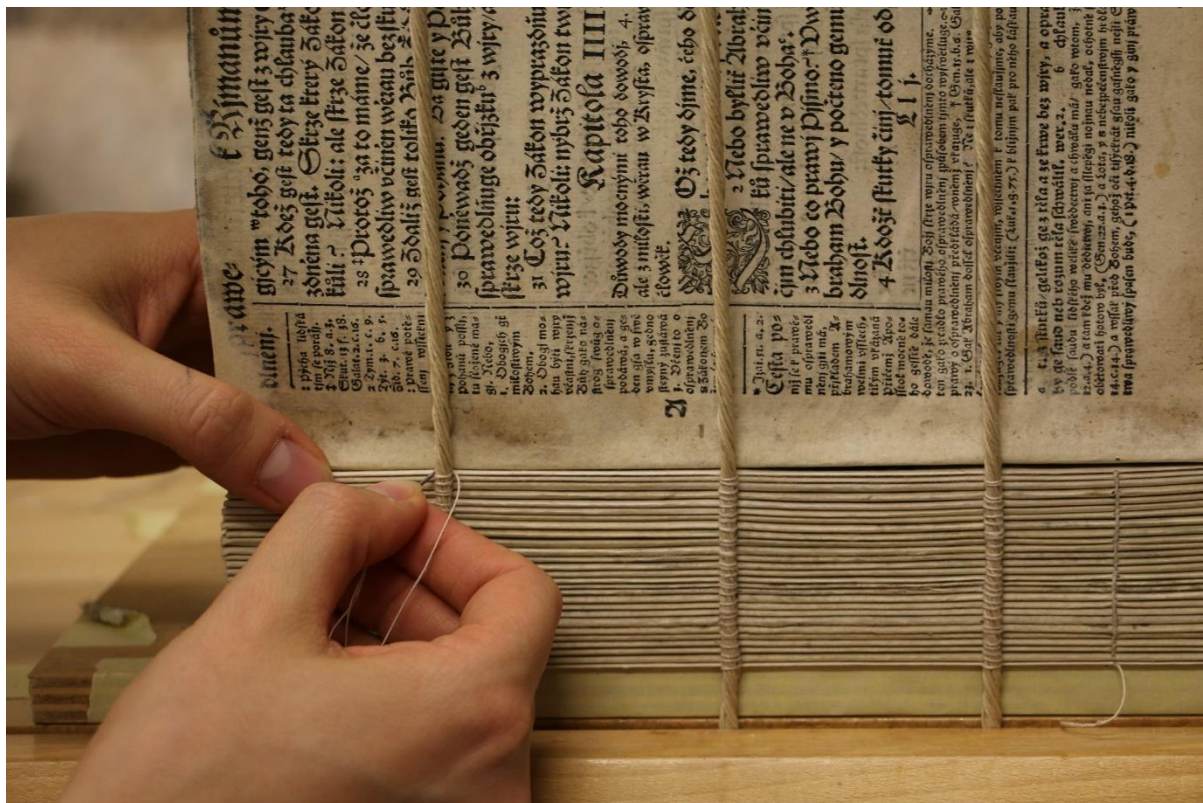
Obrázek 95 Detail fol. 4v – po dolití a zpevnění



Obrázek 96 Detail fol. 5r – po čištění



Obrázek 97 Detail fol. 5r – po dolití a zpevnění



Obrázek 98 Šití knižního bloku



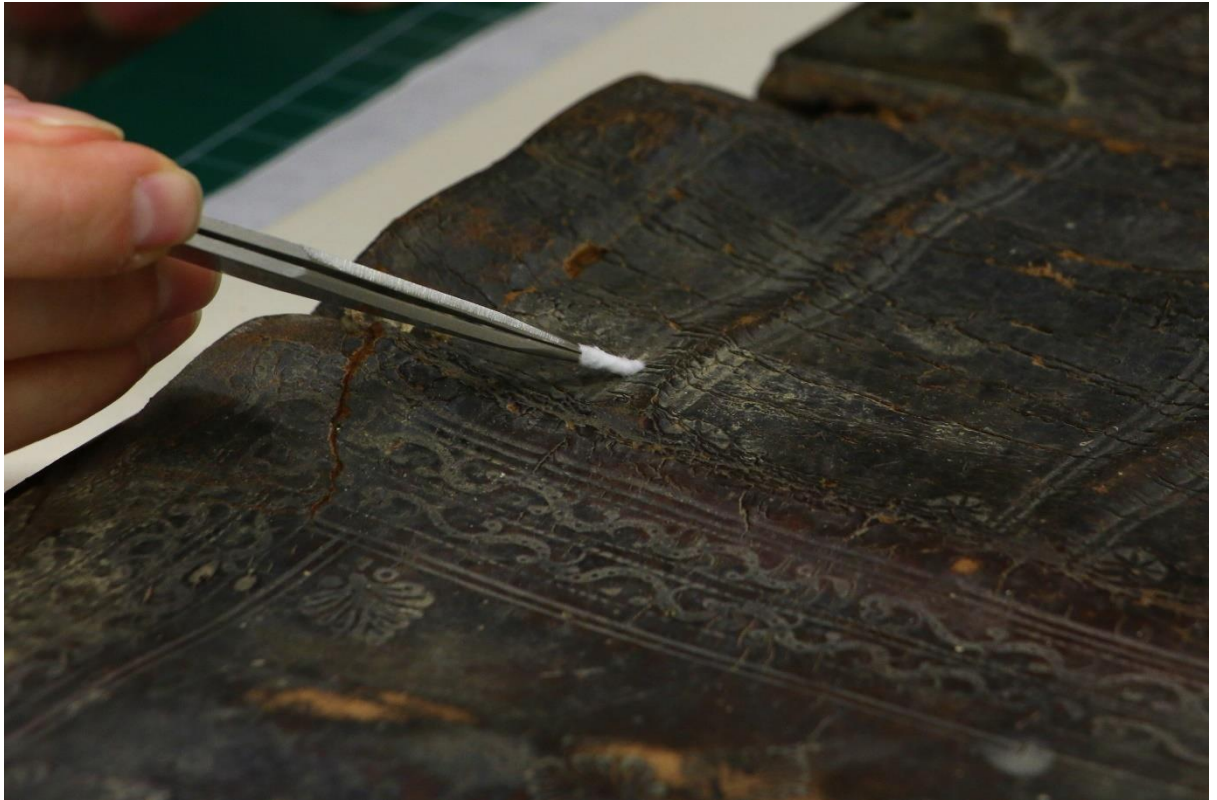
Obrázek 99 Klížení knižního bloku



Obrázek 100 Pohled na knižní blok – stav před restaurováním



Obrázek 101 Pohled na knižní blok – stav po restaurování



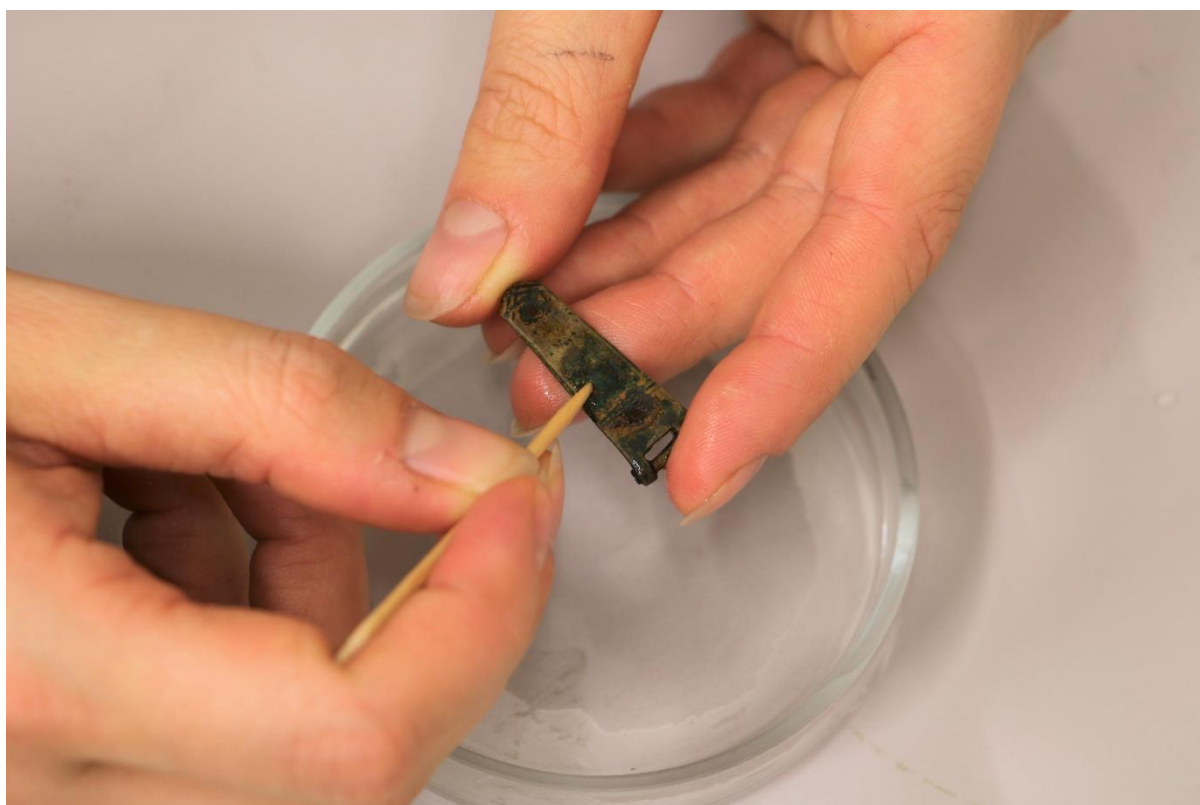
Obrázek 102 Čištění pokryvu desek pomocí navlhčené vaty



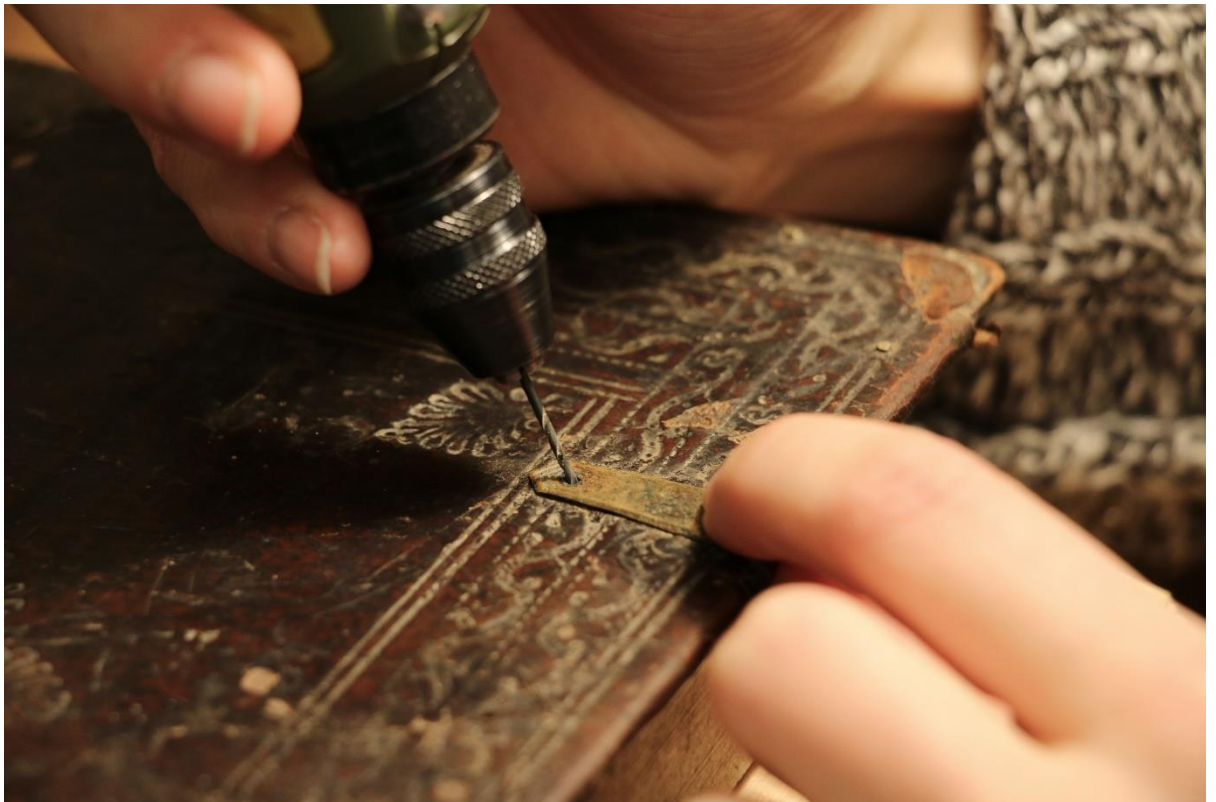
Obrázek 103 Tónování usně (doplňky usňového pokryvu)



Obrázek 104 Čištění nárožnice pomocí vatové tyčinky



Obrázek 105 Čištění štítku spony pomocí dřevěného párátka a vody



Obrázek 106 Vrtání otvoru pro fixování štítku těla spony



Obrázek 107 Fixování štítku těla spony hřebíkem



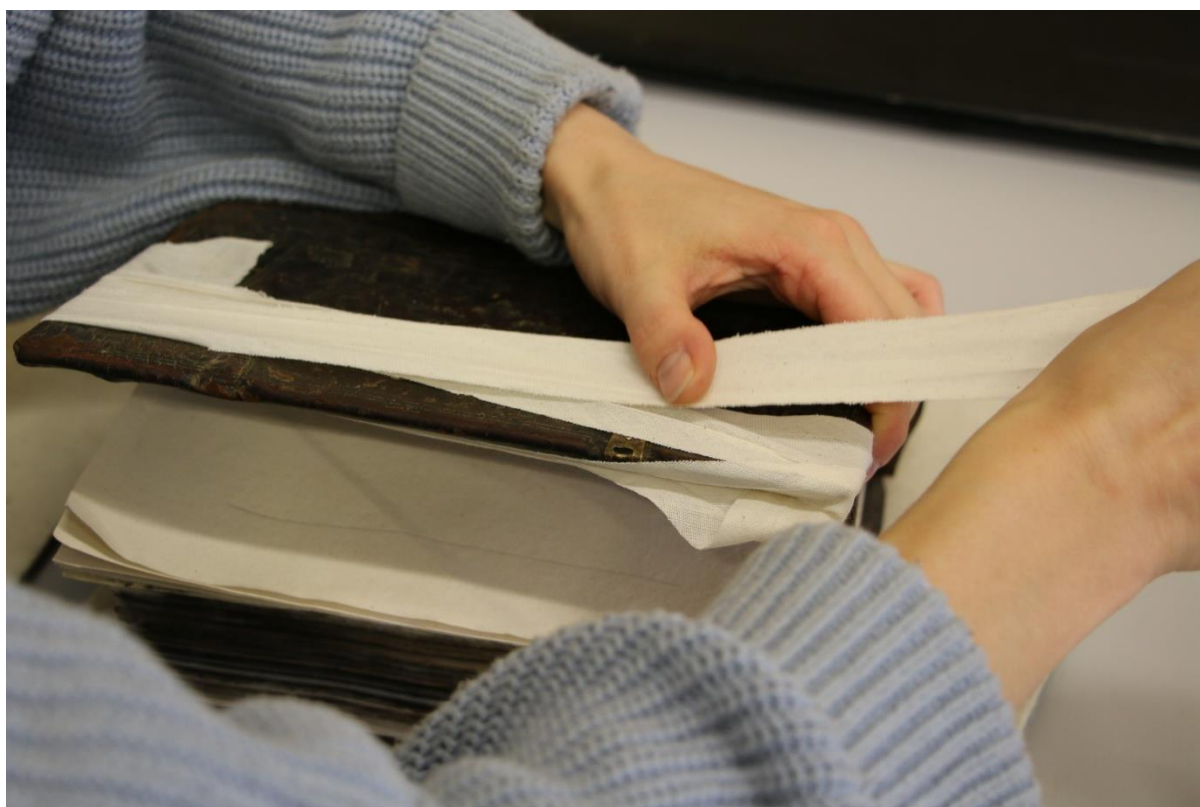
Obrázek 108 Tmelení otvoru po odstranění rezavého hřebíku z desky



Obrázek 109 Lepení usňového pokryvu na hřbet knižního bloku



Obrázek 110 Vyvazování hřbetu knihy



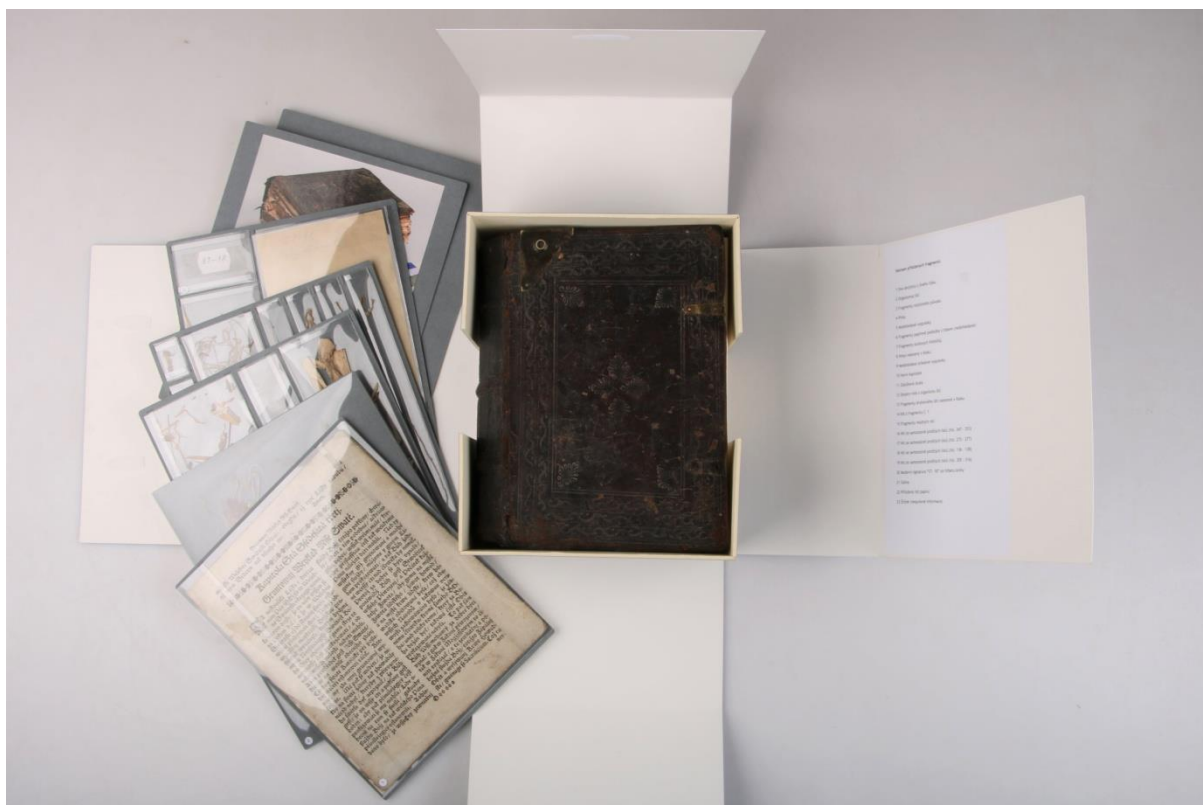
Obrázek 111 Lepení usňových záložek



Obrázek 112 Pohled na zrestaurovanou knihu s košílkou, na kterou je adjustovaný řemínek



Obrázek 113 Pohled na výřez pro nárožnici knihy ve dně ochranné krabice



Obrázek 114 Pohled na zrestaurovanou knihu v krabici s přílohami



Obrázek 115 Pohled na zavřenou ochrannou krabici